

हस्तिमल्लकवेः परिचयः ।

सोऽयं समस्तजगद्भूजितचावकीर्तिः
 श्यादायशासनरमाश्रितमुद्धकीर्तिः ।
 जीयादशेषकविराजकचक्रवर्ती
 श्रीहस्तिमल्ल इति विभूतपुण्यमूर्तिः ॥ (अन्यपार्थ)

एतद्वर्णयकर्तृहस्तिमल्लेति नाम प्रथितमासीत् । अयं च गोविंदभट्टप्रत्यदिदुषः
 सुगुप्तोक्षिणाय आसीत् । गोविंदभट्टे वासगोनीयो प्राच्यः पूर्वमनेन आसीत्,
 पन्थाद्भगवत्समतमद्रिनिधितदेवगमसूत्राभ्ययनेन जैनो जातः । प्रयत्नास्य द्वितीयदृष्टे
 हस्तिमनेन सूत्रधारमुखेनाख्यापितः “ सरस्वतीविस्मयनीयोपायनस्य मद्यर-
 गोविंदस्यामिगुनुना अद्वनापननयप्रमुखाणामपि रूपकाणां प्रवर्तनेन विरचितेन
 हस्तिमनेन । अस्मिन्नेन कविना स्वपितृनाम्रा साकं यत् ‘भग्नार’ ‘स्वामी’ इत्येन-
 त्पदद्वयं योजितं ताभ्यां प्रतीयते कदाचित् गोविंदभट्टः तदानीं साधुर्भग्नारको वा
 प्रथितः स्यात् । अन्यच्च विजातशौर्यायप्रशस्तौ वीरसेन जिननेन गुणभद्राया-
 चार्यपरंपराया उत्तमं कृत्वा लिखितः ।

तच्छ्रद्धयानुकमे यातेऽसंख्येये विभूतो भुवि ।

गोविंदभट्ट इत्यासीद्विद्वान् मिथ्यात्ययजितः ॥

तस्या यत् गोविंदभट्टे गुणभद्रादिशिष्यपरंपराया निरूपित-
 यते यत् गोविंदभट्टे गृहीतार्थान् साधुर्भग्नारको वा स्यात् ।

अस्ति गोविंदभट्टे दक्षिणदेशनिवासी । तत्र स्वर्णयक्षी नम्री काथिदेवी सनारा-
 पिता जाता । तत्प्रसादेन तस्य एतत्पुत्रप्राप्तिः सजाता-१ श्रीकुमार, २ सत्य-
 वाक्य, ३ देवराज, ४ उदयभूषण, ५ हस्तिमल्ल, ६ वरद्विमानध्वज । एते पदवि-

कवयो विद्वांसश्च बभूवुः । हस्तिमहनेन एतन्मौखिकीकल्याणनाटकस्य प्रस्तावनायां निजाग्रजः सत्यवाक्यः 'श्रीमतीकल्याण' प्रश्रुतिग्रंथानां कर्ता प्ररूपितः परं सत्य-
वाक्यस्येवानोत्तनपर्यन्तं कोपि ग्रंथो नोपलब्धः । एतेषु कुमारकविनिर्मित आत्म-
प्रबोधार्थो लघुग्रंथो ईश्वराख्यपुरस्य सरस्वतीमन्त्रे अस्ति । स हस्तिमहन्नातृ-
धीकुमारस्यैव वान्यस्य कस्यापीति न प्रतीयते ।

'राजापली' कथातः ज्ञायते यत् हस्तिमहस्य पार्श्वपंडितादयः पुत्रा आसन्
लोकपालार्थाय एकः शिष्यश्च । अवश्यमेव तेषां विद्वांसः कवयश्च भविष्यन्ति किंतु
तेषां विषये नाद्यापि पर्यन्तं किमिद् ज्ञातम् ।

हस्तिमहकवेरनुजस्य वर्धमानकवेर्विषये जनानामर्थं विश्वाशोऽस्ति यत्स गणरत्न-
महोदधिनामकव्याकरणविषयग्रंथस्य कर्ता, परमं भ्रमः । ततो गणरत्नकर्ता विक्रम-
संव

स .

२५

गणरत्नमहोदधिकर्ता श्वेतावर आसीत् । अस्मिन् विषयेऽनेकानि प्रमाणानि
सन्ति । पूर्वं तु तेन स्वकीयग्रंथे यत् शतश उदाहरणानि दत्तानि तानि सर्वाणि अज-
ज्ञाना श्वेतावरग्रंथकर्तृणामेव, दिग्भराणामेकमपि न दत्तं । द्वितीयं पूर्वोक्तोदाहरणेषु
इति श्लोकावेतादृशौ ययोः श्वेतावराणां प्रशंसा दिग्भराणां च निदा कृतासीत् ।

• यथा श्रीराचार्यणाम्—

युक्तं सितावराणां तुम्बग्रहणं कुटुंबपरिहरणं ।

कथमन्यथा तरीतुं शक्यः संसारतोयनिधिः ॥

यथा श्रीसागरचंद्रस्य—

(गणरत्नमहोदधिः, पृष्ठ २२)

अकल्पितप्राणसमासमागमा मलीमसांगा धृतभैक्षवृत्तयः ।

निर्ग्रथतां त्वत्परिपंथिनो गता जगत्पते किं स्वजिनायलंविनः ॥

(गणर. पृष्ठ १६४)

गणरत्नमहोदधिकर्तुर्निर्मितं किमपि सिद्धराजवर्णनाख्यं काव्यं वर्तते तस्मिन्
चौलवमनेरसिद्धराजस्य वर्णनमस्ति । एतत्काव्यस्यानेके श्लोका गणरत्नमहोदधा
उदाहरणस्वरूपेणोद्धृता । अणद्विपुर (पाटण) नरेशस्य सिद्धराजस्य श्वेतावर-
जनमप्रदाये महती कृपासीत् । अनेन प्रतीयते यत् गणरत्नमहोदधेः कर्ता गुर्जरदेश-
गमिकदृष्टः श्वेतावरश्च स्यात् । सिद्धराजाणद्विपुरप्रशंसायां कथिदपि दिग्भराणां
ग्रंथो लिखित्यतीति न किञ्चित्सांभवायां प्रतीयते ।

सारांश इत्येव यत् हस्तिमस्य श्रानुवर्धमानकवे गगरत्नमहोदधिर्नुव्व नामसाम्यं विहाय नान्य कोपि सवधः । अस्मिन् विषयेऽनेरामि प्रमाणानि निरूपयितुं शक्यानि ।

हस्तिमणे मद्दान् प्रख्यातकवि प्रतीयते । तस्य विश्वाख्या प्रथमासूचक-
प्रदेश्य एतत् सूचित भवति । विनातनौखे सस्व सरस्वतीस्वययवम्, महाकवित-
जेति निरूपितवान् । प्रथमस्यास्याते स स्वीय नाम 'सूचिरनाकरोति
प्रययामास । तस्याप्रजेन सायणान्येन स 'कवितासाक्षाज्यलक्ष्मीपति' इति
कथयित्वा सूचित ।

अनेन प्रतीयते हस्तिमः इति कवेरिदं वास्तविकनामधेय नास्ति किंत्विदं तदुप-
विशेषेणैव निश्चितम् । अस्मिन् विषये अनेन रचना विविधा विरचिते जिनेन्द्रकल्या-
णामुदयनास्ति प्रथमे श्लोको दत्त —

सम्यक्त्वं सुपरीक्षितं मद्गजे मुक्ते सरण्यापुरे
चास्मिन् पाण्ड्यमहीश्वरेण कपटाद्धतं स्वमभ्यागते ।
शैल्युपं जिनमुद्रधारिणमपास्यासौ मद्भूषसिना
श्लोकेनापि मदेममह्य इति यः प्रख्यातवान् सूरिभिः ॥ १६ ॥

अनेन प्रतीयते यत् हस्तिमणे इदं भाष्यस्य मद्मत्तस्तिनो मदी दूरीकृत
कश्चिज्जिनमुद्राधारी भूतधैवेन श्लेरेन निर्मदीकृत । अतस्तस्य नाम मदेममणे
हस्तिमणे वा प्रथितम् ।

विनातनौखनाकस्य प्रथमापेपि श्लोको वर्तते तस्मिन् कवेर्हस्तिमुदे विजयप्राप्ते-
स्तत्तिमित्तकपाञ्चनेश्वरद्वारा सत्कारप्राप्तेरश्लोकि—

श्रीधत्तगोत्रजनमुपणमोपभट्ट-
प्रेमैकधामतनुजो भुवि हस्तिमुद्धाव ।
नानाफलाङ्गुनिधिपाण्ड्यमहेश्वरेण
श्लोके शतैस्सदसि सत्कृतवान् यभूः ॥ ४० ॥

उपपुत्रश्लोकद्वेनाजनापवनजयस्य निश्लिखितप्रशस्तिश्लोकन प्रतीयते यत् हस्ति-
मः पाण्ड्यदेशीयराज्ञः कृपापात्रोऽभूत् तदराजधान्याचस्ववपुषि सह निवस चकार—

श्रीमत्पाण्ड्यमहीश्वरे निजभुजादंढावलवीकृते
कर्णाटाधनिमंढलं पदनतानेकावनीदोऽवति ।
तत्प्रीत्यानुसरन्स्ववपुनिवहैर्घिहृद्भिरातेस्समं
जैनागारक्षमेतसतरनमे (१) श्रीहस्तिमहोदयसत् ॥

द्रविडदेशसन्निहितस्य मदुरा (दक्षिणमधुरा) याः समीपस्थप्रदेशानां पाण्ड्य-
देश इति नाम आसीत् । कविस्थितिसमये तत्रत्यः पाण्ड्यमहेश्वरो नृपो बभूव । अयं
सुन्दरपाण्ड्य (प्रथम) श्लोत्तराधिकारी स्यात् । तस्य राज्यकालः १३०७ वि०
संवत्सरात्प्रारंभो भवति । एनं कवी राजाधिराज नानाकलानुनिधीति लिखितवान्,
अयं कवेर्महदादरश्चकार ।

कर्णाटककविचरितस्य कवी हस्तिमल्लकविसमयः ई० सन् १२९० अर्थात् १२४७
विक्रमाब्दो निश्चितः । अयमेव च सम्यक् प्रतीयते, यत् अप्यपायेन स्वयंभवेन्द्र-
कल्याणाभ्युदयग्रन्थः १३७६ विक्रमाब्दे समाप्तिं नीतः, तस्मिन् हस्तिमल्लस्योल्लेखः
कृतः । स नोल्लेख एतादृशो येन हस्तिमल्लस्तस्मिन्कालीनः, तस्य कविना समं
साक्षात्परिचयो वा प्रतीयेत ।

हस्तिमल्लो गृहस्थ आसीत् न गृहत्यागी, एतत्कथनस्योल्लेखो नेमिचन्द्रकृतप्रतिष्ठा-
तिलकस्यास्मिन् श्लोके कृतः—

पद्यादिहस्तिनां सिंहो हरितमल्लस्तदुद्भवः ।

गृहाश्रमी बभूवार्हच्छासनादिप्रभावकः ॥ १३ ॥

हस्तिमल्लो महान् प्रसिद्धकविः प्रतीयते । तस्य प्रतिभा परं तत्तादृकेभ्यः अनुमोयते ।
अधुनापर्यन्तं तस्य केवलं नाटकग्रन्था एव उपलब्धाः, तेष्वेको विक्रान्तकौरवः प्रकाशितः ।
द्वितीयोऽयं मैथिलीकल्याणरूपकग्रन्थः प्रकाश्यते । तृतीयः सुभद्राहरणः चतुर्थोऽ-
जनापबर्जनकथापि उपलब्धा आसन्, ययोः प्रकाशने प्रयत्नो विधास्यते । हस्ति-
मल्लस्यैक आदिपुराणः पुरुचरितं वा नाम ग्रन्थः श्रीदौर्बलिशास्त्रिणां सरस्वती-
भवने वर्तते यस्मिन्नेकसदृशानुमिता श्लोकाः संति, परं स अस्मद्वद्विषये नायात ।

देवचन्द्रकविः स्वयं ' राजावलीकथाया ' हस्तिमल्लमुभयभाषाकविप्रकर्तृति
लिखितवान् । अनेन प्रतीयते यत्संस्कृतं विहाय कनडाभाषायाश्च कविरासीत्
एतद्भाषायां चापि तेन रचना विहिता स्यात् । अस्य ग्रन्थस्य सशोधनेऽस्माकं
मित्रवर्येण धीमुत कुमारय्या इतिनाम्ना विदुषा सहायता कृतातस्तेन्यतःकरणेन
शतशो धन्यवादं ददामीति । कृतं पठितेनेति शम् । *

हौदानाड़ी अम्पई नं. ४.
श्रावण कृष्ण त्रयोविंशती
संवत् १९७३ वि०

निवेदकः—
मनोहरलाल-शास्त्री,

* धीमुत नाथूरामश्रेमी-जैनहितैषिसम्पादकेन हिन्दीभाषायां लिखितस्य
लेखस्यानुवादोऽयम् ।

माणिकचन्द दिगम्बर-जैनग्रन्थमालाकी नियमावली ।

१-इस ग्रन्थमालामें कवल दिगम्बर जैन सम्प्रदायके संस्कृत और प्राकृतिक भाषाके प्राचीन ग्रन्थ प्रकाशित होंगे । यदि कमेटी उचित समझेगी तो कभी कोई दशभाषाका महत्त्वपूर्ण ग्रन्थ भी प्रकाशित कर सकती ।

२-इसमें जितने ग्रन्थ प्रकाशित होंगे उनका मूल्य लागत मात्र रखा जायगा । लागतमें ग्रन्थ सम्पादन कराई, सशोधन कराई, छपाई, बंधाई आदिके सिवाय आफिस खर्च, व्याज और कमीशन भी शामिल समझा जायगा ।

३-यदि कोई धर्मात्मा किसी ग्रन्थकी तैयार कराईमें जो खर्च पड़ा है वह, अथवा उसका तीन चतुर्थांश, सहायताम दगे तो उनके नामका स्मरणपत्र और थट्टि व चाहेंगे तो उनका फोटू भी उस ग्रन्थकी तमाम प्रतियाम लगा दिया जायगा । जो महात्मा इससे कम सहायता करेंगे उनका भा नाम आदि यथायोग्य छपवा दिया जायगा ।

४-यदि सहायता करनेवाले महाशय चाहेंगे तो उनकी इच्छानुसार कुछ प्रतियाँ जिनकी सराया सहायताके मूल्यसे अधिक न होगी मुफ्तमें वितरण करनेके लिये दी जायगी ।

५-इस ग्रन्थमालाकी कमेटी द्वारा चुने हुए ग्रन्थ ही प्रकाशित होंगे ।

पत्रव्यवहार करनेका पता—

नाथूराम प्रेमी,

हीराबाग, पो गिरगाव, बम्बई ।

माणिकचन्द-दिगम्बरजेनग्रन्थमालासमिति ।

(प्रबन्धकारिणी सभाके सम्य)

- १ राय बहादुर सेठ स्वरूपचन्द हुकुमचन्द ।
- २ " " " तिलोकचन्द कल्याणमल ।
- ३ " " " ओंकारजी कस्तूरचन्द ।
- ४ सेठ गुरुमुखरायजी मुखानन्द ।
- ५ " हीराचन्द नेमिचन्द आ० मजिस्ट्रेट ।
- ६ मि. लक्ष्मणभाई प्रेमानन्द परीख एल्. सी. ई. ।
- ७ सेठ ठाकुरदास भगवानदास जौहरी ।
- ८ ब्रह्मनारी शीतलप्रसादजी ।
- ९ पं० घनलालजी काशीवाण ।
- १० पं० स्वचन्दजी शास्त्री ।
- ११ नाथूराम प्रेमी (मंत्री)

॥ १०० ॥

नीति ही किपाह ग्रंथ किनियत तशीकर किपहीस
मनस मपर सिमस तर्कनै की हूँ चित्त इतक पाह । हूँ
नीति । हूँ अतः तशीकर तपहीस नितार निपाह
। हूँ नितार तपहीस ही तपहीस

सह निपाह प्रती तर्कनै मपर तपहीस
किपाह सह तर्कनै तर्कनै ००५ किपाह
किपाह तपहीस किपाह सह । हूँ अतः तपहीस
किपाह तपहीस । हूँ चित्त इतक ही ग्रंथ पाह
। प्रती अतः तपहीस तपहीस

श्रीमान् सेठ सिदराम पिराजी ।

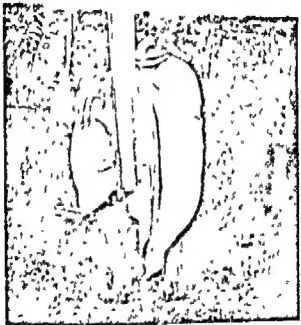
श्रीमान् सेठ सिदरामजी सतारा जिलेकी तासगाँव तहसीलके 'सावळज' नामक ग्रामके रहनेवाले हैं । आप दिगम्बरान्नायको माननेवाली कासार नामक जैनजातिके पुरुष रत्न हैं । आप बड़े ही सज्जन, धर्मात्मा और जैन-धर्मके ज्ञाता हैं । संस्कृत, हिंदी, कानडी और मराठी, भाषाके आप अच्छे जानकार हैं । मराठी आपकी जन्म-भाषा है । संस्कृत जैनग्रन्थोंका तो आप नित्यही स्वाध्याय किया करते हैं । दिगम्बर और श्वेताम्बर दोनों सम्प्रदायके ग्रन्थोंका आपने स्वाध्याय किया है । जैनधर्मके संस्कृत साहित्यको प्रकाशित करनेकी ओर आपकी बड़ी रुचि है । आप कहा करते हैं कि जैनोका सबसे प्रथम कर्तव्य अपने प्राचीन साहित्यका प्रकाशित करना है । क्योंकि जैनसाहित्य ही जैनधर्मका जीवन है ।

जैनसाहित्यका प्रचार करनेके लिए आपने इस ग्रन्थकी ५०० प्रतियाँ लेनेकी कृपाकरके इस संस्थाको उपकृत किया है । इस ग्रन्थमालाको सहायता देनेकी आप और भी सदिच्छा रखते हैं । अन्य धर्मात्माओंको आपका अनुकरण करना चाहिए ।

श्रीमान् सेठ सिद्धराम पिराजी ।

। गिरणी माइली ठई फामाई

The Pioneer Press Bombay

नमः परमात्मने ।

अथ श्रीमद्ब्रह्मस्मिन्मल्लकविविरचितं

मैथिलीकल्याणं

नाटकम् ।

यः प्रस्तोता मिलोक्त्या प्रतिहतचिपदा समतामां कृतीनां
यं च स्तोता स्वयं च स्तुतिशतपदवीं याग्यधूयल्लभानाम् ।
कल्यः कल्याणभागिभ्रियमनुपरमामातवानातरूपः
सोऽयं भद्रं विधेयाद्दशरथतनय साधु द्यौः रामभद्र ॥ १ ॥

(गायते)

सूत्रधारः—अलमतिविस्तरेण । (नेपथ्याभिमुखमवलोक्य) आनं
इतस्तावत् ।

(प्रविश्य)

नटी—अंज इयम्भि ।

सूत्रधारः—गृह्यता नेपथ्यरचना ।

नटी—किं ए सु दाणि अज्जो सविसेस समसुओ सर्गीआरमे ।

१ आनं इयमस्मि । २ किं नुसल्ल ददानीं आर्यं सविसेस समसुओ सगातारमे ।

सूत्रधारः—आर्ये साधु लक्षितं अथ खलु वसंतोत्सवे सबहुमानमाह-
याशापितोऽस्मि विशेषवेदिन्या गृहीतनाट्यशास्त्रोपनिषदा परिषदा, यथा मैथि-
लीकल्याणदर्शनोत्सुकः सकलोपि सामाजिकजनः, भवानेव तत्र निष्णातः
तदिदानीं तदेव तावत् यथावत्प्रयोक्तव्यमिति ।

नटी—कुदो' सु पेक्खमाणं एजंतवो तर्हि आरंभा ।

सूत्रधारः—आर्ये किं न जानीये तत् खलु निखिलशास्त्रतीर्थाव-
गाहपवित्रीकृतधिषणस्य मध्यमलोकधिषणस्य निःशेषनिःपीतधर्माभूत-
रसायनस्य सरस्वतीविस्मयनीयोपायनस्य महारकगोविंदस्वामिनः सुनुना
श्रीकुमारसत्यवाक्यदेवरवह्मभोदयभूषणानां सुभाषितरत्नभूषणानामनुजेन
कवेर्वर्धमानस्याग्रजेनाजनापवनंजयप्रमुखाणामपि रूपकाणां प्रवर्तकेन विर-
चितं हस्तिमह्नेन ।

नटी—तेणं हि जुंजइ तवो एव सु अस्सवि तर्हि बहुमाणो ।

सूत्रधारः—को वा न बहु मन्यते । एवं च सत्त्वर्त्ता श्रीमतीकल्याण-
प्रभृतीनां कृतीनां कर्त्रा सत्त्वराक्येन सूक्तिरसावर्जितचेतसा ज्यायसा
कनीयानप्युपश्लोकितः ।

किं वीणागुणरंकृतिः किमथवा सांदैर्मधुस्यन्दिनि—

विभ्राम्यत्सहकारकोरकशिखाकर्णायतंसैरापि ।

पर्याप्ताः भ्रवणोत्सवाय कविता साम्राज्यलक्ष्मीपते

सत्यं नस्तव हस्तिमहसुभगास्तास्ताः सदा सूक्तयः ॥ २ ॥

नटी—वेसीकरेइ सु कविअणं सुभासिदं ।

सूत्रधारः—साधूक्तं तथापि सज्जेषु तेषु तेष्वपि काटं पतिः परिधे-
येषु कविः सूक्तिमिरवात्मानं काव्यव्यसने विनोदयति ।

१. इतः खलु प्रेक्षकाणां एव ततः तस्मिन्नासक्तिः । २. तेन हि युज्यते तत्र
एव खलु अस्यापि तस्मिन् बहुमानः । ३. वर्त्तमानेन खलु कविजनं मन्यते ।

नटी—कविअण्णओ व सु कच्चपरिस्समामिण्णो ।

सूत्रधार —अगोचरः सत्त्वय पृथगजनस्य । कुत ।

नासाद्याहितलोचनो नियमितादौपद्रियोपप्लवो
नि संचाधयिविक्तयासनिरतो ध्यानैरुत्तानः कविः ।

यत्स्यात्मन्यपरोपदेशविषयं यत्स्वतर् कंचल
स्वेनांतःकरणेन पश्यति सुखी तत्केन वा ज्ञायते ॥ ३ ॥

किंच—

अनादृत्य ध्रुव्या चलयति शिर कक्षम शनै-
र्यिजिह्वाक्षः पश्यन् विहसति च पार्श्वस्थमपरः ।

प्रसादं सूक्तीनामकृतसुकृतं कृन्निमबुध
किमीदृष्टे निर्वण्डु हुरधिगमभावा हि कथयः ॥ ४ ॥

नटी—अज्ज सुहु भणिअं ।

सूत्रधारः—आर्यं तदिदानीं रंगप्रसाधनहेतोरगिमेव मकरकेतनकीर्ति-
मत्सरसुकुमारचद्रिकभिराम मलयपवनशिथिलितविरहिजनधैर्यप्रथिं
मदनमागधमधुपगानावमानितमानिनिमानग्रहमभ्यग्रविक्रसत्सहकारकोरक-
शिलापारिपूरितकुसुमशरशरविरध स्रवर्षमानोत्कलिकासहप्रमज्जत्कामिलोक
वर्तमानरमणीय यसत्समयमधिष्ठित्य गीयता तावत् ।

नटी—अज्ज तथा । (गायति)

धौसत्तिपाहिं धहु महु,—धारणिस्संदंविहुसिस्तिरहिं ।

मदाणिहोहिं रुण्णा होसदि दिवो सत्तिसण्णाहो ॥ ५ ॥

सूत्रधार —आय सुपु गीत । विहरति चक्रवाकमिथुन सुखेन पुलिना
कणेपु सरसां रमयति पद्मिनीपु रमणीं सर्लालमिह राजहरारसिक । मनुस-

१ कविजना वा खडु काव्यपरिस्समामिण्ण । २ आर्यं सुपु भणितम् । ३ आर्यं
तथा । ४ वासविर्देवदु मधुधारानप्यनविदुशिशैरे । मदानिलेराच्छादिता भविष्यति
दिव शशितनाथा ।

मयावताररमणीयमेतदधुना गनांसि हरति प्रमदवनं बिकासिसुकुमारचू-
तकलिकाकलापसुभगम् ।

नटी—अज सुहु भणिअं । अज हि—

सो अइरा आरामो कअसोहर्यव मधुरससुहाए ।

सीबाए एबाए ओसिणवसंतलच्छीए ॥ ६ ॥

(नेपथ्ये)

साधु अवितथवादिनी भूयाः ।

नटी—(श्रुत्वा सविस्मयं) अंत्य किं एयं ।

सूत्रधारः—आर्ये एव खलु दाशरथिर्मिथिलेश्वरतनयापरिणयनो-
पयिकमन्विच्छन्नार्यानिगदितं साधुकारेण प्रतीच्छति ।

नटी—अज किंवा तस्स अप्पणो अत्थे मए मत्तिअं ।

सूत्रधारः—आर्ये त्वया तावत् सोऽचिरात् आरामः कृतशोभयेव मधु-
रसमुखया सीतया अवतीर्णवसंतलक्ष्म्या इति निगदितं । अनेन पुनः सः
अपि राजा रामः कृतशोभ एव मधुरसमुखया सीतया एतया अवतीर्ण-
वसंतलक्ष्म्या इति गृहीतं ।

नटी—(सविस्मयं) जुंजइ अहो उभअस्सवि अत्थस्स सद्दाणं
अविसंवादो ।

सूत्रधारः—आर्ये इतस्तावदावां नेपथ्यशेषे प्रोत्सहावेहे ।

नटी—जं अज्जो आणवेदि ।

(इति निष्क्रान्ते)

इति प्रस्तावना ।

१ आर्यं सुपु मणितं । अयं हि—सः अचिरात् आरामः कृतशोभयेव मधुरसमुखया ।
सीतया एतया अवतीर्णवसंतलक्ष्म्या २ अत्र किमेतत् । ३ आर्यं किं वा तस्याम्-
नोऽर्थे मया मंत्रितं । ४ सुज्यते अहो तमयस्यापि अयस्य शब्दानामविगमवादः ।
५ मदार्यः आश्रययति ।

प्रथमोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति हृद्ये रामः)

राम —अयं सुखं निर्विकल्पं सपूर्णकल्याणं सकलं । कुतः ।

उपनमति मनोरथास्पदं सपदि फलं सुखमेतत् च तत् ।

श्रुतिपथसुखमित्यमुत्थितं यदसुखमभ्यवर्णयन् श्रुतं ॥ ७ ॥

इयं च पुनरिदानीमलम्बदर्शनोत्सवानामप्यस्माकं विदेहीसमागमाय
समुचितदृष्टातप्रत्ययात् प्रत्याशा प्रादुरभूत् । यथा—

दूरस्थमेतन्मिथुनं यदिष्टया

समानमिष्यत्यचिरादयस्यम् ।

मिथुः पृथग्भूतमिदं यथैव—

मर्थद्वयं सघटमानमास्ते ॥ ८ ॥

(सहासः) केयं कामिनी शैली । यदसौ—

श्रुतं यद्वा तद्वा नयति मदमोक्षीपमपदे

प्रकृत्या यच्चित्तं गणयति च तत्तापजननम् ।

यदेयादीं वाञ्छन्तदनु तदपि द्वेष्टि सहसा

कथं पार्श्वमाहो न हसति जनः कामुकजनम् ॥ ९ ॥

किंचान्पात्—

सतापानां कातानिवधनं यैव दुर्निवारणम् ।

तामेव किलान्विच्छति तेषामिच्छन् प्रतीकारम् ॥ १० ॥

(सस्मितः) इत्थं कामिजनमुपालममाना स्वयमपि तत एव निर्वृत्ति-
मलममाना वयमेवात्रोदाहरणं । मा तावद्भी जनीदृशि सत्त्वहमुपहासभूमि-
प्रेक्षावता । कुतः—

वैदेही सकृदप्यसौ मम दृशोर्नैवाभवत्सन्निधौ
 विश्रम्भः क्व च नैव तिष्ठतु मिथः का संकेतायाः कथा ।
 सा चारिमन्मिथिलापुरे वयमितः पूर्वं ह्ययोध्यापुरे
 श्रुत्यैव स्मरगोचरे विनिपतेत्को नाम मत्तः परः ॥ ११ ॥

इदं च पुनरिहात्याहितं ।

अस्मादृशं दुर्लभदर्शनाया-

मुत्कण्ठमानो जनकात्मजायाम् ।

मानोपरोधादसमीक्ष्यकारि

कथं न जिह्मेभ्यहमात्मनोपि ॥ १२ ॥

(विचिंत्य) अलममुना शोचनीयेन ममाद्विर्तीयस्य मेघोत्कण्ठासुलभेन
 संजल्पेन । येनैव सह सीतासंदर्शनोपायं विमुश्यन्नेन संतापमरं लघूकरोमि ।
 स चेदिदानीं चिरायति वयस्यगार्ग्यायणः ।

(ततः प्रविशति विदूषकः)

विदूषकः-^१दाणिं सु मे सुलहदंसाणिजदाए अओज्जाउरि एअं मि-
 हिलाउरि पेसंततस णअणाणं णिब्वदी जावा । विसेसदो उण दाणि वसंतु-
 सवसमाअमकुसुमिदुज्झाणदंसणकोडुएण महणाराहणकोदूहलेण पुप्फा-
 वचयकंत्ताए जलकेलिदोहलेण वसंतदोलारोहणरामुसूअवाए पढममउ-

^१ संभाषणस्य । २ इदानीं तल्ल मे सुलभदर्शनीयतया अयोध्यापुर्याः एतां
 मिथिलापुरी पश्यतः नयनानां निर्वृत्तिर्जाता । विशेषतः पुनरिदानीं वसंतोत्सवसमागम-
 कुसुमितोद्यानदर्शनकौतुकेन मदनाराधनकुतूहलेन पुण्यावचयकांक्षया जलकेलि-
 दोहलेन वसंतदोलारोहणसमुत्सुकतया प्रथममुत्कलितस्वहस्तसंबर्धितप्रमदवनदुमसंभा-
 वनसत्वरतया च गृहीतमुकुमारवासंतिकवेपेण इतस्ततः सविभ्रमं परिभ्रमता स्त्रीलो-
 केन सह मन्चारिणा च प्रेक्षकजनेन निरतिशयां शोभामुद्रहति मिथिलापुरी । एवं च
 पुनर्नयनवापस्याद् गोवालकुलमार्गेणैव परिभ्रमता मया वयस्यो विनिमृतः एतावतीं
 पुनः बेलं मामपश्यन् अपरिचितदेवमुत्तमया संद्रा मन्ये मयि समन्युस्तिष्ठति ।
 तस्मादावद्वयस्यमेव आत्माभिः ।

लिअसहत्यसंवद्धिअपमद्वणहुमसंभावणसत्तुरदाए अ गहिअसोमारवासंति-
अवेसेण इदो तदो सविम्ममं परिम्ममत्तेण इत्थिआलोएण सह संचारिणा अ
पेस्सअजणेण णिरंत्तिसअं सोहं उच्चहद मिहिंलाउरी । एवं च पुणो णआण-
आवलादो गोवालउलमगेण विअ परिम्ममत्तेण मए वअस्सो विणिसरिदो
एत्तिअं पुण वेळं मं अदक्खंतो अपरिचिद्वेसगुलहाए तंदिए मण्णे मयि
समण्णू चिट्ठइ । ता जाव वअस्सं एव समासिदेमि । (परिक्कम्यावलोक्य च)
ऐसो खु वअस्सो असहाओ जं एवं मं पढिवाळंतो चिट्ठइ जाव उपसप्पेमि ।
(उपसृत्य) जेढुं पिअवअस्सो ।

रामः—(हृष्टा साभिश्चेपं) अहो अत्र भवतोप्यात्मभरेरियतः कालस्य
स्मृतिपथे वयमतिवर्तिष्महि ।

चिद्वृषकः—मा खु मं तुमं असूएहि । अहं खु मिहिंलाउरि वसंतुसवसि-
रिद्विसेणेण विम्महिओ तुए विणा तं पेस्सिदुं अक्खमो इदो आहिंदिओ ।

रामः—तेन हि वसंतोत्सवसंवर्धिताविमवां मिथिलापुरीभवलोक्यंतो
वयमपि विलोचने विलोभयामः ।

चिद्वृषकः—तेण हि गच्छामः ।

रामः—गच्छामतः ।

चिद्वृषकः—इदो ।

(उभौ परिष्कृतः)

चिद्वृषकः—(पुरो निर्दिश्य) बअस्स पेक्ख एसो खु मुहसमंचरंत-

- १ एष खलु वयस्योऽग्रहाय यदेवं मा प्रतिपालयन् तिष्ठति यावदुपसर्पानि, ।
२ जयतु प्रियवयस्यः । ३ सतिरस्कारः । ४ मा खलु मा त्वमसूययाहं खलु
मिथिलापुरि वसंतोत्सवधीदर्शनेन विस्मितः त्वया विना ता प्रेषितुमशक्नमः इत्
आगतः । ५ तेन हि गच्छामः । ६ इत् । ७ वयस्य पश्य एष खलु सुखसुबल-
चंचरीकनिनदप्रणतितपरः मयूरः शुद्धपतनुरभिषरिमलः पिशितस्पूर्णवर्णक-
विनिर्गतगगनभित्तिकः । शुभघुरधूयमाणमधुपस्थलद्रविकाजननीतपेक्षलो युवजनधैर्य-
शिलीकरणकवाटको वेशवाटकः ।

चंचरीअणिणदपणज्जअपर मइउरो सुइरावढंतसुरहिपरिमलो पिढादय-
 चुण्णवण्णअचित्तिअगअणभित्तिओ सुमहुरसुणिज्जंतमहुपअखिलज्जंतगणि-
 आजणर्गाअपेसलो जुवजणधीरसिलीकरणकबाढओ वेसबाढओ ।

रामः—वयस्य सम्यगुपलक्षितम् ।

आपादयंतो रतिलंपटानां

यूनाममी वीथिविहारमैत्रीम् ।

विलासिनीमात्यविलेपगंधैः

स्तयायंति सायंतमगंधवाहाः ॥ १३ ॥

(अग्रतोऽवलोक्य)

प्रत्यंगोद्भिद्यमानस्तनमुकुलकृतप्राभृताख्यंरुरोमि-

र्द्धतोन्मेपोपहारैः महसितवदनैर्लालनीयैर्यथोभिः ।

विभ्रांतात्फुल्लनेत्रा ललितभुजलतामंदयिक्षेपलीलाः

कंदर्पं दर्पयंत्यो मृशमिह गणिका दारिकाः संचरन्ति ॥ १४ ॥

विदूषकः—वैअस्स पेक्ख एत्थ महामदविभ्रमवेसवहूणं ।

रामः—(निर्वर्ण्य)

अंसोपांतविलंबिकेशरचनास्त्रिघट्कपोलास्फुर—

द्विवाङ्मयो मधुपानमंथरपदन्यासस्वनक्षूपुराः ।

ध्याकीर्णालकयासचूर्णकलुषा ध्याघूर्णमानेक्षणा

लीना नृत्यरसेन वेशयनिता रय्यामलंकुर्वते ॥ १५ ॥

(नेपथ्ये)

एषा सल्लु भर्तृदारिका सीता कामदेवायतनपर्यंतोपवनद्रोलागृहे वसं-
 तद्रोलारोहणोपहारेण वसंतमाराधयितुमागमिष्यति । तदिदानीं ।

इतस्तायत्सर्वाः परिजनवृत्ता वेशयनिता

वसंतादाहार्यद्विगुणितवसंतोत्सवगुणाः ।

मरुन्मंदाक्षोपोचलितमकरांकध्वजपटं

मदोद्भेदस्थानं विशाति रतिनाथस्य भवनम् ॥ १६ ॥

किं च ।

मृदंगं वाद्यंतां मधुरमिदमार्दगिकजनै—

र्ध्वं गेयं गेयं अचणसुभगं गालुभिरपि ।

सलीलं नर्तक्यो विरचयत संगीतरचनां

कृतप्रेक्षोत्सुक्यो भवतु पिदसाभाजिकजनः ॥ १७ ॥

रामः—(श्रुत्वा सहर्षं) वयस्य कामदेवभवनपर्यन्ते वसंतदोलारोहणं करिष्याति विदेहेश्वरद्वहितेत्युद्धोष्यते तद्विद्वान् तस्यैव मार्गमादर्शयन्नेनाहं मैथिलीदर्शनेन चक्षुषी सफलीकरोमि ।

चिद्रूपकः—जं मवं आणवेदि । इदो इदो

(उभौ परिक्रामतः)

रामः—(सोलंकं)

प्रारंभाभिमुखे पयोदसमये या स्वातकस्योक्तता

शीतांशौ निपधाचलांतिकगते हर्षश्चकोरस्य यः ।

आश्वासो मधुपस्य चूतविटपे यो निष्कसत्कोरके

सीतादर्शनसन्निकर्षजनिता हाङ्गममासौ घृतिः ॥ १८ ॥

चिद्रूपकः—वैअस्त वरं कामदेवं वरज ।

रामः—(निर्वर्ण्य) अहो निरातिशया लक्ष्मीः । इह हि—

वामेनाप्रवर्दीनचीनवसनान्तिप्यसुलाकोटिना

न्तिप्राद्धोरुकवद्धलक्ष्यवपुषा वामेतरैणांघ्रिणा ।

आमृष्टस्तनपत्रमंगकपिदौः संव्यानकौशेयकैः

संवृण्वन्ति समंततस्तु वदना धैर्या यशः कामिनाम् ॥ १९ ॥

(अन्यतोऽवलोक्य) अहो भावानामपि रसांतरमास्कंधमाप्रेडितानि विलसितानि । तथाहि ।

एयं व्रीडा व्रीडामनुभवति रम्यां मृगदृशा-
मुवग्रामुत्कंठां भजति पुनरुत्कंठितमपि ।
स्वयं लीला लीलांतरमुपगता मायाति मदी
विलासैर्विभ्रांतं भवति मदनो जातमदनः ॥ २० ॥

(नेपथ्ये)

वसत्येह

चिदूपकः—ध्वंअस्स ओसरणसद्धो सुणिअदि मण्णे आअच्छादि तत्त-
होदी सीदा । किं अत्थ काअर्थं ।

रामः—(विलोक्य) वयस्य एष इदानीं कुतमकरभ्वनपूजोपस्थानो
दोलागृहाभिमुखो निर्गच्छति वारविलासिनीजनः तदनुपलक्षिता एष ययं
विविक्ते कामदेवगृहाभ्यंतरे स्थास्यामः ।

चिदूपकः—ऐय्यं करेह ।

(तथा कुरुतः)

(ततः प्रविशति सपरिवारा घृता विनीता च)

विनीताः—इदो इदो भट्टिदारिआ ।

(सर्वाः परिक्रामन्ति)

विनीता—(पुरो निर्दिश्य) ऐअं सु कअपुण्णोपहारालंकारं रअणनु-
ण्णणिज्वात्तिअवसंतपूजासमुदाचारं समंतदो सज्जीकअं दोलाघरअं जाव प-
विसडु भट्टिदारिआ ।

१ अपसरत । २ वयस्य अपसरणाद्भ्यः ध्रूयते मन्ये आगच्छति तत्रभवती
सीता किमत्र कर्तव्यं । ३ एवं कुमोः । ४ इत इतः भर्तृदारिद्र्य । ५ एतन्नाडु
रत्नपूजोपहारालंकारं रत्ननूर्णैर्निर्वातवसनपूजासमुदाचारं समंततः सर्वान्
दोलागृहं यावत् प्रविशन् भट्टिदारिद्र्य ।

सीता—जं पिअसही भणादि ।

(सर्वा प्रविशति)

यिनीता—(दोला हस्तेन गृहीत्वा) ऐसा तुम पडिवालेह रअणदोला जाव आरोहहु भट्टदारिआ ।

सीता—सहि तेण हि आरुहेमि देहि मे हत्थावलव ।

यिनीता—जं भट्टदारिआ आणवेदि । (तथा करोति)

सीता—(दोलामधिरोहति) यिनीता—(आकर्षणरज्जुमाक्षिपति) ।

सीता—सहिओ जाव गाअम्म ।

सरथ—जं पिअसही भणादि ।

(सर्वा गायति)

वत्सणसमुसुओ उपइ पिअ पिआदसिदसमाअमो पावइ सु कोडुअ ।

राम—वयस्य दोलगृहमुपागता न वा जानकीति कथं जानीम ।

विदूषक—इदी ओसरिअ अमुणा पक्खहुवारेण ह पेक्खेमि । (तथा कृत्वा) आरुद्धायेव तत्ततोदी दोला ।

राम—(सहर्ष) तेन हि सफलप्रयत्ना स्म । (उपसृत्य विलोम्य च सौत्कठ)

उत्कठाना वीज मनोरथाना परिभ्रमस्थानम् ।

हृदयस्य समुच्छ्रसितं तदिदं मम सपदि सज्जितम् ॥२१॥

विदूषक—ऐसा सअ चेअ देवी लच्छिउत्ति समत्येमि ।

१ यत्प्रियसखी भणति । २ एषा त्वा प्रतिपालयति रत्नदोला यावदारोहन्तु मन्दारिका । ३ सखि तेन हि आरोहामि देहि मे हस्तावलवन । ४ यद्भर्तृदारिका आशापयति । ५ सख्य यावद्वायाम । ६ यत्प्रियसखी भणति । ७ दशनसमुत्सुक सम्प्रति प्रियां प्रियदर्शितसमागम्य प्राप्नोति सलु कौतुक । ८ इतोऽप्युत्थामुना पश्य दारेणाह पश्यामि । ९ आस्टेन तनमवती दोलम् । १० एषा स्वयं चैव देवी लक्ष्मीति समर्थयामि ।

रामः—(निर्वर्ण्य) अहो रूपानुरूपं वयः वयोनुरूपं लीला लीलानुरूपो विभ्रमो विभ्रमानुरूपं सोष्ठवं । किंच ।

स्वयं सौंदर्यसर्वस्वमसाधारणसुंदरम् ।

अनया लब्धतावात्स्यमात्मानं श्लाघते ध्रुवं ॥ २२ ॥

चिन्ता—भट्टदारिए जइ वसंतदोलारोहणं संमानिहुं इच्छति तदो तुमं बि गाएहि ।

सीता—हंला किं मं अतिमेत्तपसंसाए लहू करेसि । होउ ण दाव पि-
असहिवअणं लंघेमि दस्सणसमुसु (इतिपूर्वोक्तमेव गायति) ।

रामः—(श्रुत्वा सहर्षं स्वगतं) हंत मामिषोद्विश्येदमुक्तः (प्रकाशं)
अये इयमनवधवेपानुसरणसरसामंदनिध्वंद्मानमधुरसहितानुरागकंदलितकंद-
पंकैलिर्वसंतविभ्रमभूषा कांभोजिभाषा (निर्वर्ण्य) अहो आभिजात्यं
गीतस्य । पश्य ।

सालंकारमनिष्ठुराक्षरपदं प्रव्यक्तवर्णकमं

पूर्णांगं सलयं कलानियमितं प्रस्पष्टतानधुतिः ।

तत्कालोचितगंयवस्तुरचितां प्रासादिकं च व्रुवा-

माभित्यैव हि गीतमेतदधुना गीतं सुकंठानया ॥ २३ ॥

अतिमात्रं च सा प्रसाधिता दोलारोहणेन । अस्या हि ।

मृदुतररणत्कांचीदाम कृणन्मणिनूपुरं

निकपदलकप्रांतकृम्यद्विशेषकवर्णकम् ।

शिथिलकवरीबंधं स्थित्यत्कपोलतलं वपुः

श्रियमपि परां दोलारोहच्छलादधिरोहति ॥ २४ ॥

१. भट्टदारिके यदि वसंतदोलारोहणं संमानयितुमिच्छति ततस्त्वमपि
गायत । २ हे सखि किं मामतिमात्रप्रशंसया लघूकरोषि । भवतु न तावत्
प्रियमखिवचनं संवयासि, दर्शनसमुत्सुकः ।

चिनीता—सख्य एव सोहण वसतदोलारोहणं आरुहतो स पिओ
एव केवल ण दिस्सई ।

सरय—हंला सुट्टु मणिअं ।

सीता—(लज्जा नाटयती स्वगत) ईड्डहो एव सो कालो जस्मि
पिओ जणो दस्सणपह पावदि जदो सवणेकगोअरे अयोज्झाडरिए तन्दि
जणे विरपरुद्धकोउहललुल्लिअ एअ मे हिअअं ।

चिनीता—एव च पुण अह तकेमि पदेण सोहणेण वसतदोलारोहणेण
समाराहिओ अहरेण इमिए दंसेदि पिअ वसतोति ।

सरयः—संहि एव ।

रामः—अहो वत्स्वन्तरसमवेता अपि गुणा युगपन्ममि सनामति ।
अस्या हि—

नेत्राम्यां सह चित्रमव्यतिकरं मध्येन सार्थक्रमं
हारेण स्त्रलिप्तं सदैव भजते कपं सुचाम्यां सह ।
चर्त्तं सामि सहस्तर्नाशुकदशायांतेन चाकृष्यते
चित्र सप्रति दोलया सह पुनर्दोलायते मे मनः ॥ ७५ ॥

चिनीता—(आकर्ण रज्जुमाक्षिपती उज्जर्गायति)

आ आरुहह दोलं कंतेणवि वसते ।

सीसंमि सु जुवईणं सा जोव्वणवदेण ॥ ७६ ॥

१ सर्वमेतद् शोभन वसतदोलारोहण आरोहत स प्रिय एव केवल न दृश्यते ।
२ सखि सुट्टु भणित । ३ इत्थं मत्तु स कालो यस्मिन् प्रियो जनो दर्शनपथ
प्राप्नोति यतः प्रणैकगोचरेऽप्योप्यापुर्वा तस्मिन् जने विरपरुद्धकुहललुल्लिखित
एतन्मे हृदय । ४ एव च पुनरह तर्स्यामि एतेन शोभनेन वसतदोलाराहणेन
समाराधितेऽविरेणैतस्या दर्शयति प्रिय वसत इति । ५ सखि एव । ६ या आरो-
हति दोला कालेनापि वसते धीर्ध सुख युवतानां सा यौवनवत्तानां ।

सीता—(सविवादमात्मगतं) अयं उण जणो सुदुरुकंठदाए अक-
अदारिसभागदेओ ।

विनीता—भेड़दारिए किं तुमं ण हि गाअसि जाव गएहि ।

सीता—‘हेजो अलं एतिएण दोलारोहणेण किलम्मंति खु मे अंगाई ।

विनीता—(विनिरूप्य आत्मगतं) मण्णे एसा अहिगअगीअत्था
अप्पाण अतहहूय मण्णंती सिज्जइ । ता आधि किंवि इमाए एअंते ठिइं ।
(प्रकाशं) तेणें हि मं ओलंविअ अवरुहेहि ।

सीता—अं पिअसहि भणादि (अवरुह्य) हँला एहि गच्छम्म ।

विनीता—ईदो ।

(सर्वाः परिक्रामन्ति)

विनीता—(अपवार्य) भेड़दारिए एहि कामदेवघरअं पविसिअ
अज्जत्थेमो तुह उकंठिअं ।

सीता—(साशंकमपवार्य) किं मैए उकंठिअं ।

विनीता—(अपवार्य) किं मैहवि पच्छदिअदि ।

सीता—(आत्मगतं) कैहं गहिअभावमिहि पिअसहिए । (अपवार्य)
संहि कहं तुह पच्छदेमि । जइ अहं अप्पणा पच्छादेमि तदा खु तुह
पच्छादेमि ।

१ अयं पुनर्जनः सुदूरोत्कंठतया अकृततादृशभागधेयः । २ भर्तृदारिके किं त्वं
न हि गायसि यावद्गायस्व । ३ सखि अल्पमेतावदोलारोहणेन ह्याम्यति खलु
मेगानि । ४ मन्थे एषाधिगतगीतार्थात्मानमतयामूतं मन्यमाना खियति । तस्मादस्ति
किमपि एतस्या एकते स्खितं । ५ तेन हि मामवलम्बावरोहन्तु । ६ यत्प्रियसखी भणति ।
७ सखि एहि गच्छाम् । ८ इतः ९ भर्तृदारिके एहि कामदेवघट्टं प्रविश्याभ्यर्घ-
यामस्ततोत्कंठितं । १० किं मयोत्कंठितं । ११ किं ममापि प्रच्छाद्यते । १२ कथं
एहीतगवास्मि प्रियसख्या । १३ सखि कथं तव प्रच्छादयामि यदि अहं ब्यात्मनः
प्रच्छादयामि तदा खलु तव प्रच्छादयामि ।

रामः—(सस्मितं सीतां प्रति) अयि सुन्दरि ।

श्रुत्वैव त्वां भजति पदवीं यो दृढोत्काण्डितानां
दृष्ट्वा भूयो न भजति धृतिं यः सदा त्वामपश्यन् ।

इत्थं चाद्यप्रणतशिरसा प्रार्थ्यते यो भवत्या

संप्राप्य त्वं कृतिनमचिरात् कामिनं तं रमेथाः ॥ २७ ॥

विनीता—(आत्मगतं) भवंतरगन्मिअं बिअ से वअणं ण एस
केवलं मम्महत्तेण बड्डह । (निरुप्य अपवार्यं) भट्टिदारिए रामवसरलच्छिअ-
अंगुलिमुद्धिआ इमस्स हत्थे दिस्सइ सुवं ॥ मए आअद्धो मिहिलिम्हि दास-
रही रामोति ।

सीता—(सहर्षात्मगतं) अम्हौ एसो खु सो रामो जो मए सुणिज्जएव
पुवं उकंठं जणेदि दाणिं खंडिएत्था मे उकंठा ।

विनीता—(अपवार्यं) भट्टिदारिए वंविआ खु खमेह इमस्स रुव-
सोहगोण ।

(नेपथ्ये ।)

ईवो इवो ।

विनीता—(कर्णं दत्वा) भट्टिदारिए समासण्णो सहिअणालाओ
ताव गच्छम्म ।

सीता—(रामं प्रति) हंडीं अम्हे दाणिं किं पुच्छेमो ।

रामः—पुनर्दर्शनाय ।

सीता—अज्ज इमे भाअदेआ ।

१ भावंतरगन्मिअमिवास्य वचनं न एष केवलं मन्यग्रत्वेन वर्तते । २ भट्टिदारिके
रामाक्षरलाछितांगुलिमुद्धिकास्य हस्ते दृश्यते श्रुतं न मयागतो मिथिलार्थं दासवर्णी
राम इति । ३ अहो एष खलु स रामो यो मया दृष्ट्यन्तेन पूर्वगुल्फं जनयति
इदानीं खण्डितायां मे उत्कंठा । ४ भट्टिदारिके वंविता खलु क्षमत्वास्य रूपसौ-
भाग्येन । ५ इत इतः । ६ भट्टिदारिके समासत्रः सखिजनालापः तावद्रच्छामः ।
७ सखि वयमिदानीं किं पृच्छामः । ८ वार्यं श्रमानि भागधेयानि ।

विनीता—इदो इदो भट्टिदारिजा ।

(परिक्रम्य निष्प्रत्या सीता विनीता च)

रामः—(सोऽङ्क) कथमेकपद एव वयमवस्थातरमारोपिताः सीतया ।

तथा हि—

विचलितमणिहारं किञ्चिद्वानघ्नमर्घ्यं
कणितचलयमीयद्गुप्तासीमंतलेखम् ।
अलसतयनमर्धस्त्रस्तकर्णायतंसं
युगपदुरसि वद्धं मन्मनखांजलिम् ॥ २८ ॥

किञ्च—

नीर्यामुच्छृङ्खितां मया सह मनाक् सलप्य नाभिर्हृदा
दोलारोहणचिह्नयां रचयितु व्यापारयंत्या करम् ।
उत्कपात्तरलोरुचारुचरणन्यासं घर्जन्त्या तथा
कामिण्या ननु कामदेवभयनात्कामाय चास्म्यर्पितः ॥ २९ ॥
(नेपथ्ये)

इदो इदो पिमवअस्तो

रामः—कथमाह्वयति वयस्य ।

(परिक्रम्य निष्प्रत)

इति श्री मद्भगोविदस्वामिनः सुनुरा हस्तिमलेन विरचिते
मैथिलीकन्यााणनाम नाटके प्रथमोऽङ्कः ॥ १ ॥

द्वितीयोऽङ्कः ॥ २ ॥

(ततः प्रविशति विदूषकः)

विदूषकः—एवञ्च ताव अयोज्झाउरीं पहुदि तत्तहोदिं मिहिलेसरस्स पिअवुहिअं सुणंतो एव सुदवाणरज्जो विअ बझणो बलिअं उर्छंठिओ पिअवअस्सो । इदो पुण जदा बोलाघरण दिट्ठा तत्तहोदी सीता तदो आरमिअ अण्णारिसहिअगो चित्तोवराअकलुसिअणअणो ण सअणे णिबुविं लहेइ ण गिसासु णिहं पडिबज्जइ केवलं तं चेअ ज्झेउं पारेवि । मं पुण सीआविहारुइसदस्सणत्थ तहिं तहिं पेसंतो खणमेत्तंवि अप्पणो पासे विस्सद्धं ठावुं ण सहइ, अहं च पुण पणहपहो विअ वच्छो इदो तदो सीअं अण्णेसंतो किअपरीभमो अप्पाणं केवलं आआसेमि । एसा पुण सीवा बुस्साहिअ विअ देवदा ण कदाइ सण्णिहिं पडिबज्जइ (सनिर्वंदं) एव च अणिवत्तिअमित्तजणोइदसक्कारदाए बद्धसोहत्थो णिविण्णो दाणिं अहं पिअवअस्सं वट्ठुं तहवि सिणेहपरिहीणो ण तेण विना खणं पि वट्ठिउं खमे ता दाणिं वअस्सस्स येव्व पासं गमिस्सं । (परिक्राम्यति)

१ पूर्वं तावदयोभ्यापुर्तं प्रभृति तत्रभवती मिथिलेश्वरस्य प्रियवुहितरं शृण्वन्नेव श्रुतदानराज्य इव प्राज्ञाणो बलवदुत्कंठितो प्रियपयस्यः । इतः पुनर्यदा बोलागृहे दृष्टा तत्रभवती सीता तत आरभ्य अन्यादृशहृदयः चित्तोपराग-फलवितनयनो न क्षयेने निर्वृतिं लभते न निशासु निद्रा प्रतिपद्यते केवलं तामेव ध्यातुं पारयति । मां पुनः सीताविहारोदेशदर्शनार्थं तस्मिन् तस्मिन् प्रेषयन् क्षणमात्रमायारमनः पार्श्वे विरुन्धं स्थातुं न सहते अहं च पुनः प्रणष्टपट इव वत्स इतरततः सीतामन्वेपन् कृतपरिभ्रम आत्मानं केवलमायातयामि । एषा पुनः सीता बुस्साधिता इव देवता ॥ कदापि संनिधिं प्रतिपद्यते । एवं चानिर्वर्तितमित्रजनो-चित्तवत्कारतया बंध्यासौहार्दनिर्विण्ण इदानीमहं प्रियनयस्यं वट्ठुं तथापि स्नेह-पराधीनो न तेन विना क्षणमपि वर्तितुं क्षमतस्मादिदानीं वयस्यस्यैव पार्श्वे गमिष्ये ।

(ततः प्रविशति सोत्तंडो रामः)

रामः—

उत्कंठितं हृदि यदात्मनि गोपयंत्या
तद्भीतितादिव तथा करसंघटेन ।
बद्धोजलिः किमपरं कथयामि तस्मै
बद्धोजलिर्निर्मृतमंजलये मयापि ॥ १ ॥

अयं च पुनत्र मन्मथस्यावष्टम्भः । यत् किल ।

साध्याजमर्थचलितानि निरीक्षितानि
स्रस्तस्तनांशुकदर्शातयिकर्पणानि ।
आसन्निसर्गमधुराणि सहैव संख्या-
मोघानि कान्यपि च मन्मथजल्पितानि ॥ २ ॥

(निःश्वस्य) अहो दुर्धरो मन्मथः । मम हि ।

अंगेष्वनंगस्य क्षराक्षरव्ये-
ष्यापुंखमग्रास्तफलास्तुवंति ।
सीतार्थिनी मे विफलाग्र जाता
विश्वास्यमेपां न च सौमनस्यम् ॥ ३ ॥

न सत्वसौ सतां मनः प्रीणयति मनसि नस्य दृष्टिः । (अद्वाक्षे
लक्ष्यं वदन्)

असुलभफलप्रत्याशामिः खलीकुट्टं नैव न
घटय यदि या त्वं कामिन्या तदा गतिदुःखम् ।
द्वयमपि भवान् स्वीकुर्वन् कथं च न लज्जते
विघटितफलानम्रारंभा भवति नर्मद्वान् ॥ ४ ॥

(विभाष्य) मा तावद्भीः अविगच्छन्ति त्वं पश्यन्ति । कुट्टं ।
असौ दग्धोऽनंगः प्रमदति कुट्टं नं व्यययितुं
न चासौ दुर्गतमदृष्टिदृष्टं नैव नमदः ।

उपालंभस्थानं न परमापि पश्यामि विमृशन्
स्वयं सीता सैव प्रसभमिह मामुत्सुकयति ॥ ५ ॥

विदूषकः—(पुरो बिलोक्य) ऐसो ■ पिअवअस्सो जाव उवसप्पामि ।
(उपसृत्य) जेहुं पिअवअस्सो ।

रामः—अशृण्वन् औत्सुक्यं सलु जनस्य सर्वथा पौरोभाग्याय । तथाहि-
कृत्वांतरविनिवृत्तः कथिजन इव विजनमाश्रितो वेशः ।
अंतश्च किमपि जल्पन् विभामि चिंतां विनम्रमुखः ॥ ६ ॥

विदूषकः—(आत्मगतं) केहं आगअंपि में ण जाणइ अण्णचित्तो
वअस्सो (पुनः प्रकाशं) जेहुं पिअवअस्सो ।

रामः—(हृष्टा) कथं वयस्य वयस्य उपविश्यतां ।

विदूषकः—जै वअस्सो आणवेदि । (उपविशति)

रामः—वयस्य अपि संभाव्यते नस्तमाश्वासः ।

विदूषकः—एवं उच्छ्रहंते मइ किं वा ण संभाविअदि ।

रामः—(सादरं) कथय हेदानीं द्रश्यते सीता ।

विदूषकः—झाणे ।

रामः—किं तत्रापि भवानेव प्रार्थनीयः । पश्य ।

तन्मया मम संकल्पास्तन्मयं मम चिंतितम् ।

तन्मयानि ममाक्षाणि तन्मयं मम जीवितम् ॥ ७ ॥

विदूषकः—(सोत्प्राप्तं) अण्णं ण पेक्खामि अहं तुह आतंकठाणं ।

रामः—यदि मदन्योसि तदा न पश्यसि वयस्य तिष्ठत्वेतत् किं भवानत्र
मेथिलीं प्रति समर्थयते ।

१. एष सलु प्रियवयस्यः शब्दरूपस्योक्तिः । २ जयतु प्रियवयस्यः । ३ कथ-
मागतमपि मां न जानाति अन्यचित्तो वयस्यः । ४ जयतु प्रियवयस्यः । ५, यद्वयस्य
आशङ्कयति । ६ एवमुत्सहमाने मयि किं वा न संभाव्यते । ७ ध्याने । ८ अन्मम
पश्यामि अहं तवार्तकस्त्वानम् ।

चिदूपकः—सुंणाहि दाव एअं समाहिअं ।

रामः—समाहितमनसः स्मः ।

चिदूपकः—सुंद एव्व दाव मवं कण्णपरंपराए समुसुएइ जुवइजणं
किं पुण क्कामदेवभवणे तह विट्ठो तह अ णाम संभाविट्ठो ।

रामः—तथेव हि भवतोक्तं ।

चिदूपकः—जेह अ मोहं परिणमिस्सदि ।

रामः—भवांस्तु कामं सुन्दतवचनः । सा पुनरस्माकं दुर्लभदर्शना ।

चिदूपकः—कंहं दुल्लहवस्सणा लल्लपुव्वं खु ताए वस्सणं ।

रामः—

अपरिहृतचिर्मर्द संगमं न प्रतीक्ष्ये

प्रणयरसानिषिक्तं नेत्र संभाषितं च ।

यद्वि भवति ममासी स्वैरमद्यापि हृदया

किमिय मम कृतित्वे दिप्यतेऽन्यप्यते वा ॥ ८ ॥

चिदूपकः—(सम्मितं) अंदीयेअ केवलं तत्तहोदिदस्सणे तुह फिद-
त्थवाए अवसेसो ।

रामः—किमिव ।

चिदूपकः—तह खु अहं उव्वाहस्सत्थिवाअणसक्कारं ण लंभिदो होमि ।

रामः—(सम्मितं) तेन हि मम कृतित्वमवशिष्यत इति साधूक्तमपि-
कलमेव कृतिन्वमनवलीढमास्त इति ब्रूहि ।

१ शृणु तावदेतत् समाहितं । २ श्रुत एव तावद्भवान् कर्णपरंपरया समुत्पुन्यति
युवतिजनं किं पुनः क्कामदेवमने तथा दृष्टः तथा च नाम संभाषितः । ३ यदा मोहं
परिणमिष्यति । ४ कथं दुर्लभदर्शना लल्लपूर्वं गतु तस्या दर्शनं । ५ अस्मैव केवलं
तत्रमर्षितदर्शने तव कृतार्थतया अवशेषः । ६ तथा खलु अहं उल्लाहस्वस्तिवाचक-
मत्कारं न लंभितो भवामि ।

विदूषकः—एवं एअं जह उवाहसत्थिवाअणोवहारसकरेण समाराहि-
ओ भविस्संत तह तुमपि अइरेण तत्तहोदिपरिणअणकल्याणं लहेहि ।

रामः—शिरसा प्रतिगृह्णीमहे ।

विदूषकः—पुंथं करेण गहिस्ससि पुणो सिरेण ।

रामः—वयस्य साध्वीप्रियामुक्तिं पश्य न तथा दयिता समन्मया च तथा
पातितमर्थं वीक्षिते मनसः परितोषणं यथा प्रियमित्रैः कथितं प्रियां प्रति ।

विदूषकः—अणोराहिअवअस्सस्स मारिस्स जणस्स केवलं लज्जाए
होदि पअत्तो ।

रामः—अलमुद्देगेन । कुतः । अनवाप्तफलो यथा वयस्यः प्रियमित्रस्य
कृते कृतप्रयत्नः विवृणोति सुहृत्स्वमत्पुद्गारं न तथाऽवाप्तफलो बिना
प्रयत्नात् ।

विदूषकः—होउं एवं तहवि कहं विअ तुमं अप्पलहुअं एअं कालं
अइवाहसिस्सि ।

रामः—क नु खलु वयं दुरतिवाहमेनं कालमतिवाहयामः ।

विदूषकः—(विचारयन्) सौ देसो तारिसो एसो देसो परिसो
(विभाव्य) आ वअस्स दिट्ठो सु तुह बिणोवणजोग्गो पएसो ।

रामः—कथय ।

विदूषकः—अँथि राजघरअस्स उत्तरदो माहविवर्णं णाम मणो-
बिलोहणं उववणं तहिं दाव गच्छेमो ।

१ एवमेतद्ययोद्वाहस्वस्तिकोपहारसत्कारेण समाराधितो भविष्यामि तथा स्वमपि
अधिरेण तत्रमवैतीपरिणयनकल्याणं लभस्व । २ पूर्वं करेण गृहीष्यसि पुनः शिरसा ।
३ अनाराधितवयस्यस्य मादशस्य जनस्य केवलं लज्जायै भवति प्रयत्नाः । ४ भवत्येवं
तपपि कथमिव त्वमल्पलघुकं एनं कालं अतिवाहयिष्यामि । ५ स देशम्नादशः
एव देश ईदशः । ६ वा वयस्य दृष्टः खलु तव विनोदयोग्यः प्रदेशः । ७ अस्ति
राजगृहस्योत्तरतः माधवार्बनं नाम मनोविलोभनपुपवनं तस्मिन् तावद्विष्यावः ।

रामः— यद्राह भवान् ।

चित्रूपक—उट्टेदु मवं ।

(उमावुत्तिष्ठत)

रामः—वयस्य माधवीवनस्य मार्गमादेशय ।

चित्रूपकः—इंदो इवो ।

(उभौ परिणामत)

राम— (सर्वचित्त्वं कामदेवमवन प्रति गच्छति)

चित्रूपकः—(पृष्ठतो विलोम्य) केह अण्णादो पत्थिदो वअस्सो

(उपसृत्य हस्ते गृहीत्वा) वैअस्स ॥ खलु एसो माहविणमग्गो एसो णं कामदेवपरअमग्गो ता इदो एहि ।

राम—(पदातरे स्थित्वा) अहो ममास्यानाभिनिवेजिता । (आत्मान प्रति)

य एयाविआंतो मदनमृगयुस्स्यां मृगयते

स चापस्त्यच्चेतो मृग मृगयया श्लाघितबलः ।

मदन्यस्तस्यैवं भयनमभियातुं प्रयतता—

मनुन्मत्तः को या तदलमलमात्मजित इतः ॥ ९ ॥

अपरावर्तते ।

चित्रूपक—इंदो इवो ।

(परिश्रमत)

चित्रूपकः—(पुरो निर्दिश्य) वअस्स एद त माहविण ।

रामः—यावत्प्रविशाम् ।

(उभौ प्रविशत)

रामः—(निर्वण्य) अहो माधवीवनस्य परा माधवी लक्ष्मी । अत्र हि—

१ उत्तिष्ठतु भवान् । २ इत इत । ३ कथमन्यत प्रस्थितो वयस्य । ४ वयस्य ॥ खल्वेवो माधवीवनमार्ग एव ननु कामदेवपृथुमार्ग तस्मादित एहि । ५ इत इत । ६ वयस्य एतन्माधवीवनम् ।

मलयपवननुलं पल्लवं वेपमानं
 वहति हृदयमंतर्मन्मथार्यो युवेव ।
 विसृजति मधुबिंदुच्छन्ना वाष्पविदून्
 पुलकित इव मुग्धैः कोरकैरेव चूतः ॥ १० ॥

अपि च ।

कुसुमचपकोदरगतं सरसं रागोपदंशमधु पीत्वा ।
 मंथरगमना मधुरं गायन्ति मधोद्धताः मधुपाः ॥ ११ ॥

चिदूपकः—एवं सु विआसुम्मुहकुसुममंजरिभरभरिगसहभारमहीरु-
 हसिहरपभारं महुरसलालसपरिभ्रमंत सुलहमहुरं आजुहगारं विअ लक्षित-
 ज्जइ महुरवसिलीमुहरसिअस्स कुसुमाउहस्स ।

रामः—वयस्य सम्यगुपलक्षितं । इह हि ।

उत्कंठयन्ति मधुपान् कलिकास्तरूणा-
 मुज्जिद्रयन्ति मुकुलानि वलाह्विरेफाः ।
 उत्सस्यन्ति पवनाः सुमनःपरागा-
 नुदीपयन्ति मदनं मरुतां विहाराः ॥ १२ ॥

(विचिंत्य) इदमिह संप्रधार्य येनास्य मनोभवस्य ।

कोदंबं किल कोमला सुमनसस्ता एव चित्रं शरा-
 स्तज्ज ब्रूम शिलीमुखैरथ कथं जीवा गुणः कल्पितः ।
 तद्विस्मृत्य सहामहे कथमिदं प्राक्षेत्नुज्ञायतां
 यदुल्लक्ष्यममुष्य वक्ति पृथिवीलक्ष्यं मनः कामिनाम् ॥ १३ ॥

चिदूपकः—वंअस्स जस्स दे मअण एव्व ईरिसिए अवत्थाए कारणं
 सो तुमं चेअ तं मअणं उवहसंतो दाणि उवहसणिज्जो ।

१ एतत्खलु विक्रान्तो-मुखमंजरिभरभरितसहभारमहीरुहसिहरप्राभारं मधुरस-
 लालसपरिभ्रमन्सुलहमधुकरमायुधगारमिव लक्ष्यते मधुरवसिलीमुखारसिकस्य कुमु-
 न्मायुधस्य । २ वयस्य वयस्य ते मदन एवेदशाया अवस्थायाः कारणं स त्वमेव तं
 मदनमुपहसन्निदानीमुपहसनीयः ।

राम — एवमेतत् इत्य नाम प्रत्यक्षमपि कः पर्यालोचयेत् ।

विदूषक — एवं ।

रामः—(सस्मित) कोऽन्य ।

विदूषक — णं कोवि ।

रामः—वयस्य अलमुपालभ्य अनात्मज्ञत्वमप्युपालंभोपक्रममेव मन्मथ-
व्यथाया ।

विदूषकः—विसेसद्दी दाव वसते ।

रामः—विशेषतो रामे इति च ब्रूहि । कुतः ।

शरसंधानधुम्बत्वं रामे रामासमुत्सुके ।

यथा कुसुमबाणस्य न तथाऽन्यत्र जातुचित् ॥ १४ ॥

विदूषकः—संबोधि तु कामुओ अप्पाण एव्य समत्येवि ।

रामः—तथा वास्तु ।

विदूषकः—बंअस्स दक्ख दक्ख एसो तु महुत्तिहुत्तिहरच्छटादूसर-
दाए सिस्सिरसमाअमसक जणेइदाणि सहआरो ।

रामः—सम्यगूपलक्षित । तथाहि ।

मधुरसंपुपतप्रयर्पिणि सुखदिशिराः समुदीक्ष्य मंजरी ।

दिशिरसमयशंकयाकृता न जहति कोटरमध्यकोकिलाः ॥ १५ ॥

यावद्वेतान् प्रतिबोधयामि ।

त्यजत मधु सगधाः कोकिला निर्विशक

तद्विटपकुटीराम्यन्तरावासमेदम् ।

भजत सहचरीमि सार्थमेतानिदीनी-

मुपयनसहकारानुल्लसन्मजरीकान् ॥ १६ ॥

१ मयान् । २ न कोपि । ३ विशेषतस्तावदसते । ४ सर्वोपि सल्ल कामुक
आत्मानमेव समर्पयते । ५ वयस्य पत्य पत्यैव सल्ल मधुविदुसीहरच्छटादूसरतया
दिशिरसमागमशका जनयतादानीं सहकार ।

चिद्रूपकः—वैअस इइ एव उवविसम्म ।

रामः—यया भवानाह ।

[उपविशतः]

रामः—(स्पर्शं रूपयित्वा) वयस्य कथमिवास्माभिरत्र क्षेमेण स्थायते ।
इह हि—

उज्ज्वोन्मुखकुङ्कुमला विधुनुते यासंतिका मंजरी-

रागुंजन्मधुपांगनामुखारितप्रांतो यस्ततानिलः ।

क्रीडापद्मसरस्तरंगयति च प्रेक्षोलिताभोरुहः

सोयं मामुपलभ्य किं न कुरुते लब्धास्पदं चेद्दृशम् ॥१७॥

चिद्रूपकः—अहो दुज्वहो मंमहो ।

रामः—(मदनावस्थां माटयन्)

प्रियसख न घृणोपि त्वं किमेतानि शीघ्रं

अघणयुगमिवं मे गाढगाढं पिधेहि ।

इह खलु सहकारोद्यानभूमौ वसेतान्

मवकलकलकंठी कंठनिष्कूजितानि ॥ १८ ॥

चिद्रूपकः—वैअस सव्वदो कूजंतेसु कोइलेसु केतिअं वा कालं पिहि-
अंति कण्णा ।

रामः—धारजीवितं रक्षितव्यं ।

चिद्रूपकः—अहं तेयत्य उवाअं उवादिसिस्सं ।

रामः—किं सीतादर्शनीपायम् ।

चिद्रूपकः—णहि णहि कोइलकूजिअसदादिवाहणुवाअं ।

रामः—कथमिव ।

१ वयस्य इत एवोपविशतः । २ अहो दुर्वक्षो मन्मथः । ३ वयस्य सर्वतः
कूजसु कोइलेसु किर्यंतं वा कालं पिपीयेते कर्णौ । ४ अहं तैवोपायमुपदिशामि ।
५ नहि नहि कोइलकूजितसन्दातिराह्नोपायं ।

चिदूपकः—वअस्स सवणादो अण्णं इत्थीअं णएहि मणं जत्थ ह्म मणं पअट्ठिअं अक्खं वि सअं गहणादि ।

रामः—यथाह भवान् (परितो बिलोकयन् सोद्वेगं) वयस्य न तदपि सा स्थित्ये । पश्य ।

कलुषयति चिकीर्णः कौस्तुभोऽयं परागो

नयनपुगमिहं मे पश्यतो दृश्यमानः ।

तिरयति चिचलंती मंजरी पल्लवानां

मवयति मधुपर्पी मन्मथं चैव चूतः ॥ १९ ॥

तदेतद्भवतोपि प्रतीकारचिंतामतिवर्तते । अथवा ।

एता चूतनचूतकोरकशिखास्ताः कृतं निस्तंघ्रितो

येन स्यान्मलयानिलस्य सुमहान् सौभाग्यवर्षो हतः ।

सद्यो मुद्रितकुचिका च मदनज्या शृंगमाला भयेत्

क्षय्यः सोऽपि निरायुधश्च भवति प्रायेण पुष्पायुधः ॥ २० ॥

अथवा मास्म तथा कृपाः येन मे प्रियाकर्णावतंसोचित्येन सहकारमं-
जरीषु सानुरागं मनः ।

चिदूपकः—(सस्मितं) अण्णहा हि मण किल एदाओ कुदो विदण्णा ।

रामः—वयस्य किमत्र कर्तव्यं ।

चिदूपकः—धीरावलंबनं ।

रामः—वयस्य ।

अवधीरितधैर्याहमधीराक्ष्या कृतस्तथा ।

धैर्यशब्दार्थबोधोपि दूरे क्वास्यावलंबनम् ॥ २१ ॥

चिदूपकः—किं कादव्यदो दूसो चिट्ठ ।

१ वयस्य प्रवणाद्व्यां स्त्रियं नय मनः यत्र खलु मनः प्रवर्तितं अक्षुमापि स्वयं
एवमिति । २ अन्यथा हि मया क्लेशाः कुतो विदीर्णाः । ३ धैर्यावलंबनं ।
४ किं कर्तव्यता दूष्यः तिष्ठ ।

रामः—(सोपहासं) साधूपदिष्टमौषधिकं ।

विदूषकः—येत्तिअं मे उपाअपरिण्णणवेहव ।

रामः—(मदनावस्थां नाटयन्)

इच्चय कुसुमैः शय्यां स्वैरं विवेष्टनवायिनीं

सरसकदलीपत्रप्रांतानिलैरुपयीजय ।

सधिसयलयान्मुक्ताहारान्मुहुर्मुहुरर्पयन्

गुरुतममुं संतापं मे वयस्य लघूकुरु ॥ २२ ॥

विदूषकः—वअस्स एवं खु चूदविट्ठपारूढाप माहविलदाए मलआणि-
लसंचालणपट्टिअकुसुमोक्करपयट्टिअपुष्पतल्पं मणिकुट्टिमं एदे अ सिसिरो-
वभारत्थं आमुक्का पूर्वं चैव तुह भोत्ताहारा । दाणिं पुण पदुमिणीदो
मुणालायि कदलीपरादो कदलीदलाई जाव आणेमि (निष्क्रम्य प्रवि-
श्योपगुत्थ्य च) अम्मो एदे कदलीपत्तणिहिच्चआ मुणाला सुमरावेत्ति
मं भोजणं ।

रामः—वयस्य साध्वानीतं शवच्छिशिरोपचारे प्रवर्तस्व ।

विदूषकः—अं वअस्सो आणवेदि । (तथा करोति)

रामः—(सोद्वेगं) कृतं कृतमेनेन ।

समंतादंगं मे शयनकुसुमैस्तुष्यत इतः

परं चैतद्येतदचलति कदलीपत्रमकृता ।

पतन्तीतः श्लोपाद्विशिथिलगुणा मौक्तिकगुणाः

विसैःसार्धं वक्षः कथयति मम गाढव्यथमितः ॥ २३ ॥

१ एतावन्मे उपायपरिणानैवमं । २ वयस्य एतत् सख चूतविट्ठपारूढायाः
माधवीलताया मलयानिलसंचालनपटितकुसुमोत्करपयवर्तितपुष्पतल्पे मणिकुट्टिम-
मेते ॥ शिशिरोपचारार्थमामुक्काः पूर्वमेव तव मुक्ताहाराः । इदानीं पुनः पद्मिन्याः
गुणालानि कदलीपत्रान् कदलीदलानि यावदानयामि । ३ अहो एते कदलीपत्र-
निदिता गुणाला स्मारयन्ति मां भोजनं । ४ मद्यस्य आह्लापयति ।

विदूषक — ऐसो सु सो सतिकम्माणि भूडुप्पादो येण सिसिरोवआरो
प्य सत्तापुत्थिए हेइ ।

राम — वयस्य यत्तत्त्वमसौ शिशिरोपचारः शिरोपचारस्तेन मे
शिरोवेदनामापादयति । तथाहि ।

ऊष्मनिष्पादने सोष्मा स्वरमंगेष्वसौ मम ।

शीत्यापादनकृत्ये तु शीतला शीतलक्रिया ॥ २४ ॥

विदूषकः—संजं कअ सिसिरकम्म ज जं मए जाणेअदि कि दाणि
करिस्स ।

रामः—

किं किं नु शिशिरक्रियाव्यतिकरैरायासयस्यघनः

क्षौण्यां रूपय पुष्पतल्परचनां रमादल पारय ।

छित्वा बिक्षिप विशु मशु बुबुकेराच्छिद्य मुक्तागुणान्

हस्ताभ्यां चमदाननिर्दयमनाः मुग्धा मृणालीलताः ॥ २५ ॥

विदूषक — साहु णियुत्त सिसिरकम्म वअस्स एआरिअपि सिसिरकम्म
ण दे सिसिरोवआरवुद्धि जणेअसि अच्चाहिद् ।

रामः— (किंचिदात्मानमवस्थाप्य)

क विपयेषु विरेकसहं मनः

स्मृतिविमोहजडाः क्व च कामिनः ।

यदसि महामनात्मवते कथं

कथय तुभ्यमविभ्रुतचेतसे ॥ २६ ॥

विदूषकः—वअस्स कि अण्णं सिसिरकम्मं करिस्स ।

१ एष खलु स शान्तिकर्मेणि भूतोत्पात येन शिशिरोपचारयेव सत्तापोत्पत्त्यै
हेतुः । २ सर्वं कृत्वा शिशिरकर्म यथाह मया ज्ञायते किमिदानीं करिष्ये । ३ साधु-
नियुक्त शिशिरकर्म वयस्यैतादृशमपि शिशिरकर्म न ते शिशिरोपचारवुद्धिं जन-
यतीत्येत्यादित् । ४ वयस्य किमन्यच्छिशिरकर्म करिष्ये ।

रामः—किं मां पुनः पुनः प्रजल्पैरुपेक्षयसि क इव जानाति शिशि-
रोपचारमितरञ्च ।

चिदूपकः—बैअस्त एसा बाणि पञ्चाअआ एका दे अंतःकरणपडट्टि
जाणइत्ति कहेमि ।

रामः—(सहर्ष) कासावेका ममान्तकप्रवृत्तिः जानकी । (उदधातु-
मिच्छति) ।

चिदूपकः—बैअस्त एव्वं सु मए उदीरिअं एसा दे पञ्चाअआ एका जाणइ
सिसिरोवआरं अंतःकरणपडट्टि ।

रामः—कथमन्यथा चिंतितं अन्यथा परिणतं । ययस्य ।

याता मम तन्मयतामंतःकरणप्रवृत्तिरपि दूरे ।

प्रत्यागमिष्यति तु सा प्रत्यागच्छेत्प्रिया यदि सा ॥ २७ ॥

(ततः प्रविशति चोत्कंडं सीता विनीता च)

सीता—पिअैसहि विणीदे कहिं एसा मे सीसवेअणा उवसमिस्सिदि ।

विनीता—अत्य सो दिस्सइ ।

सीता—को ।

विनीता—ओ दे इमाए हेइ ।

सीता—किं ऐसो मे अंगसंतापो ।

विनीता—ओ तस्सवि हेइ ।

सीता—को वा तस्य हेइ ।

विनीता—ओ तुए बद्धंजलिए अम्मविओ ।

- १ ययस्येया इदानीं प्रत्यागतेषां ते अंतःकरणप्रवृत्तिं जानातीति कथयामि ।
२ ययस्य एवं खलु मयोर्द्वारितेमया ते प्रत्यागता एका जानाति शिशिरोपचारमंतः
करणप्रवृत्तिरिति । ३ प्रियतमसि विनांते कस्मिन्नेया मे शौर्यदेदोपशमिष्यति ।
४ यय त एवमेव । ५ कः । ६ यस्ते अस्याः हेतुः । ७ विमेष मेऽहमंतापः ।
८ यस्यास्य हेतुः । ९ को वा तस्य हेतुः । १० यस्याया बद्धंजल्यान्यर्थितः ।

सीता—को वे अण्णो सन्तावहेउ अम्मत्थेई

यिनीता—सोईसवहेउत्ति खु पत्थिओ सतावहेदू जादो ।

सीता—जइ सतापहेदू जादो कह कीरिसो अज्ज सीसवेअण अवण-
इस्सिदि ।

यिनीता—अइदो खु सदावहेदू दिदो उण सो सोयसाअमहिए बिअ
पाउससमओ ।

सीता—तँहवि तुए चेअ खु सो तदा अम्मत्थिओ ण उण मए ।

यिनीता—वँहिरगाएराद्धा अ सा मे वाजामेत्तेण पत्थणा तुए उण
अतरगा अएत्था अ पत्थणा किदा ।

सीता—सँहि कामदेवोत्ति खु मए अजलिबद्धो पत्थणा अ किदा ।

यिनीता—होवु काम कामो एत्थ धवदेसो गिग्गच्छत्तिए उण वे वेव-
माआण ऊरुसन्माण । कि भणासि ।

सीता—कि सो अपुव्वजणइस्सणसज्जसो ण हवे ।

यिनीता—साहु कप्पिओ एत्थ वाजो ।

सीता—किं अदो वर ।

यिनीता—अणुरत्तविचिम्हण ते छोआण कि पडिवज्जह ।

१ को वारमन सन्तापहेतुमन्थयते । २ सौख्यहेतुरिति शब्द प्रार्थित सदा-
पेक्षुर्जात । ३ यदि सतापहेतुर्जात कथं कीदृशोऽयं शौर्यवेदनामपनयिष्यति ।
४ अदृष्ट खलु सतापहेतु इष्ट पुन सौख्याय भग्न इव आह-समय । ५ तथापि
त्वैव खलु स तदाम्बर्षित न पुनर्मया । ६ बहिरगापराद्धा च सा मे वाचामा-
देण प्रार्थना त्वया पुनरतरगा आमार्या च प्रार्थना कृता । ७ सखि कामदेव इति
शत्रु मर्याजलिर्गदा प्रार्थना च कृता । ८ मयलु काम धमोत्र व्यपदस्य निर्ग-
च्छया पुनस्ते वेपमानयोऽदृष्टमयो किं भणसि । ९ कि सोऽपूर्वजनदर्शनसाधयो
न भवेत् । १० साधु कलितोत्र वाक् । ११ किमिदं वर । १२ अनुरक्तविभि-
न्निन्नपोर्लचनयो र्नि प्रतिपद्यते ।

सीता—देलारोहणकिलंताए आकेअराइ णं मे लोभणाइ ।

बिनीता—संहवि मए उण णिग्गमणाणुरुद्धाए अंजलिणा सह विमु-
क्कधीराए मंमुहपाडिआणं मंमहपीडिआणं णिग्गमिटुं अणिच्छंतीणं
दिट्ठिणं भावो कहं णिगूहिज्जहि ।

सीता—संहि अणुत्तरमिह संउत्ता ।

बिनीता—उरा तुमं अणुत्तरा अत्थि सु अदो उत्तरं ते विअसमाअमणं ।

सीता—एवं सु सहिअणो मं चित्तिदि मंतेदि अ ।

बिनीता—अणुभविस्सदि जा ।

सीता—(आत्मगतं) कुंदो मे सा सुजंमवता (प्रकाशं) संहि
सह होदु ।

बिनीता—अह मे दिट्ठिण भाअदेआ ।

सीता—हलें चिट्ठु एवं कहिं दाव गदुअ एवं संदावं अवणेमो ।

बिनीता—येअग्गमहुलच्छिमहुरं माहविवणं गच्छम्म ता इदो भट्ठि-
दारिआ ।

(उभे परिक्रामत)

सीता—(सखेदे) हेंला केतिअं वा गेतव्वं ।

बिनीता—इंणं आरामं गच्छेम्मो ।

१ देलारोहणकिलंताया आकेअरे ननु मे लोभने । २ तथापि मया पुनः निर्ग-
मनारुद्धयाजल्या सह विमुक्तपैर्यया मन्मुक्षपातितयोर्मन्मथपीडितयोर्निर्गतुमनि-
च्छंतीत्योदृष्टयोर्भावो कथं निगूयते ३ सखि अनुत्तरस्मि संउत्ता । ४ पुरा त्वं अनुत्तरा
असि शल्पनः उत्तरं ते प्रियसमागमनं । ५ एवं सखि सखीजनो मां चितयते मंत्रयते
च । ६ अनुमतिप्यसि च । ७ कुतो मे सा सुजन्मवता । ८ सखि तथा भवतु ।
९ यदि मे दृष्टयामागंधेयः । १० सखि तिष्ठतु एतत् करिमास्तावत्स्वितं संतापमपने-
ष्यामः । ११ प्रत्यप्रमधुखमीमपुं माभनिवनं गच्छानः तस्मादितो गर्तदारिके ।
१२ सखि कियद्वा गंतव्यं । १३ एतमारामं गच्छामः ।

सीता—केहिं सु सो रामो ।

विनीता—भईदरिए णं आरामो अम्हेहिं गच्छिअदिति सु मए भाणिअं ।

सीता—(सविलक्ष्यस्मितं) हैला केइ सु दूरे सो आरामो ।

विनीता—(पुरो निर्विष्य) ऐअं सु तं माहविवणं जाव पविसइ ।

सीता—तह ।

(उभे प्रविशतः)

हैला अविण्णादहिअअं तं जणं उक्कंउंती तुहवि अहं हिरअमि मुहं वेउं ।

विनीता—भईदरिए मा तह चिंतिअ तह णाम तुइ अणुरत्तदिट्ठि-
णिहाअणं सु सो सच्चहा उक्कंउंओ मवे ।

सीता—हर्ला अओज्झाउरि एसो जणो ण सु इदो तस्य सट्ठिदी
अवाट्ठिदा ।

विनीता—तहवि तुमं दइ सो अपुण्णमणोरहो एअं देसं ण मुंचइ ।

चिद्रूपकः—वैअस्स केत्तिअं वा कालं पडिवालेमि जस्सिं वे एसो
संदावो समं णीअदि ।

रामः—अयस्य एव मे निर्णयः ।

१ कस्मिन् खलु स रामः । २ भर्तृदारिके मन्वरायः आवाभ्यां गन्धतामिति खलुमया भाणितं । ३ सखि कियति खलु दूरे स आरामः । ४ एतत्खलु तन्माच-
बिबन् यावत्प्रविशामः । ५ तथा । ६ सखि अविज्ञतहृदये तं जनमुत्कंठमाना तवापि
अहं जिहेमि मुखं दर्शयितुं । ७ भर्तृदारिके मा तथा जितयित्वा तदा नाम त्वय-
नुरत्तदिट्ठिनिधापनं खलु स सर्वथा उत्कंठितो भवेत् । ८ राखि अयोध्यापुर्यां स
जनाः न खलु इतस्तस्य संस्थितिश्च स्थिता । ९ तथापि त्वां दृष्ट्वा सोऽपूर्णमनोऽयं
एतद्देशं मुंचति । १० वयस्य कियद्वा कालं इति पारुष्यायि यस्मिन् ते एव
संतापः समं नीयते ।

शीतांशुवदनां सीतां स्पृष्ट्वैव स्पर्शशीतलाम् ।

अपास्ततापमंगं मे शीतीभावमवाप्स्यति ॥ २८ ॥

चिनीता—(कर्ण दत्त्वा) भेट्टिदारिए इदो जणालाओ विअ सुणिअदि ।

सीता—सैहि इमिणा माहबिगुम्मेणंनरिदो दक्खम्म ।

चिनीता—(तथा कृत्वा दृष्ट्वा च) भेट्टिदारिए दिट्ठिआ वड्डसि एसो दे हिअअवहहो ।

सीता—(दृष्ट्वा सहर्षं सानुरागं चात्मगतं) हिअअ पडिअवट्ठावइ अण्णाणं किअर्थं खु दाणिं दे जम्मं (साकारा संवरणं) किं णु दाणिं एदं दक्खंतिए किंपि वेपइ मे हिअअं ऊरुजुगलं च फुरइ वामच्छि जहरो अ सिधिली होइ णीबिगंथि धीरं च किहम्मइ मणो सरिं च ।

चिनीता—जइ एव्वं भट्टिदारिए इमस्स वि अणस्स विविट्ठेसे कोवि सेरालाओ वट्टइ तं सुणिस्सह ।

सीता—जहं पिअसहीए रोअदि ।

चिनीता—(विलोक्य) भट्टिदारिए पेक्ख पारिदो सिंसितोवआएपरिअरं ।

सीता—किं तेण मे ।

चिनीता—भट्टिदारिए तुए उक्कट्टाए रांदाविओ सु सो ।

सीता—कैहं अज्झवरिससि ।

१ भट्टिदारिके इतो जनालाप इव ध्रुवते । २ सखि अमुना माधवीगुप्तेनांतरिते पद्यावः । ३ भट्टिदारिके दिष्ट्वा वर्षसे एष ते हृदयवद्भयः । ४ हृदय पर्यवस्थापय आत्मानं कृतार्थं सखिदानीं ते जन्म । ५ किं नु इदानीमेतं पश्यत्याः किमपि वेपते मे हृदयभूर्युगलं च स्फुरति वामाक्षि अपरध, निधिली भवति नीविगंधिः पैर्यं च, ग्राम्यति मनः शरीरं च, । ६ यथेवं भट्टिदारिके अस्यापि जनस्य विविक्ते देशे कोवि स्वैरालापो वर्तते तं धोषावः । ७ यथा द्रियगह्वरे रोचते । ८ भट्टिदारिके पश्य पारितः निशितोपचारपरिअरं । ९ किं तेन मे । १० भट्टिदारिके त्वयुच्छंभया संतापितः खलु सः । ११ कथमप्यवस्थापि ।

चिनीता—जेह मं ण पत्तिआअसि दाणिं चेअ एअं सेराहावं सुणिस्ससि ।

चिदूपकः—वैअस्स एअ अघाहिदं तुवंपि णाम ओहत्थिअसस्सवेअवत्थुओ संतायायणोदत्थं एकं सीअं मणोसिचि ।

रामः—(सनिर्वेदं तूष्णीमास्ते)

चिनीता—असंपादपत्तिए किं दाणिं तुस्सिचि ।

सीता—हला एकं सीअं वत्थु आत्थिचि सु मणिअं ।

चिनीता—^१हंत अणंतुट्ठि ।

चिदूपकः—वैअस्स अवहिस्सेण अ सीआं पज्जयंतेण तुए कुदो दाणिं वाहितेण सीआपसंगे ण दीअदि पच्चुत्ति ।

रामः—किं तथा ।

सीता—(श्रुत्वा सत्त्वदमात्मगतं) किं तए इत्ति मे विहत्येह गमा मे मनोरहा ।

चिनीता—(श्रुत्वात्मगतं) कैहं एस अण्णहिअओ संउत्तो ।

सीता—हंजे किं दाणिं एत्थ ठीअदि दा गच्छम्म ।

चिनीता—भट्टंदारिए मा तुमं तुवरोहि पुणोवि एअं आटावं सुत्थिअ ।

सीता—उंम्मसिए किं अदो वरंपि सुणिअदि ।

१ यदि मां प्रत्यापयसीदानीमेवेतं सेराहावं श्रोष्यसि । २ यथाय एतद्वद्विहितं त्वमपि नामापहस्तितसर्वसीतवत्पुनः संतापापनोदायमेकां सीतां अददां इति । ३ असंप्रतिपत्त्याः निमिदानीं तुष्यसि । एतत्त एव सीते वक्ष्यमाणं भवति । ४ हंतासंतुष्टिः । ५ वयस्य अन्यहस्तेन न सीतां प्रज्जयन्त्यायुः पुनः हस्तोप्याहस्तेन सीताप्रसंगे न दीयते प्रसुचिः । ६ हि गर्भादि अ इत्येतद्विहितं गमा मे मनोरथाः । ७ वयमेवो अन्यहस्तः संज्ञाः । ८ भट्टं इति अस्मिन्मन्त्रे हस्तो तावद्विज्ञातः । ९ भट्टंदारिके मा त्वं स्वयं पुनर्यदप्यहं दृष्टुः । १० इति किं अतः वरोपि श्रूयते ।

विनीता—(आत्मगतं) कैहं अतिमेसं विसण्णा भट्टिदारिआ ।

सीता—(सनिर्वेदं) हलां एहि गच्छम्म अहव कहिं मए गच्छि-
आदि (इति मुह्यति)

विनीता—(ससंभ्रमं) समस्सिसिहि भट्टिदारिए समस्ससिहि ।

रामः—(कर्णं दत्त्वा) कयं सीजनसमाश्वासनशब्दः (उत्थाय
ससंभ्रममुपसर्पति)

विदूषकः—(श्रुत्वा ससंभ्रमे) आविहा आविहा किं एव (उपश्रुत्य
दृष्ट्वा च) वैअस्स एसा दे पाणवहहा ।

रामः—(दृष्ट्वा) कथं सीता (उपसृत्य) प्रिये समाश्वासिहि समाश्वासिहि ।

सीता—(शनिदर्शनेः समाश्वासति) ।

रामः—(निर्वर्ण्य)—

उन्मील्य नेत्रे मदनेन सार्ध-

मपांगशारीकृतकर्णपूरे ।

समाश्वासित्यामनमायत्याश्वाः

समुच्छसत्पंकजकोशकांतिः ॥ २९ ॥

किं च ।

नयनयुगसितमध्यं

सितपर्यंतं विभाति शबलाश्याः ।

दातधारमंतरत्सक-

ज्यैत्रं मदनस्य वन्नमिव ॥ ३० ॥

सीता—(समाश्वास्य रामं दृष्ट्वा सरोपं मुसं परावर्तयति ।)

१ कथमस्मिन् विरग्ना भट्टिदारिआ । २ सति एहि गच्छावोडयवा कम्पितं
मया गम्यते । ३ समाश्वासिहि भट्टिदारिके समाश्वासिहि । ४ अविद अविद
किमेतद् । ५ यस्य एसा दे प्राणवहमा ।

रामः—

इदं दरस्फुरदधरोष्ठपल्लव
भ्रूयो समुत्थमयदनव्यविभ्रमम् ।
मुस्र कषा कलुषविजिह्वलोचनं
कुतस्त्वया समुत्थि पराङ्मुखीकुतम् ॥ ३१ ॥

सीता—(गतुमिच्छति) ।

चिदूपकः—को दोगिं अदिक्कमो को एसो विओओ ।

राम —(हस्तेन गृहीत्वा) प्रिये क एष सरमः (सानुनय)

कृतापराधः किमु दौर्बिद्यग्न्या—

वय जनो दासजनादभिन्न ।

यन्नतुकामासि समाश्वसद्भ्यो

ममाद्य विम्बोष्ठि मनोरथेभ्यः ॥ ३२ ॥

चिदूपक—(विनीता प्रति) होदि^१ किणु खु तत्तहोदिण कोवकारण ।

विनीता—सीधैविसअ पच्चुत्ति कुदो ॥ देस्सिसित्ति तुए भाणिदे
कि दाए इत्ति भणिअ तुणिअ अप्पाण विहत्थिअ जाणसी किल
एसा णिव्विण्णा ।

राम —(सस्मित) कथ मयैवापराध (सीता प्रति) अयि मुग्धे कि
तया दुःसापफलोपलिप्साया दुर्ललितया प्रत्युद्भयेति सलु मया कथित ।

चिदूपक—(सहासं) ओम्हो अकालकोपणा अकारणकोपणा अ
अत्तहोदी ।

सीता—(आत्मगत) वैह अण्णहा मए कहिअ ।

१ क इदानीमतिश्रम क एष विधेय । २ भवति किं नु सलु तत्रभवत्या
कोपकारणं । ३ सीताविषयां प्रत्युक्तिं कृतो न दास्यसीति त्वया भाणिते किं
तयेति भणित धृत्वात्मानं विद्वस्तिर्तं जानती विजैया निर्विण्णा । ४ अहो अका-
लकोपना अकारणकोपना चात्रभवती । ५ कथमन्यथा मया कथित ।

विनीता—कहं अण्णहा गहीअं अम्हेहिं ।

रामः—किञ्च ।

यच्चो यद्यपि निर्मच्छेन्मुग्धे स्वेच्छतरं मुखात् ।

रामो दहिश्चरान् प्राणान् कथं हित्वा विद्वस्तयेत् ॥ ३३ ॥

अथवा सुमहदनेनोपकृतमकाण्डकोपकारिणा मौञ्ज्येन । कुतः ।

प्रणयादपि मानिन्या मानमह एव रोचते मद्यम् ।

ईर्ष्यायितमधुराणां येनाधिगमः कटाक्षाणाम् ॥ ३४ ॥

(नेपथ्ये)

अये प्राप्तः प्रदोषारंभः ।

यातो वासर एव क्षोपितजरत्कासारगतोदिको

मार्तबन्धस्य करैरकुण्ठितशिलैः सार्कं करीपंकपैः ।

ये प्रातः प्रबलायिताः प्रतिदिशं प्रत्यागताः पत्रिण-

स्ते कांतास्तहिता विशंसि निलयात् प्रातः प्रदोषोत्सवः ॥ ३५ ॥

रामः—(श्रुत्वा सखेर्द) इदं पुनर्मिथुनं प्रविपटते ।

विनीता—कहं उण वणपालआणं उण्णोसो भट्टिदारिए इदो गच्छम्म ।

सीता—(आत्मगतं) केवलं सरीरमेतेण ।

विनीता—इदो इदो भट्टिदारिए ।

(परिरुम्य निष्क्रान्ता सीता विनीता च)

रामः—(सौमुख्यं) कथमसौ न मुद्रयति कदाचिद्भीक्ष्णितफलाव-

लेहिनोपि संकल्पयोनिः संकल्पान् । तथाहि—

दृष्ट्वैव सीता ननु दर्शनीया

स्पृष्ट्वैव सा स्पर्शमुदीतलांगी ।

१ कथमन्यथा गृहीतमावाभ्यां । २ नितानुर्यात् । ३ कथं पुनः वनपालशाना-
मुद्योगो भट्टिदारिके इतो गच्छावः । ४ केवलं शरीरमात्रेण । ५ इत इतो भट्टिदारिके ।

तथाप्यमीषां नु मनोरथानां
न शांतिरेषापि परं ममैव ॥ ३६ ॥

विदूषकः—वेअस्स अद्रिकामाद्रि संआ । अज्ज हि दिअहसिरिविरह-
सेदविप्पमुक्खहो चंदपादाभिघादमीदो विअ अवरं चेअ आसं अवलं-
वेदि पउङ्गाणुराओ दिअहणाहो ता एहि गच्छम्म ।

राम.—(विलोभ्य) कथमिदानीमस्तावच्छिखरिशेखरश्रियं विह्व-
यति लंबमानो भगवान् गमस्तिमाली । (स्पर्श रूपयित्वा)

उम्मीलजयमालिकांतरगलत्सौरभ्यसंवासिताः
श्रान्ताया विवसश्रियो हिमकणैर्यर्माभ्युक्तलपैर्जटाः ।
पेयाघ्राणघटैः सुरेन नितरामालिङ्गनीया भुजै-
र्निद्रासा इव धांति मंदमधुना बाता वसंतश्रिय ॥ ३७ ॥

विदूषकः—इंदो इदो पिअवअस्सो ।

(परिक्रम्य निष्काती)

इति श्रीभग्वेद स्वामिन रघुना हस्तिमंथेन विरचिते
मैथिलीकल्याण नाट्य नाटके द्वितीयोऽङ्कः ॥ २ ॥

तृतीयोऽङ्कः ॥ ३ ॥

(ततः प्रविराति वामनः)

वामनः—शोभेणं सु लोईआ मणंति णत्थि स सुज्जे वासले पईवस्स
अवसलेति जेण द्वाणिं सोहगववसजालंतलपविट्टे पमिट्टककंतसि-
लत्थलणिवटणपडिफलणदिउणपआसिअवासणलोदले पज्जलंतलअणकुट्टि-
मुट्टिअकंचणसलःआसहस्सपडिहे वच्चिलस्सिपसले तिमिलोम्मूलणकुसले
पसलंते वाळाअवे अहगे मोहलअणपईवगहेण महालाअस्स पस्सादो
पलिसमाविअझेवासमए दिअसमुहम्मि णिग्गए । (परिक्रामन् अमं
नाटयित्वा) किलंतोअ उणहएछासेण कुत्थ उण हि विस्समिस्सं (विधित्थ)
होतुं पलं चेअ गच्छेमि । केण सु ए मे गमणसत्तायलाहो मयिइइदि ।

(ततः प्रविराति कुम्भः)

कुम्भः—अज्ज पच्चूसविअसंतपटट्ठिग्धिआसलोहुहमउलोदलगलि-
अवहुलमअलंदलसोहिए पविटलोसाअजललवजलीकए अइमत्तसीअलिकिअ-
मोसाहलआलए अणम्मत्थिअतालउंताणिळे मंदाणिले वाअंदे णिवासंति

१ शोभनं यल्लु लौकिका मणंति नास्ति स सुखे वासरे प्रदीपस्यावसर इति वेने-
दानीं सौधगपाशजालंतलपविट्टे प्रमृथकंकंतसिलत्थलत्थनिपतनप्रदिकलनादिगुणप्रका-
शितवासगृहोदरे प्रज्वलदल्लुट्टिमोत्थितकांचनशाल्याकासहस्रप्रतिमे रक्षयस्मप्रमरे
तिमिरोन्मूलनदुशलं प्रसृतं वात्सल्ये अहमपि मोषस्तनप्रदीपपृथगेण महाराजस्य
पाशाल्यपरिममासितसेवासमयदिवसमुखे निर्गतः । २ आन्तोस्मि लब्धोच्छुत्तेन
सुप्र पुनर्दि विधिमिष्ये । ३ मयन्तु गृहमेव गच्छामि केन खलिवदानीं मे गमनसं-
त्तापलाभो भविष्यति । ४ अथ प्रत्युपविष्टतंतगृहदीर्घिकासरोधमुकुलोदरगतिनबह-
लमन्दरदरसार्दिते प्रविरलावस्यायजललवजलीकृतेतिमाप्रगीतलीट्टमुक्ताफलजालिके
अनन्दार्थितनारतुंनानिले मंदाणिले वाति निवासातेऽहमपि लब्धविधामावसरः विमु-
क्त्यल्लुट्टेप्रदणः निर्गतो महाराजस्य पाशां लस्मादिदानींमाग्नवः पृथं गच्छामि ।

अहगोवि लब्धविस्समावसले त्रिमुक्तालउंतगहणे णिग्गए महालाअस्स पस्सदो ता दाणि अप्पणो घलं गच्छेमि (परिक्रामति) ।

चामनः—(हृष्टा) अहो तालउंतगाही पिअसहो दासेलए जाव एअं सदावेमि । लेले दासेलज ।

कुट्जः—(आकर्ण्य हृष्टा च) अम्हो लअणवीवणाहि पिअसहे उल-लभए (उपसर्पति)

चामनः—(निर्वर्ण्य) अले पिअवअस्सा दासेलआ तुम्हे बिलुब्बआ खु ओहसणिज्जा ।

कुट्जः—तर्ह हि ।

हिसंति कलमा विअ एत्थ ण सअणं लहेति उत्ताणं ।

ओऊहणं लहस्सिअ णिलंतलं यक्कहिअआओ ॥ १ ॥

(सहासं) अँळे उलंमआ कलमगमणं सु उत्तमाणं पुलिसाणं गमणंति पसस्सिअदि ।

चामनः—(सहासं) सिंलोसिद्रे अहिलासो जं अण्णहा मणि-अपि अण्णहा वय्त्ताणेसि मए खु कलह एत्ति सिंसल एव मणिपुज्जं ण उण बिक्के अदो येव्वं खु णं दासेलए चि तुवं अँत्तेउले सद्दाविअसि ।

कुट्जः—(सहासं सेव्यं) अँळे किं तुवं अप्पहि अँयेसि तुझेहिं ॥ चामणेहिं ।

१ अहो तालउंतगाही प्रियसखा दासेरकः यावदेतं शब्दापयामि । २ रे रे दासेरक ३ अहो तालउंतगाही प्रियसखा वरप्रकः । ४ अरे प्रियवयस्या दासेरका यूथं वि-रूपं वा खलु उपहसनीयाः । ५ तथाहि । गच्छंति करमा इवात्र न शयनं लभ-तयुत्तानं । वपगूहनं रतौ च निरंतरं यच्छहृदयकाः । ६ अरे वरप्रक कलमगमनं स्वच्छतमानां पुरयाणां गमनमिति प्रसस्यते । ७ श्लेषितेऽगिलापः यस्मात् अन्यया मणितमपि अन्यया ध्याय्यासि मयत्तल कलम इति शृंतल एव मणितं न पुन-र्विक्के, अत एव खलु मनु दासेरक इति त्वमतः पुरे शब्दापयसि । ८ अरे किं त्वमात्मन्यंधोसि शुभाभिः खलु चामनेः ।

आसणसलिसडिईहिं अत्थिअदो उत्थिअं पदंतेहिं ।

चहुलणित्जंगेहिं गच्छियदि कच्छवेहि विअ ॥ २ ॥

यामनः—(सहासं) हिमाणए सुट्टु कए उवालेमस्स पलित्वालेमे
पिअसहा म हु मज्जे असहेइ जाव दाणिं अहमे तुझे पसंसेवि हुगाह दाव ।

पावंति लइम्मि दासिआओ

दिहपलिलदमउआलपुण्णआओ ।

हिअअं वि सहावउण्णअंतं

सुमहंतं ण तु अत्थि अण्णआणं ॥ ३ ॥

कुब्जः—(सहासं) साहु पसंसिअं पिअसह तेण हि अहंपि तुझे पसं-
सिस्से होमि ।

वेदादिअउद्धपिडिआ

णिहुवण्णुंविअणादिक्खविआ ।

अंसेसु कअग्गहत्थअं

उवकहंति खु कोडिणीअणं ॥ ४ ॥

यामनः—(सहासं) साहु पसंसिअं ।

उभी—(सहासं) अंते सुसंगदं सु एमं णित्तं ।

कुब्जः—(उवहंसेदि पसंसेदि अ कुब्जं णित्तोनि ।)

यामनः—अंते दसस दाव अम्हालिसस्स टामराडिवालस्स ।

- १ आयनसरस स्थितिभिरप्यत उत्पत्तं पनादिः बहुतनिवृत्तः गम्यते कच्छवेति ।
२ अदो सुट्टु इतमुवालेमन्य प्रत्युवालेमः प्रियसखे मा खलु महम्मयय याव-
दिवानी मद मुन्नान् प्रपंसे । गतु वाक्क । प्रपुंसंति रतो दास्व । एवमरिभमुदा-
पुम्यदाः । इदमपि स्वभावोपनं मुनहन्तं न खल्वस्सन्देसान् । ३ सातु प्रपंशितं
प्रियसखे तेन हि अहमपि मुन्नान् प्रपंशितं भवानि । देहपिडे पंगुदहा निजुन-
मुम्विदनानिवृत्तिः । अंगेनु कच्छद्वर्षनुगूहंति खलु कुट्टिओवनं । ४ सातु
प्रपंशितं । ५ अंते सुसंगतं खलु एनं निवृत्तं । ६ उवहमंति प्रपंशति च कुब्जं
निवृत्त इति । ७ अंते पय्य एवदस्सादास्य राक्खरिवरस्स ।

कुब्जः—अले विल्वपलिजणा खु वा ईसे सिलाहोंति चेअ पमह-
गणपलिआलणे इस्सले चेअ णणं एत्थ णिदस्सणं जल्लामपलिवाले कुज्जो
वामणो एला मूआ बच्चला कीलाआ संठेति ।

वामनः—अले मा खु अपला हि संति अ संठंपि ओहासेण कलु-
सेहि । स खु—

इत्थेहिं पुलिसे विअ खेलदि पुलिसेहि इत्थिआ पव्व ।

पुलिसेहि पुलिसेविअ इत्थेहिं इत्थिअं चेय ॥ ५ ॥

कुब्जः—अले एव्वं एअं लक्सउदाहलणं । किलिवेमहिंदारिआए
मेहिडीए महंतलीआ कलावई । सा खु—

पअडिचउला कव्वेसु कल्लासु उत्तला अ सअल्लासु ।

णेत्तविलोभणत्तूआ अणंगवोत्तमिह अहिऊआ ॥ ६ ॥

वामनः—(विलोक्य) अले एसे खु से वलिसधले कलावई इदं अमि-
घइइ इमिणा पुणा सद्धावचटलेण संटिण सज्ज विसत्ताणं अहमाणं महंते
काले गच्छेइ । ता एहि आत्तो इवो सिग्गं पलं विअ गच्छेमो ।

कुब्जः—एवं फलेइ ।

(उभे परिक्राम्य निःजाती)

१ अरे विरुपपरिजनाः खलु वा ईषत् श्वापंत एव प्रमथयणपरिवाक्ये ईदृश एव
नन्वत्र निदर्शनं यस्मात् राजपरिवारे कुब्जा वामना एषा मूला वर्षरा किराता-
स्तिर्धति । २ अरे मा खलु अपरा हि संति च पंडमपि उपहासेन कलुषय खलु
स्त्रीभिः पुष्य इव खेलति पुष्यैः क्षिय इव पुष्यैः पुष्य इव स्त्रीभिः क्षियमिव । ३ अरे
एवमेतच्छोदाहरणं श्रीवसुदेवद्वारिकाया मेधित्या महत्तरीया कलावती । सा खलु,
प्रकृतिचतुरा काव्येषु बल्यमूतरा च मुक्तागु नेत्रविलोभनरूपाऽनगदौलैरभिहृता ।
४ अरे एषा खलु सा वर्षधरा कलावती इतोऽभिरर्ततेऽनेन पुनः सप्तपञ्चतुरेण
पंडेन सद्यः विभ्रांतयोरानयोर्महान् कालो गच्छति । तस्मात् एहि आत्मानितः
शीघ्रं गृहमेव गच्छाव । ५ एवं कुर्मः ।

प्रवेशकः ।

(सतः प्रविराति पंडः)

पंडः— (यथोचितं परिक्रामन्) हंत भो विदेहेश्वरद्विहितुः परं
कौटिमधिरोहति मदनोन्मादः ।

प्रतप्तमखिलाः पश्यत्याशाः न किंचन पश्यति
स्तिमितमसकुत्सा संधत्ते वधानि च वेपथुम् ।
न खलु भजते भद्रां निद्रां न च प्रतिबुध्यते
स्मरति न पुनः किंचित्तं च स्मरत्यधिकस्मरा ॥ ७ ॥

अपि च । व्याजुंभमाणकुमुदकुद्मलकुहरचंकमणसंक्रांतसौरभावालिप्तम-
ल्यानिलानुलिप्तासु मंडलीकृतशरासनसंशीयमानशरशतोक्षेपव्यापृतमन्म-
थासु कौमुदीनिशदासु च क्षणदासु ।

किं चंद्रातपवारणोत्सुकतया किं चंदनार्द्रच्छटा
चर्चापाकरणाय किं शशिशिलानिष्पंदसेकेर्ष्यया ।
किं रंभादलबीजमं द्युपसितुं किं मन्मथं यंदितुं
शर्तुं या स्वयमेव हस्तमवलाधिकृच्छ्रमुपच्छति ॥ ८ ॥

एवं च मन्ये । “ज्वलतानेन कदाचिद्भियता कालिकेन हृदयमिदं । इति किल
सत्प्रतिर्कृतुं सुश्लिष्टा स्तननटा स्तस्याः” । इत्थं च प्रतिक्षणमुपयुं परि वर्धमानाया-
मवधीरितप्रतिविधानाया मनसिजरुजायामय तु पुनः प्रमद्वनमध्यवर्तिनि
धारारुहे वर्तमाना सांद्रचंद्रनक्षोच्चर्चितपल्लवास्तरनिस्तहविधृतशरीरा
भर्तृदाटिका सीता विहस्तयंतीव सलीजनोपपादितां शिशिरोपचारनियंत्रणां
दीर्घमुष्णं च निश्चस्य निवेद्यंतीव संतापं प्रकाशयंतीवांतर्गतं भारं
किमप्युपालंभमानेव प्रार्थयमानेव च मां किंचिद्विबोन्नमयंती भ्रूलतामभारं
पशामप्रयितवाप्पजललयलुलितां कातरकातरमाकेकरतारकां साकृतां
मन्मुखा एव दृष्टिं पातितवती । अहं च गृहीतहृदयतया तत्क्षणमेव कृतं

संदेहेन संपादयामि ते समीहितमित्यवचनमेव प्रेमगर्भेण वीक्षितेन समा-
श्वास्य सन्याजमुत्थाय वृत्त्याकारावलम्बनेन निरवगमम् । तथावदिदानीमव-
लम्बितं रामचंद्रस्यैव पार्श्वं गच्छामि (परिक्रम्य) एवं च पुनरवोचदस्म-
त्कर्णाति भर्तृदारिका हृदयनिर्विशेषा गृहीतमात्रा विनीता 'पिअसहि कला-
वई माहविज्जणे सु णं भट्ठिणा रामेण भट्ठिदारिआ विट्ठा ता सोवि पवेसो तुए
अण्णोसिद्धोसि मण्णे सोवि तहि चेअ वट्ठादि । कुट्टो ।

जत्थ खु पढमं दिण्णे अच्छीण ऊसयो पिअजणेण ।

उक्कंठिअं जण पुण सोपि पयेसो विणोदेई ॥ ९ ॥

ता जाव माहविवणं गच्छेमि । (परिश्रामति अग्रतो विलोम्प
सप्तभ्रमं) कहं एको विटो मं उवसप्पिअ विहसिअमुहो भणाइ । जहहि ।

विटः—अये केयं कन्यका कथं राजकन्यका । मदिके श्रूयतां ।
मुक्ताहारो नाभिं शृङ्खलयमपि न कुचकलशयोर्ययोर्लभतेऽन्तर । नाल भारं
सोढुं मध्यः सुतनु तनुरपि तव तयोः सकुंकुमपंकयोः तत्रावत्त्वा याचे
लीलानिहितपद्मनतिमुखरक्षणम्भणिनूपुरं मुक्तायास मंदं मंदं श्रुतिसुभगर-
णितरश्मिं प्रयाहि नितविनी (इति सलज्जं असौ स्तनसंभ्यस्तहस्ता अप-
श्य विलोम्प च) अये अयमग्रतो वेशावाटः । इह हि ।

प्रीटांगनारुचिरकंठधनोगरागः

कस्तुरिकापरिमलस्पृहणीयगंधः ।

सौभाग्यगर्वरसमंथर एव गत्या

चेतः प्रलोभयति नस्तरुणो नभस्वान् ॥ १० ॥

१. प्रियसखी कलावती माधवीवने खलु ननु भर्तृणा रामेण भर्तृदारिका दृष्टा
तस्मात्सोपि प्रदेशस्त्वयान्वेष्टव्य इति मन्ये सोपि तस्मिन्नेव वर्तते । कुत । यत्र खलु
प्रथमं दत्त अङ्गो उत्सव प्रियजनेन उक्कंठितं जन पुन सोपि प्रदेशो विनोदयति ।
तस्मान्माधविदं गच्छामि । २. कथमेको विटो मामुपहत्य विकथित मुखो मथ्यते ।

(पुरो विलोक्य) के पुण एसा किंपि संकंती विअ थणंसूओगुंठिआ अ पावं अबहिरिअ ददो अमिवट्टइ (निरूप्य) कंहं वेसवहहि रम्मई हला किं तुवे कंति विअ आअच्छसि । किं मणासि हला एत्थ वेसवाहमुहं मंडपवट्ठिणिं धुत्तगोट्टि परिहरिअ अत्ताणं णिग्गहमाणा आअच्छेमिति । तेण हि जुज्जइ धुत्ता हु णाम ।

महिलंअपुव्वआमयि विस्सद्धं विअ कुणंति चाद्धं ।

तद्ध तद्ध वि णियारिंता कहवि ण मुंचेदि पत्थेता ॥ ११ ॥

(सलज्जं) हंजे एव्वं च अहं वि लज्जेमि तेण पहेण गंतुं ता गच्छ तुमं (विचिंत्य) जावं अहंपि इमाए कुसुमायण्णवीहिआए गवुअ माहविण्णं पवसेमि (परिक्रम्य) एसं कुसुमवणवीहि (निर्वर्ण्य) एत्थ हु णिअ अआलकुसुमसमूहआहिअउडुगुणा सव्वजणूसुअत्तणकरी वसइ महसरि । (पुनर्निर्वर्ण्य)

तामिह वक्षिणपयनो भृङ्ग परिरमते विकाशयति ।

स्पृशति च जिघ्रति भुवति पुलकयति त्ययमयमधुना ॥ १२ ॥

(अग्रतो विलोक्य) कथमसौ स्वोदवसितालिंदोपांतोपविष्टा मख-
मुत्तविपाटितानि सौगंधिककुसुमानि ग्रन्थाति स्मितेनैव समानयति मां
वासंतिका । (उपेत्य) वासु वासंतिके ।

१ का पुनरेषा किमपि संकमानेइ स्तनानुद्यावगुंठिता । २ पादमर्याद्वेतोभि-
वर्तते । ३ कथं वेदयवपूभिः स्मर्यते सखि किं त्वं ज्ञातेवागच्छसि । किं भणसि ।
रासि अत्र वेदवावाटमुसमंडपवर्तिनी धूर्तगोट्टि परिहृत्यात्मानं निग्रहमाना आग-
च्छामि । तेन हि युज्यते धूर्ता खलु नाम । महिल्यमपूर्वमपि विप्रस्थासि वुवति
चाटुभिः तथा तथापि निवारिता कथमपि न मुंचति आर्थ्यमाना । ३ रासि एवं
आहमपि लज्जामि तेन वपेन गंतुं । तरमाहच्छ १६ ४ वावइइमाभि अनया कुसुमा-
यणवीह्या गत्वा माधवावनं प्रविशामि । ५ एषा खलु कुसुमवणवीधिः । ६ अत्र
खलु नित्यमद्यालुगुमसमूहमाहिनकुगुणा सर्वजनोलुब्धकरी मधुप्रीः ।

क्रीणाति पुष्पाणि युवा त्वया य-
स्तद्वापसौख्येन विलोभ्यमानः ।
पश्यामि तस्माच्च वर्तते स एव
क्रीणात्ययं त्वां कुसुमोपभागिनम् ॥ १३ ॥

किं ब्रवीषि प्रियससि समाव्यतामसौ चिकुरमरसमर्पणेन सौगधिकमालेति
सकोप कथमसौ कटूदा स्त्रियमिव मा कदर्थयति तत्किमनया । इतो वयं
(परीक्ष्य विलोक्य च) एतन्माधवीवनद्वार यावत्प्रविशामि (प्रविश्य)
अनेन खलु मया भर्तृदारिका दीत्यावलयिना कालातिपातप्रमादिना न
मयितव्यं । कुतः ।

सैषा सप्रति मेव तावद्वलाकालातिपातक्षमा
शांतं पापममगलं प्रतिहतं तापः कथं कथ्यते ।
का वार्ता स्तनमारमध्यपतिते मुग्धे मृणालाङ्कुरे
द्वारास्तत्क्षणमेव यक्षसि यदा नीलोत्पलश्यामलाः ॥ १४ ॥

अपि च तस्याः खलु ।

किसलयतल्पसमर्पित देहाया भवन्बहन्तस्तायाः ।
द्वारा स्वदेहिनिहिता जनयति स्फोटकाशकाम् ॥ १५ ॥

एतच्च न सप्रति द्रुत्ये त्वरयति । अत्र हि ।

अस्माभिः शिशिरोपचारविधिना कृच्छात्समाध्वासेता
सकल्पाहितकांतसनिधिसुखा मोहावसाने पुनः ।
सा धाला विवशा प्रवालशयनाद्बुध्याय सप्रश्रय
स्मेरा किञ्चिदधोमुखी सक्षनकैराकाशमर्लिगति ॥ १६ ॥

(अन्यतो विलोक्य) कथमसौ माधवीवनपालिका गधवती । मद्दे गधवति
विमुक्तमाधवीवनविदारसुखा किमिति द्वारोपांत एव वर्तते । किं ब्रवीषि ।

अज्झ अब्भंतरे वअरससहिदो दासरही वडइत्ति युज्यते (आत्मगतं)
सफलं नो दोत्यं (वीढां नाटयति) गंधवती तेणं हि अहंपि लज्जेमि तस्स
पासे विहरिहुं अण्णदो विहरिस्सं ति । कथं अपक्कम्य निष्कांता गंधवती । पंडः
(निर्वर्ण्य) अहो रामणीयकं भाषवीवनस्य । इह हि ।

अबं खलु विलासिनीमुखसरोजमण्डूपितै-

र्विभाति मधुसीकरैरसमयेपि संभावितः ।

मदाधमधुपांगनाजननिपीतकावंबरी-

रसप्रसरधूसरः प्रसवकेसरः केसरः ॥ १७ ॥

कंहं सिंजरवाअड्डा पटेंति मे तुलाकोटिकोटिगु उज्जाणदिग्धिआसु
कलहंसिआ ता जह एवेण सिज्जंति मंजीरिआ तह एअं उद्देसं गिस्संह-
अण्णा संगच्छेमि (तथा परिक्रम्य) यावद्धं रामचंद्रमासाय दूत्यं
संपादयामि (विचिंत्य सत्वेदं) अहंवा कित्तिएत्ति अहं पिअसहिए सोम-
णिज्जं दसं णिवेदेमि भाट्टिणो । सा सु ।

परितपद् धणाणं मोहयिष्णत्तणाणं

अकभतवगुणार्ण तस्स आलिंगणाणं ।

अह अ णिअरुआए अप्पण्डीआरदाए

ण नु मुणइ सहीओ अप्पणोसा सहीओ ॥ १८ ॥

(उपवनं निर्वर्ण्य) अथवालं एभिः शोभनीयाक्षरैः ।

१ आर्य अभ्यंतरे वयस्य सहितो दशरथिः वर्गते इति । २ तेन हि अहमपि
रुमे तस्य पार्श्वे विहर्तुं तस्मादन्यतो विहरिष्यामि । ३ कथं विनितरकाकृत्या
पटेंति मे तुलाकोटिकोटिगु उज्जाणदीर्घिकासु कलहंसिका । तस्माद्येते न सिज्जंति
मंजरिकास्तथा एनमुदेनं निर्वेदे अन्यान् संगच्छामि । ४ अथवा कियतीत्यहं
प्रियसह्याः शोचनीयां दशां निवेदयामि भर्तुः । सा खलु । परितपति स्तनयो-
मोषविहृतयोररुष्टतपगुणयोन्मत्त्यालिंगनयोः । अथ च निजस्वया अप्रतीकारतया
नहि जानति सत्यः आत्मरान्तोऽहः ।

अभ्यधपुष्यत्सहकारमेतत्
मंदानिलस्यैराविहारहृद्यम् ।

उद्यानमुद्दाममनोभवं नः

करोति साहाय्यकमद्य ब्रूत्ये ॥ १९ ॥

(पुरोवलोक्य) मन्ये स एव दाशरथिः परममित्रं भार्यापणः यावदुप-
सर्पामि ।

(उपसर्पति)

(ततः प्रविशति विदूषकः)

विदूषकः— (दृष्ट्वा) केहं एका एसा महणिज्जा इत्थिआ (उप-
सृत्य) होवि कुदो मं उवसप्पसि ।

पंडः—अेज्झ किं वि पुच्छिहुं ।

विदूषकः—तेण हि पुच्छेसि ते समीहिअं

पंडः—केहि दे पिअवअस्सो ।

विदूषकः—को मे पिअवअस्सो ।

पंडः—वासेरहि ।

विदूषकः—किं तं जाणासि ।

पंडः—केहं सुज्जं हत्येण ओआरोसि ।

विदूषकः—किं तेण कज्जं ।

पंडः—किंपि तस्स पणयिणि रंदिसें आचाक्खित्तं ।

विदूषकः—को वा तस्स पणयिणि ।

पंडः—सीअं ।

१ कथमेतेषा महनीया स्त्री । २ भवति कुतो मासुपसर्पति । ३ आर्य-
किमपि पृष्टुं । ४ तेन हि पुच्छते समीक्षितं । ५ कस्मिन् ते प्रियवयस्यः । ६ कोऽयं
प्रियसप्तः । ७ दाशरथिः । ८ किं तं न जानासि । ९ कथं सूर्यं हस्तेनापदा-
रयति । १० किं तेन कार्यं । ११ किमपि तस्य ग्रन्थिन्याः संदिशमाख्यातं ।
१२ का वा तस्य ग्रन्थिन्यो । १३ सीता ।

विदूषकः—(सहर्ष) किं तुमं तस्सा सहि ।

पंडः—ओम् ।

विदूषकः—(सहर्ष) तेण हि विरमेमि इमादो परिभममादो ।

पंडः—किंति^१ सु पुर्वं परिभमेसि ।

विदूषकः—तैत्तहोदी सिसिरोवआरोवआरणाणि आणेहुं परिभमामि तुमं पुण दाणिं तस्स अणिरिसं सिसिरोवआरोवआरणं लद्धा ता एहि दाणिं सिगं वअस्सस्स पासं येव्व गमिस्सम्म ।

पंडः—तथा ।

(परिक्रमतः)

(ततः प्रविशति रामः)

रामः—(सोपकंठं) सा खलु ।

श्लाघा विभ्रमलक्ष्या शृंगाररसाधिदेयता साक्षात् ।

संचारिणी पदाम्या मूर्तिमती कैशिकी वृत्तिः ॥ २० ॥

अहो दुर्गारा मानसी प्रवृत्तिः । अयं हि ।

स्पृशति मयि सा रुशालीकव्यलीककलंकिते

किमपि रुदति यन्मोहान्ते भयोच्छ्रितयेषधुः ।

कमलकलिकाम्रातस्मेरा व्यलोकत सस्पृष्टं

स्फुरति दृढि तत्किंचिद् घ्नीढांचितं किलकिंचित् ॥ २१ ॥

किंच सुमहदिह वयं विस्मेराः यदुत निपयनुपंगकदुषितं जनं पविर्दतो वयमेव वामुक्कजनपैर्यामिषपस्मरेण स्मरेण सलीकृता स्मः । अथवा ।

१ किं त्वं तस्याः गच्छी । २ ओम् । ३ तेन हि विरम्यते अस्मात् परिभमात् । ४ किमिति खलु पूर्वं परिभ्रमणि । ५ तत्रगच्छन्ती शिशियेपवाये-पकरणान्मोहं परिभ्रमामि त्वं पुनरिदानीं तस्यानीरुते शिशियेपवायेपकरणं सन्नाहमादेहि इदानीं पीत्रं वयस्यस्य पार्श्वमेव गमिष्यावः ।

स्यच्छांतरात्मापि गुणेन मन्ये
न स्याद्वशे दर्पकं शासनस्य ।
तस्याः स्तनौ यच्चबकुंकुमाद्रौ
वाभिलष्य हारोप्यनुरक्त आसीत् ॥ २२ ॥

(विचिंत्य) कथं नु मो तद्वृणर्चितादुत्थितं चेतः पर्यवस्थापयामि
(विभाव्य)

यन्न यन्न मया दृष्टा दृष्टिरम्या मृगेक्षणा ।
विनोदयेयमात्मानं तं तमुद्देशमुद्दिशन् ॥ २३ ॥
(अवलोक्य सकौतुकं) ।

अत्राकारणरूढकोपजनितां मूर्छां विषादोत्तरां
तत्कालोपनतेन निःसदतनुः कुच्छान्मया मोचिता ।
अग्रे मामथ धीक्ष्य सेष्यमकरोदघ्रायसर्तु मनः
सव्याजं नयनांतमत्र विधुरं यांती मयि ग्राहिणोत् ॥ २४ ॥

(सत्तेर्द) कथमेतदपि नालं विरहसेदापनोदनाय (सविस्मयं) ।
चित्रं नः स्फुरतीवं हृदयमनेनापि विरदवदनेन ।
कुक्षुमशरस्यापि शरा निर्भन्ना नैव दह्यते ॥ २५ ॥

(विचिंत्य) क इवात्र समाधिः । वयस्य गार्ग्यायण (पार्श्वतोऽवलोक्य)
कथं न संनिहितो वयस्यः अहो मे प्रमादः मयैव हि शिशिरोपचारसज्जी-
करणाय प्रेषितो वयस्यः (पुरो विलोक्य) कथमेकया स्त्रिया सहितः
प्रदष्ट इव वयस्यः इहागच्छति । (निरूप्य) नहि नहि येन केन पुरुषेण
(विभाव्य) कथमसौ तृतीया प्रकृतिः । कुतः स्वल्पमनियुक्तकारी
केनापि पंढ्रेन सहागच्छति वैधवेयः ।

विदूषकः—(उपसृत्य) जयतु पिअवअसो ।

पंढः—जयतु स्वामी ।

विदूषकः—अम्हो पुखं इत्थिआ विअ मए संजप्पिअं वअस्सेण दाणिं-
पुरिसो विअ संभासदि ।

रामः—वयस्य क एष ते प्रापूर्णकः ।

विदूषकः—एसो खु तुह सिसिरोवआरो ।

रामः—न खलु यथावज्जानामि ।

विदूषकः—एसो खु तत्तहोदिए सीदाए तुए संजावुकंठाए पहिदा दूई ।

रामः—(सादरं) आर्य स्वागतं इहोपविश्यतां ।

पंडः—यथाज्ञापयति स्वामी ।

रामः—वयस्य उपविश ।

विदूषकः—ऊं भवं भण्णाति ।

(सर्वे उपविशन्ति)

रामः—(पंडं प्रति) सत्ते प्रियापूतांतनिवेदनेन विद्यापय विरहवन्धिं ।

पंडः—शृणोतु स्वामी ।

सख्यास्तायद्विरहविधुरं भावमाख्यातुकामः

प्रेमाक्रांतं हृदयमपि ते सादृशं तर्कयामि ।

धिल्लंभोऽयं मुखरयति मामंग तस्मादिदानी-

मामंतव्यं त्वरिततरमित्येव विज्ञापयामि ॥ २६ ॥

विदूषकः—तैहवि कहेहि तत्तहोदीए अवत्थं ।

रामः—सत्ते कथ्यताम् ।

पंडः—

१ अहो पूर्वे स्त्रीव मया संजल्पितं वयस्येनेदानीं पुनर इव गमापयति ।
२ एष खलु तव शिशिरोपचारः । ३ एष खलु तत्रभवत्या सीतया त्वयि संयो-
गमुत्पन्नतया प्रियता दूरी । ४ यद्वान् भणति । ५ इय मयस्य
भवताम् ।

अंगाकर्णय सा हि मन्मथशरासारैकलक्षीकृता
नो मिथ्याकुरुते वचांसि चिरहे वाला कवीनामपि ।
किं या संप्रति कथ्यते बहुतरं यत्सत्यमत्रांतरे
सर्वस्यापि सखीजनस्य भवतो नामैव नामाभवत् ॥ २७ ॥

बिदूषकः—एकगचित्तदा सु वार्जपि तह पवडावेदि ।

पंडः—न केवलं नाममात्रेण तस्याभेतोविपर्यासः । एवं च सत्यसौ
सखी भवति । यथा ।

संकल्पैस्तु पुरःस्थितेन बहुदास्तं विप्रलब्धासि ते
कान्तिनेति शुचा निवारयसि मां प्रत्युत्थितां संप्रति ।
याचे त्यामयमंजलिः प्रियसासि प्रत्यागते बह्वमे
साक्षादागतयानसाविति ज्ञानैः कर्णे तदा मे यव ॥ २८ ॥

रामः—अहो संकल्पानां हृदिमा ।

बिदूषकः—उमयं सु विरहिआणं पिअजणसमाअमसोन्खं जणेई
संकप्पा णिडा ॥ ।

पंडः—कुतः खलु तस्या निद्रागमः । एवं ॥ पुनर्निद्रार्थिनी सखी
व्याहरति यथा ।

निद्रायै प्रयते यथा पुरमह त्वं चालिपार्श्वे स्थिता
त्वं स्वप्रागतमार्यपुत्रमुचितं विज्ञाय विज्ञापय ।
स्वस्ति स्वागतमगं पश्य भवत कांतामिमामीदृशीं—
तथायद्भयनादतः परमितस्त्वं धीरमाणा इति ॥ २९ ॥

रामः—अहो संभावनीयमेतन्मोग्ध्यं ।

१ एकाग्रचित्तता खलु बालमपि तथा प्रवर्तयति । २ उमयं खलु विरहवर्तना
प्रियजनसमागमसौख्यं जनयति संकल्पा निद्रा च ।

चिद्रूपकः—कैहं अतिमेतं किलंता मणोमवेण तत्तहोदी ।

पंडः—अयि भो रामदेव ।

किसलयलीलातरला विसवलयविलासकोमलच्छाया ।

सा कुसुमवाणवाणा सारेण सदा समाविद्धा ॥ ३० ॥

चिद्रूपकः—(साविस्मयं) वंजस्स एक्काए वाआए संकिअं पाउईं
मणइ एस बाभाकुसलो अदो एव्व सु संलपिगादि इत्थिआ पुरिसो अ ।

रामः—(सास्मितं) साधूकं ।

चिद्रूपकः—अज्झं पडिदे चेअ अणुसरिअडु ।

पंडः—तयास्तु ।

चिद्रूपकः किं वां वणिगादि दिट्ठा खेअ सु सा मए वअस्सदसा । जं
एसरमणिज्जं पि कोइलकूपिदादि उल्लेअणिज्जं मुणेइ ।

पंडः—युज्यत एतत् । इत्यमेव हि सा मन्मथार्ता सतीं प्रार्थ-
यते तथा ।

मूकाशोकमवेक्ष्य मे प्रियसखी जाता स्वयं सारिका
कर्तव्यं त्यदमेव संप्रति सखि प्राप्तं तवावश्यकम् ।

इत्या विप्रलम्बस्य दाढिमफलं तं यावदूकं शुक्रं

सूर्णं चात्कुरु कोकिलानुपवनात्कोकूयमानानिमान् ॥ ३१ ॥

संभाव्यते एवेतत् ।

चिद्रूपकः—पेआरिसं दसं अणुहवतीं तत्तहोदिं किं सिसिरोवआरेण पडि-
अवटुवेइ सहिअणो ।

१ कथमतिमात्रं ज्ञाता मनोमवेन तत्रभवती । २ वयस्य एकया वाचा संसृतां
प्राकृतं भगवत्पेय वाक्कुशलः अत एव खलु संलप्यते स्त्री पुरुषयः । ३ आर्यं प्रकृ-
तिरेवानुभियता । ४ किं वा वर्ण्यते दृष्ट्वं खलु सा मया वयस्यदशा यदेव रमणी-
यमपि कोकिलकूजितादि सद्ब्रजनीयं ध्यानाति । ५ एतादृशीं दृष्टानुभवती तत्र-
भवती किं शिशिरोपचारेण प्रत्यवस्थापयति सखीजनः ।

पट्टः—एवं सा मुग्धा सञ्जीकृतशिशिरोपचारामपि सरसमुपाल-
भते । यथा ।

यत्स्येदांबुयिनिग्रहाय सुतरां सञ्जीकृत मे त्वया
लिपत्यद्य हि मां शुपादनिहितं तथंद्रकांतस्थलम् ।
तत्त्वेवप्रतिकारमस्य कुरु तैः कर्पूरचूर्णंमुहुः

शीतैः शीतलिकानिलैरापि सखि प्रागेय तद्वीजय ॥ ३२ ॥

रामः—अभिरूपोऽयमुपालंभः ।

विदूषकः—वैअस्स एआरिसिं तत्तहोदि असमंसासेयंतो तुमं खु एय
उपालंभं अह्वेसि ।

पट्टः—न तत्त्वसाधुपालब्धव्यः । परंतु प्रशंसितव्यः । (रामं प्रति)

त्वं कल्याणिन् जगति कृतिनामेक एवायगण्य

संतापामामपि च न भवान् भाजनं तद्विधानाम् ।

दिष्ट्या दृष्टं न खलु भयता यत्पुरः शोकमूर्क

सरुया वक्रं सततरुदिताकेकरोच्छ्रूनचिभ्रम् ॥ ३३ ॥

रामः—(सखित) सखि साधु त्वमुपालंभविमुत्तासि ।

विदूषकः—एअरिसस्स संद्रावस्स कहं उवसमं करोडुं सहिअणो ।

पट्टः—स्वयं पुनरसौ सखिकृतां शिशिरत्रियामसहमाना शिशिरसंवि-
धानकमन्यदुपदिशति । यथा ।

मामेवं सखि किं पुनः पुनरापि व्यर्थः कियाकौशलैः

वक्ष्येह शिशिरोपचारमपरं दत्तावधाना भव ।

चंद्रं स्नापय चंद्रकांतसलिलैश्चंद्रातपं चदन-

क्षोदेन क्षिप वीजयार्द्रकदलीपत्रेण चैत्रानिलान् ॥ ३४ ॥

१ वयस्य एतादृशो वनमश्वमिषमादशासयन् त्वं खलु अत्रोपालंभमर्हसि ।

२ एतादृशस्य संतापस्य कथमुपशमं करोतु सखीजन ।

रामः—अहो अनीदृशं शिशिरकर्म ।

विदूषकः—हंदि हंदि किं अदो वरं पडिवज्जइ सहि ।

पंडः—इत्थं तु सासि पुनरपि लपति । यथा ।

वक्रं ते प्रतिर्विषितं भरकतस्निग्धेम्बरे नो दाशी

वंताशुविंशदैरपांगकिरणैर्मिश्रो न चंव्रातपः ।

निःश्वासाः प्रसरन्ति तापविषमा दीर्घं न मंदानिलाः

कष्टं किं प्राति संमति प्रियसखि त्वं विह्वला क्लाम्यसि ॥ ३५ ॥

रामः—समुचितोयमपलापः । सखिजनायत्तं खट्टु विरहिणीनां जीवितम् ।

विदूषकः—कहं खु इत्थंभूदंपि अप्पाणं समंसासेतं वअस्सं तत्त-
होदी समंसासइसिवित्ति विस्ससेहुं ।

पंडः—एवमेतत् । (रामं पति)

धिरतस्थयि विश्वासः सख्याः शठ दुःसहोद्यनिःश्वासः ।

न कुतोपि समुच्छ्वासः कथय कथं तावदाश्वासः ॥ ३६ ॥

विदूषकः—कौ वा तित्से आसासो जइ सित्तिरोवभारंपि पडिवेसइ ।

पंडः—न केवलं प्रतिद्वेष्टि इत्थं च सखीमनिच्छंतीं निधुंके । यथा ।

किं मामित्यमुपेक्ष्यसे सखि मुधा निर्व्याजमुत्थीयतां

सद्यो मुद्रय कैरवाणि मधुपान् कुत्रापि विद्रापय ।

पाताले शशिनं निधेहि जलधौ ज्योत्स्नां समावर्जय

स्कंधे वंधय गंधर्वांसिधुरपदस्तंभेषु मंदानिलान् ॥ ३७ ॥

१ हा भिक्कू हाधिकू किमतः परं प्रतिपद्यते । २ कथं खट्टु इत्थंभूतमप्यात्मानं समाश्वासयंतं वयस्यं तत्रमवती सम्यग्दासतीति विश्वसितुं । ३ कौ वा तस्या आश्वासः यदि शिरोपचारमपि प्रति द्वेष्टि ।

विदूषक—ईरिसं तत्तहोदि पञ्चस्त पेकरवतो सहिअण्णो एव ताए सोअणिज्जो ।

राम—समसुरउत्तो हि ससीजन* ।

पद—इत्थं सलु तस्या* सख्यं शोचति । यथा ।

अंगेषु प्रतिविम्बितस्तव दार्ढ्यं सरय्यामसी लघते
ज्योत्स्नेयं तव वत्कुङ्कुलकुलच्छायाभिराग्नेहिता ।
निश्वासस्तव वञ्छिता सुरमयो वासतिका घायय
कष्टं भो कथमित्थमत्रमयसीमाद्यासयामो वयम् ॥ ३८ ॥

विदूषक—कह अक्कथर आरुद्धा तत्तहोदीए विरहावत्था ।

पद—(राम प्रति) ।

अनालं बहु विप्रलप्य विरहावस्थोचितास्तां कथां
कल्याणाभिनिवेशिना कृतमिदं कार्श्यं कृशाग्न्या शृणु ।
सद्युत्तौ कठिनेतरौ स्तनतटौ कात्यायशिष्टं वपुः
मध्यं कापि गतं प्रकोपप्रलयं केयूरतामागतम् ॥ ३९ ॥

विदूषक—कह दुस्सहं से उच्च ।

राम—अन्यपदेस्यां सलु वक्षामारोपिता सीता विरहिजनोत्पातधूम-
केतुना मकरकेतुना ।

पद—तत्र पृष्ठतो मामुपसृत्य निर्गच्छत्या प्रियसरण्या विनीतया
महमुनीत । सरसहरिचन्दनक्षोदलिततटदेशवचनं केतकिकुसुमगर्मपत्रं
वतपत्रलीलापदेशेन मया समानीतं (इति कर्णादाद्यायोपनयति) ।

राम—(सो सुखयमादाय वाचयति) ।

दसणमेत्तकुरिओ सल्लावहिं सवा अ पल्लविओ ।

पस्तं सुरेण कुसुमिओ अपि णाम फलेज्जई कुसुमसरो ॥ ४० ॥

१ ईरसी तत्रमवती प्रत्यक्षे पश्यन् सखीजन एवं तथा शोचनीय । २ कथं
मयस्यांतरमाद्या तत्रमवत्त्या विरहावत्था । ३ कथं दुःसह अस्या वृत्तः ।

पुनः पुनर्वाचयति (सोत्कंठमाकाशे लक्ष्यं बद्धा) प्रिये जनकपुत्रि
 भलमलं परितापपरिश्रमै-
 स्तननिपीड्य मनः सुमनस्तमम् ।
 स हि फलेवचिरात्कुलुमायुधो
 यदि भवेत् सफलं मम जीवितम् ॥ ४१ ॥

विवृण्वकः—किं अवरं एतत् विलंबिअदि अवलंबिइं सु वअस्तेण तत्त-
 होदिं समस्सासेदुं । गंतव्वं ।

पंडः—(रामं प्रति) ।

एद्यपि गमिष्याति भवान् भवदागमनोत्सवप्रबोधाय ।
 स्पंदितुमपि न क्षमते वामाक्ष्या वाममप्यक्षि ॥ ४२ ॥

विवृण्वकः—एइं पि उहीवणं तत्तहोदो गमणं तराए ।

पंडः—

सख्याः किं बहुना त्वमेव शरणं किं चान्यदाकर्ण्यतां
 काले धीर विलंबसे किमपरां सोयं समीपस्तव ।
 स्त्यायज्जंदनपंकपंकिलाबिसव्यामुग्धमुक्तालता—
 लीलानिर्भरविभ्रमस्तनभराभोगोपभोगोत्सवः ॥ ४३ ॥

रामः—(पंडं प्रति) ननु त्वदेकशरणोऽयं जनः तत्कथय किमत्रौपयिकं ।

पंडः—स्वामिन्नस्पेव माधवीवनस्य दक्षिणतः पुष्पवाटिकामुत्तरेण
 पाश्चात्येन प्रमदवनपक्षद्वारेण प्रविश्य प्रदोषसमयेव तमालवीथिकया निभृतं
 भवद्भिर्ध्वंद्रकांतापारागृहमासादनीयम् ।

रामः—यदाह भवान् ।

१ किमपरमय विलज्यतेऽलंकिने खलु मयस्येन तत्रभवती समादरागिर्तुं
 तर्ह्य । २ एतदपि उहीवणं तत्रभवतो गमनं स्वरायाः ।

विदूषकः—जेतुं आचविरवञं अज्जेण दाणिं पउत्ता मज्झण्हसंझा
अदिकामदि भोजनवेला ता जाव गच्छेममो ।

रामः—यद्भवते रोचते ।

पंडः—यदाह भवान् ।

(सर्वे गच्छन्ति)

पंडः—(निर्वर्ण्य) अहो निर्जडिमतया जर्जरितजगज्जडो जरढात-
पत्तपनः । अथ हि ।

क्षपितजलदायलेपे नभःस्थले धर्मदीधितौ तपति ।

धर्मजलमेव केयलमवाशिष्टं निर्जले जगति ॥ ४४ ॥

रामः—

द्विरेफमिधुनं द्रुतं कमलिनीदलानामधः

स्थितं भजति पंकजं रविकरैरसंतापितम् ।

तमालतरुपादमूलमधिशरते बर्हिणः

पिपासुरपसेवते मृगगणोपि धारागृहम् ॥ ४५ ॥

(निष्कांताः सर्वे)

इति श्रीमद्भगोविंदस्वामिनः सुनुना हस्तिमल्लेन विरचिते

मैथिलीकल्याण नाग्नौ नाटके तृतीयोऽङ्कः ॥ ३ ॥

चतुर्थोऽङ्कः ॥ ४ ॥

(सतः प्रविशति चेटी)

चेटी-(निर्दण्य) अहो इमस्स सुहसेविदामंदवाअत्यसीअलपदोसाणि-
लकअपरिभस्स पुणरुत्तविवदंतपुष्पाउहसंभस्स पदोसारभस्स । दाणिं
खु साअंतणधुविजंतकालाअरुभूवकसणा कसणकज्जलाधिवासिदे विअ
कवुरे अंबरे उदअराअकहायसोदसम्माणिदा पडिवालेदि रोहिणीपडिं
तिमिरच्छट्टच्छणीलकोसेअओगुंठिण्ण णातिपरिफुडलविस्सज्जंततारागण-
मोत्तहारा पुव्वदिसा । (विलोक्य) एसो अ दाणिं उदिओ णिरंतरुफुल्लरत्तकं-

१. अहो अमुष्य सुखसेविता मंदवाता शीतलप्रदोपानिलकृतपरिभस्य पुन-
रुत्तविद्वदपुष्पायुधसंभस्य प्रदोपारभस्येदानीं खलु सायंतनधूमायमानकालागुह-
धूपकृष्ण कृष्णकज्जलाधिवासिते इव कवुरेम्बरे उदयरागकास्मीरक्षोदसंमा-
निता प्रतिपालयति रोहिणीपतिं तिमिरच्छट्टाच्छनीलकौशेयावगुंठितेन नातिपरि-
स्फुटलक्ष्यतारागणमुत्तहारा पूर्वदिक् । २. एव चेदानीमुदितो निरंतरोत्तुल्लरत्तकंकेलि-
कुमुमस्तवकधिभ्रमो विरहिजनधैर्येनिःशैलनिर्मोदगखंडाशनिसन्निभः विषटितमिधुन-
मानप्रहृजनितीरोपरजितवचनमिव मन्मथस्य समीकृत इवाधिकवाससौगंधिकमाला-
बंधज्योत्स्नामधुरापानशौदानां चक्रेरभिधुनानां प्रतिष्ठितनिगुप्तकांतिसन्धशोभा-
तिशय इव माणंदर्पणरीत्या अमृतमथनरगरामंगोत्थित इव मंदरगिरिशिखरस्थित-
सीकरविष्णुब्रह्मणिफिरणवासनाद्रुग्णशोणिमेव शेषपक्षिणफणाभंडलं । स्तनाशुका-
पवारित एकस्तनायाः इतर इव कुंकुमपंकपांकिलो स्तनः ज्योत्स्नावध्वः जलनिधि-
तरंगविक्षिप्त इव प्रवालप्रभापाटलितः शंखः दिनकरविरहपरितापितायाः स्तनाग-
रागाश्रित इव शिशिरोपचारकमलज्वीपत्रं यगन्लक्ष्म्याः हरिचंदनतिलकमिव निषध-
गिरिगजवरस्य क्रीडाकंदुक इव निशीथिनीकन्यकाया अनंगविजयडिंडिमपुष्कर-
प्रवृत्तवर्तुलः पद्मनामनाभिसरः प्रवृत्तमिव हेमपुष्करं कामुकजनमनोरयपरिवर्तनैकस्यां-
गभूतः मकरध्वजविजयरथागभूतः सिंघूरित इव ऐरावतकुंभः लावण्यरसाविधानरत्न-
कुंभो अमोजिनीशत्रुः । अथ हि कमल्येदरगृह्णाम्यंतरनिगता मुद्रितकलहंसनूपुरवा-
विज्जंतसारसरसना सीता प्रतिनवसगागमरसरसिका अभिसारयति तत्कालसमुद्र-
रोतं कुमुदाकरं लक्ष्मी ।

केलिकुसुमयवअविष्ममो विरहिजणधीरसेलणिम्मोढणखंडासाणिसणिहो ।
 विहदअमिहुणमाणगहजणिदोसरंजिअवअणं विअ मम्महस्स सज्जीकओ-
 विअ आधिवाससोगंधिअमालवंधो ज्योणहा महुरसपाणसुंढाणं चओरामिहु-
 णाणं पढिट्ठिअणिअमुहकंतिलखसोहादिसओ विअ माणिदप्पणो राईए
 अमअमहणरमसभंगुट्ठिओ विअ मंदरगिरिसिहरट्ठिओसीअरोविण्हचूडा-
 मणिकिरणवासणादिउणसोणिमं विअ सेसफणिफणांमंडलं थणंसुओवारिअक-
 त्पणाए इदरो विअ कुंकुमपंकपंकिलोथणो जोहणावहुए जलणिहितरंगवि-
 वित्तो विअ पवालपहापाढलिओ संसबो विणभरविरहपरिदाविदाए थणं-
 विअ सिसिरोवआरकमलिणिपसो गअणलच्छीए हरिचंदणातिलअं विअ
 णिसहगिरिगअवरस्स । किल्लाकंडुओ विअ णिसिहिकण्णअए अणंवायिअज-
 णिदिमपोक्खरपवट्ठवट्ठलो पडुमणाहणाहिसर एरूढं विअ हेमपोक्खरं कामुअ-
 जणमणोरहपरिवट्ठणेकरहंगभूदो मअरद्धअविजहरहंगभूदो सिंधूरिओ विअ
 एरावणकुंभो । लावण्णरसणिहाणरअणकुंभो अमोइणीसत्तु । अज्ज हिं
 कमलोअरधरअंतरणिगया मुद्धिअकलईसणेउर रवा विसंतसारसरसणा
 रसीआ पढिणवसमा अमरसरसिआअभिसारेइ तकालसमुच्छसंतं कुमुवामरं
 लाच्छि (विचिंत्य) ऐमं च सख्यं मे उपआरअं सिसिरोअवआरकिरि-
 आप । जाव सज्जीकअसिसिरोवआरं सज्जिअं चंदअंतदारधरअं णिवेदेमि
 मट्ठदारिआए कहिं खु दाणि सा वट्ठइ ।

(ततः प्रविशत्यपरा वेत्री)

वेत्री—आणंतमिह मट्ठिदारिआए सीदाए जह हंजे सुउमारिए वलवई
 खु मे दाणिं सीसवेअणा को कालो अ चंडअंतदारादरअं सज्जीकाउं

१ एतच्च सर्वं मे उपकारकं शिशिरोपचारकियायाः यावदसन्नीकृतशिशिरोपचारं
 सवितं चंद्रकांतदारादरं निवेदयामि मट्ठदारिकायाः । कस्मिन् पत्निदानो सा वर्तते ।

२ आस्तास्मि मर्तदारिकया सोतया यथा सुकुमारिके बल्यती सखु मे इदानीं
 शिरोवेदना कः कालश्च चंद्रकांत दारादरं सन्नीकर्तुं गतायाः प्रियसह्याः क्षौमु-
 दिद्यायाः । तस्मात्त्वया क्षीप्रं ज्ञात्वागंतव्यमिति यावत्तस्मिन् गच्छामि ।

गआए पिअसंहिए कोमुदीआए । तां तुए सिग्धं आणिअ आअंतब्बंति जाब तहिं गच्छेमि । (परिक्रमति)

प्रथमा—(विलोक्य) कां उण एसा इदो अभिवट्टइ (निरूप्य) कहं पिअसहि सुहुमारिआ ।

द्वितीया—(दृष्ट्वा) कहं पिअसहि कौमुदीआ ।

प्रथमा—संहि कुदो आअच्छसि ।

द्वितीया—हैला कोमुदीए अहं तु इदो आअच्छंतीए तुमं चिराजसित्ति दाणिं इ भट्टदारिआए अग्गदो णिउत्ता । किं तुए सज्जीकअंत्तं घाराअरअं ।

प्रथमा—आम ।

द्वितीया—हैला चिट्ठु एअं को णु एसो भट्टिदारिआए संदाओ जो सिसिरोवआरेहिंवि पच्चहं वट्ठेदि ।

प्रथमा—रहस्से तु दाव अप्पावि संकिदब्बो ।

द्वितीया—एव्वं एदं तहवि रहस्सेति भणंति । अइमेत्तं मं आसिपासि ।

प्रथमा—कहं वा पिअसहि रहस्सं खसेमि गुणाहि दाव ।

द्वितीया—अवहिदह्मि ।

१ का पुनरेषा इतो अभिवर्तते । २ कथं प्रियसखी सुकुमारिका । ३ कथं प्रियसखी कौमुदीका । ४ सखि कुत आगच्छसि । ५ सखि कौमुदिके अहं खलु इत आगच्छंत्यास्त्वं चिरायसीतीदानीं तु भर्तृदारिकया अप्रतो नियुक्ता । किं त्वया सजीकृतं तद्वारागृहं । ६ ओम् (स्वीकारे) । ७ सखि तिष्ठत्वेतत्तु एषो भर्तृदारिकयाः संतापो यः शिशिरोपचारेण प्रत्यदं । ८ खलु तावदात्मापि अकिंकर्यः । ९ एदं रहस्यमिति अतिमात्रं मामुत्प्रेक्ष्यसि । १० कथं वा । ११ अवदितारिमि ।

प्रथमा—हंजे एवं सु अहं तुमं विअ पुणो णिन्वंचिम पुच्छति पिअस-
हीए भाणिदमि कलावईए जह सहि कोमुदीए पुच्च सु वसंतदोलारोहण-
दिणे कामदेवघरान्तरे दिट्ठो भट्टदारिआए मट्टा रामो पुणो अ माह-
विवणे अणमिह उक्कंटेतो दिट्ठो सो एव दाणि भट्टिदारिआए संदावहेडति ।

द्वितीया—हंला जुंजइ ।

प्रथमा—हंला किं दाणि अम्हे भट्टिदाग्निआपासं गच्छेमो आउ वंद-
अंतधाराधर एव पडिवालेमो ।

द्वितीया—एवं सु अहं पिअसहिए भाणिदमि विणीदाए जह सहि
सुउमारिए बहुजणपलाव ण सहइ सीसवेमगाद्विरेअदो भट्टिदारिआ
ता सहिअणांवि सच्चं धमअवणउवारे एव णिसिहेहिति ।

प्रथमा—तेणं हि तुमं तं णिओअं अणुचिट्ठु, अहं पि सज्जीकअं धारा-
परअं भट्टिदारिआए णिवेदमि ।

द्वितीया—सहि तह ।

(निष्क्रान्ते)

१. सखि एवं गच्छु गहं स्वामिव पुनर्निबध्य पृच्छति प्रियसत्या भणित्वास्मि
कलायत्या यया सखि कौमुदिके पूर्वं खलु वसंतदोलारोहणदिने कामदेवगृहान्तरे
दृष्टो भर्तृदारिकायाः भर्ता रामः । पुनश्च मायवीनने आननि लण्ठमानो दृष्टः स
एवेदानीं भर्तृदारिकासत्तापहेतुरिति । २ सखि बुन्धते । ३ सखि किमिदानीमाशां
भर्तृदारिकानार्थं गच्छस्व अथवा चद्रकृतपारायणे प्रतिपादयाव । ४ एवं
खण्डं प्रियसत्या भणित्वास्मि विनीतया यया सखि सुकुमारिके बहुजनप्रलापं
न रादते रीर्यवेदनातिरेकतः भर्तृदारिका तस्मात्सखिजनस्यैव सर्वे प्रसन्नवदनद्वारे
निषेधयेति । ५ तेन हि त्वं तं नियोगमनुतिष्ठ अहमपि सज्जीकृत्य धारायणं भर्तृ-
दारिकाया निवेदयामि । ६ सखि तथा ।

गआए पिअसंहिए कोमुदीआए । तां तुए सिग्धं आणिअ आअंतव्वंति जाव तहिं गच्छेमि । (परिक्रामति)

प्रथमा—(विलोक्य) कां उण एसा इदो अभिवट्ठइ (निरूप्य) केह पिअसहि सुहुमारिआ ।

द्वितीया—(दृष्ट्वा) केहं पिअसहि कोमुदीआ ।

प्रथमा—संहि कुदो आअच्छसि ।

द्वितीया—हेला कोमुदीए अहं खु इदो आअच्छंतीए तुमं चिराअसिति दाणिं दु भट्टदारिआए अग्गदो णिउत्ता । किं तुए सज्जीकअन्तं धाराअरअं ।

प्रथमा—आम ।

द्वितीया—हेला चिट्ठु एअं को णु एसो भट्टिदारिआए संदाओ जो सिसिरोवआरेहिंपि पच्चहं वट्ठेदि ।

प्रथमा—रहस्से सु दाव अप्पावि संकिदव्वो ।

द्वितीया—एव्वं एदं तहवि रहस्सेति भणंति । अइमेत्तं मं ऊसिएसि ।

प्रथमा—केहं वा पिअसंहिए रहस्सं रक्खेमि सुणाहि दाव ।

द्वितीया—अंवहिदाहि ।

१ का पुनरेषा इतो अभिवर्तते । २ कथं प्रियसखी मुकुमारिका । ३ कथं प्रियसखी कौमुदीका । ४ सखि कुत आगच्छसि । ५ सखि कौमुदिके अहं खलु इत आगच्छत्यास्त्वं निरायसीतीदानीं तु भर्तृदारिकया अप्रतो नियुक्ता । किं त्वया सजीकृतं तद्धारयगृहं । ६ ओम् (स्वीकारे) । ७ सखि तिष्ठत्वेतत् का उ एषो भर्तृदारिकायाः संतापो यः शिशिरोपचारैरपि प्रत्यहं । ८ रहस्ये खलु तावदात्मापि शंकितव्यः । ९ एवमेतत्तथापि रहस्यमिति भणंति । अतिमात्रं मामनुकुर्यासि । १० कथं वा प्रियसख्या रहस्यं रक्षामि दृष्टुं तावत् । ११ अवहितारिम् ।

प्रथमा—हेजे एवं सु अहं तुमं विअ पुणो णिब्बंधिअ पुच्छंति पिअस-
हीए भणिदमि कलावईए जह सहि कोमुदीए पुब्बं सु वसंतदोलारोहण-
दिणे कामेदवघरब्भंतरे विट्ठो मज्झारिआए भञ्जा रामो पुणो अ माह-
विवणे अणमि उळ्ळंठो दिट्ठो सो एव्व दाणिं मज्झिदारिआए संदावहेउत्ति ।

द्वितीया—हेला जुंजइ ।

प्रथमा—हेला किं दाणिं अम्हे मज्झिदारिआपासं गच्छेमो आदु चंद-
अंतधाराघर एव पडिवाडेमो ।

द्वितीया—एव्वं सु अहं पिअसहिए भणिदमि विणीदाए जह सहि
सुउमारिए बहुजणपलाव ण सहइ सीसवेअणादिरेअदो मज्झिदारिआ
ता सहिअणांदि सव्वं पमअवणदुवारे एव्व णिसिहेहिति ।

प्रथमा—तेणे हि तुमं तं णिओअं अणुचिट्ठ, अहं पि सज्जीकअं धारा-
घरअं मज्झिदारिआए णिवेदेमि ।

द्वितीया—सहि तह ।

(निष्क्रान्ति)

१. सग्नि एव रत्न अहं त्वमिव पुनर्निर्बन्ध पृच्छंति प्रियसत्या भगितास्मि
कलावत्या यया सखि कौमुदिके पूर्वं खलु वसंतदोलारोहणदिने कामेदवगृह्णाभ्यंतरे
दृष्टो भर्तृदारिकायाः भर्ता रामः । पुनश्च माधवीवने ध्यात्यनि उत्कण्ठमानो दृष्टः स
एवेदानीं भर्तृदारिकासंतापहेतुरिति । २ सखि युज्यते । ३ सखि किमिदानीमावा
भर्तृदारिकापार्श्वं गच्छाम अथवा चंद्रकांतधारागृहे प्रतिपालयावः । ४ एवं
रत्नहं प्रियसत्या भगितास्मि विनीतया यया सखि सुकुमारिके बहुजनप्रलापं
न राहते क्षीरवेदनातिरेकतः भर्तृदारिका तस्मात्सखिजनमपि सर्वे प्रमदवनद्गारे
निषेधयेति । ५ तेन हि त्वं तं नियोगमनुतिष्ठ अहमपि सखीकृतं धारागृहं भर्तृ-
दारिकाया निवेदयामि । ६ सखि तथा ।

(ततः प्रविशति सीता विनीता चैत्री च ।)

सीता—हंजे कोमुदीए किं साहु सर्जिअं चंदअंतधाराधरअं ।

चैत्री—किं ण सज्जीकरेइ चंदअंतधाराधरअं कोमुदीआ ।

विनीता—हेला साहु मणिअं जाव तुमं गहुअ जह भट्टिदारिआ सीस-
वेअणं सुणिअ ण किलम्मइ भट्टिणि वसुहा जहि तहि वा बिहारावदेसणि-
वेदणेण अणिविण्णे करेहि ।

चैत्री—जं पिअसहि भणादि । (निष्क्रान्ता)

विनीता—इदो इदो भट्टिदारिआ ।

(उभे परिक्रामतः)

विनीता—एअं पमदवणं जाव पविसम्ह ।

(उभे प्रविशतः)

सीता—(विचिंत्य) पिअसहि किं इमो अम्हाणं उज्जोवो कदा-
इअमोहो आहु हिअअस्स एस मोहो ।

विनीता—भट्टिदारिअं एवं णिउज्जंतो मअणो भट्टिणंपि तुरिदं तुह
पाहुदिअं कुणइ ।

सीता—संहि दुस्सहं खु तवइ चंदादवो जाव एअं परिहरंतिअ इमाए

१ सखि कौमुदिके किं साधु सजितं चंद्रकांताधारगृहं । २ किं न सज्जीकरोति
चंद्रकांतधारगृहं कौमुदिका । ३ इहा साधुभणितं यावत्त्वं गत्वा यथा भट्टिदारिका
शीर्षवेदना श्रुत्वा न क्षाम्यति भट्टिनी वसुधा यत्र तत्र वा बिहारापदेशनिवेदनेन
अनिर्विण्णा कुह । ४ यत् प्रियसखी भगति । ५ इत् इतो भट्टिदारिका । ६ एत-
त्प्रमदवर्णं यावत्प्रविशामः । ७ प्रियसखि किमियमस्माकदोषः कदाचिदमोषो
अथवा हृदयस्यैव मोहः । ८ भट्टिदारिकामेवं निवृंजन् मदनः भर्तारमपि त्वरितं
तव प्राघूर्णकं करोति । ९ सखि दुस्सहं कुरु तपति चंद्रातपो यावदेनं परिहृत्य
अस्याः पृच्छयायाः अनुत्तरादिकायाः छायां गच्छामि ।

पच्छाआए वडलवालिआए च्छाहिं गच्छेमि (तथा परिक्रम्य) संहि सो एव्व
यरं चंदादओ एत्थ खु उवरि निवढेंतेहिं कुसुमवाणविजयघाणेहिं बिज्झेदि
वडलकुसुमेहिं मे सरीरं ।

दिनीता—(अप्रतो निर्दिश्य) एअं चंदअंतधाराघरअं जाव पविसम्म
सीता—सहि तेह ।

(प्रविशतः)

दिनीता—भट्टिदारिए एअं सव्वदो सज्जीकआसिसिरोवआरं णिस्स-
वर्जंतधारासहंसं चंदअंतधाराघरअं एसा अ एत्थ तमालपल्लवसज्जा । जाव
इअं एव्व तुह संताओ अबणिज्जु ।

सीता—जं पिअंसहि मणादि । (उपाविश्य) हंजे बिणीदे एताइ
तमालदलाइ दलंतीव हिअअं उम्हाअताए ।

दिनीता—तेणें हि इमाइ चंदणपल्लवरसेण सिंचेमि । (तथा करोति)

सीता—हंजे णिप्पीडिदं विअ चंदणपल्लवेहिं सह मे हिअअं ।

दिनीता—जांअ इमाए गंधणीहारेण सिंदाए जलंदाए बीजेमि ।
(तथा करोति)

सीता—हंला गंधणीहारसेअदो सिण्णं मे सरीरं ।

१ सति स एव वरं चंद्राक्षयः अत्र खलूपरि निपतद्भिः कुसुमवाणविजयघाणेः
निष्पते वडलकुसुमेः मे शरीरं । २ एतच्चंद्रकांतधारासहस्रं यावत्प्रविशामः । ३ सति
तथा । ४ भट्टिदारिके एतत्सर्वतः सज्जीकृतं शिथिरोपचारं निष्येद्यन् यंत्रधारास-
हस्रं चंद्रकांतधारासहस्रं एसा चात्र तमालपल्लवशय्या । यावदित एव तत्र संतापमप-
नयतु । ५ यत् प्रियसखी मणति । ६ हंजे विनीति एतानि तमालदलानि दलंतीव
हृदयं औपलतया । ७ तेन हि इदानीं चंदनपल्लवरसेन सेचयामि । ८ हंजे निप्पी-
डितमिव चंदनपल्लवैस्सह मे हृदयं । ९ यावदनया गंधनीहारेण सिग्धया जलाद्रिया
बीजयामि । १० हला गंधनीहारसेकात् शीर्णं मे शरीरं ।

विनीता—(स्पृष्ट्वा) केहं एसो गंधणीहारो से दुम्भेदो परिणदो जाव
इमेहिं कप्पूरचुण्णेहिं पढीकरेमि । (तथा करोति) ।

सीता—हंजे चुण्णेदि मे हिअअं कप्पूरचुण्णं ।

विनीता—तेण हि इमिणा मोत्तापलखसोदसल्लित्थेण केलिपत्तेण बीजामि
(तथा करोति)

सीता—हंला एअं मोत्तिअसोदधवल्लिअधारं केलिपत्तं असिपत्तं विअ
अणंगस्स उल्लसत्तं पेक्खंति माअदि मे आदा ता जाव तं अण्णदो
विक्खिअव अहव मा खु तं मुंच एसो खु जंताणिवड्तचंद्रअंतणीसंदमंद-
हुंकारमुच्छिदो मं दाणिं मंदाणिहहदो जाव तेण कअलीपत्तेण एअं
मलआणिळ पडिबीजंती अण्णदो ओसरेहि ।

विनीता—कहं एस णिवारिजइ सदागई जाव इमिणा चंद्रअंतणिस्संद-
पलाविदेण कल्लहारदलेण तुवं बीजामि । (तथा करोति)

सीता—हंजे चंद्रअंतणिस्संदवादेसेण णिस्संदहि मे हिअअं जाव कम-
लिणीपत्ताइ समप्पेति पडिअवच्छायेदि ।

मिवार्तगस्यालसत् पदयत्याः विभेत्यात्मा तस्मादावक्तदन्यतो विसिप । अथवा मा खलु
सन्मुंच एप खलु यैत्रनिपत्तचंद्रकातानिष्यंदमंदहुंकारमुच्छितो मूर्छयति मामिदानीं
मंदानिलहतकः यावत्तेन कदलापत्रेणैतं मलयानिर्ल प्रतिबीजंती अन्यतोऽपसारय ।
५ कथमेव निवार्यते सदागतिः यावत्तेन चंद्रकातनिष्यंदप्रक्षालितेन कल्लहारदलेन
त्वा बीजयामि । ६ हंजे चंद्रकातनिष्यंदवापदेशेन निष्यंदते मे हृदयं यावत्कमलिनी-
पत्राणि समप्पेती पर्यवस्थापय ।

विनीता—(तथाकुर्वती) कहें मुणालिणीपत्ताइ अधिगमिअ अंगह-
स्थोवि मे उम्महाविज्जई । जाव संदावसुमसपेरंताइ सिचेमि मुणालिणीपताइ ए-
आदलरसेण । अहव ताइ सूसाइ मुणालिणीपत्ताइ परिचिइअ चंद्रकलाको-
मलाइ मुणालाइ दमिए अंगेसु समप्येमि । (तथा करोति)

सीता—हंला एआइ बिसकंदाइ सचं बिसकंदाइ ।

विनीता—कि दाणि करोमि होहु जाव इमाए अंगेसु मरिआइ एआइ
सकुसुमाइ उप्पलकुसुमकंठाइ समप्येमि । (तथा करोति)

सीता—हंजे एदे सु ण उप्पलकुसुमकंठा कुसुमवाणस्स कंठा ता किं
सुए करिअदि ।

विनीता—कंहं विदेहोवि सअं दहहुमम्महो दहइ अअं विदेहपुत्ति
(सचितं) हं किं करिस्सं होहु जाव एआइ मोत्तिअसराइ सतर्प्येती लघु-
करोमि इमाए संदाव । (तथा करोति) ।

सीता—हलां विणीदे एदे सु सरा सरा एव्व मम्महस्स ।

विनीता—भट्टदारिए पेक्ख दाव देवरामहुरं कोमुदी गमणागं उहुवेण
बेअ अलंकरिज्जंतं उहुवेण ।

१ कथं मुणालिनीपत्राणि अधिमम्यागृह्णतीति मे औपमायते यावत्सन्तापशुक्-
लैस्तानि सिचयामि मृणालिनीपत्राणि एवमदलरसेन । अथवा तानि शुष्काणि
मृणालिनीपत्राणि परिषृज्य चंद्रकलाकोमलानि मृणालानि अस्या अंगेषु समर्पयामि ।
२ इला एतानि बिसकंदानि सत्यं विपकंदानि । ३ किमिदानीं करोमि भवतु
यावदस्या अंगेषु मरितानि एतानि सज्जमुमानि उप्पलकुसुमकंठानि समर्पयामि ।
४ हंजे एते खलु मनुजलक्षणाः कुसुमवाणस्य कंठा तस्य त्वया किं क्रियते ।
५ कथं विदेहोऽपि स्वयं दत्तमन्मथ दहत्ययं विदेहपुत्री । ६ अहं किं करि-
ष्यामि भवतु यावदेतान् मौचिकधारान् सतर्पयंती लघूकरोमि अस्याः सताप ।
७ इत्यं विनीते एते खलु सराः सरा एव मन्मथस्य । ८ भट्टदारिके पश्य तावत्
प्रेक्षामयुरं कोमुदीं गमनार्गां तदुपेनेच्छाक्रियमाणां उहुवेन ।

सीता-हेला इमसिं अवारे चंदिकासमुदे मज्जंतं अल-दुच्छासं अण्णाणं घारेहुं ण पारेमि ।

बिनीता-हेन्दि हन्दि ।

सीता-सहि सत्वंवि सहिहुं सकत एस पुण अणणसाहारणे खु मोहेइ मं चंदमोहो ।

बिनीता-(सखेदं) केहं हरिणी बेघेण विअ चकोरिए चंडादघेण विअ चंडाववेण संधुवित्तदो इमाए संदावो ।

सीता-(संतापमभिनीय) संदोवस्ता तवति पडिआरो जइ ॥ कोमुदी एव सहि भण्णाए एत्थ अण्णो पडिआरो कोमुदी एव ।

बिनीता-भट्टिदारिए वक्ख एव खु गअणगंगाए सुखंतिदंतवलिहा-पादेण अंताणुभिण्णा दीग्गवहुं विअ बिमाइ पवडिअकोमुदीणिम्मलजल-पवाहविक्खित्तणवक्खत्तवुव्वुदजालं अमअमऊरविवं ।

सीता-हैला एअं चंद्रहदअं णिज्झाअंतीए चंदअंतोवलं विअ मे लोअणजुअलं होलजलाविलं ।

बिनीता-तेण हि मुणालहारपत्तवंचं जलपेडलं अच्छिसु कपोलेसु धणे-सु अ समेप्पति अदिवाहेहि परिदाव (उपनयति) ।

१ इत्य अस्मिन्नपारे चंदिकासमुदे मज्जंतमलब्धोच्छ्रासगात्मानं धर्तुं न पारयामि ।
२ हा धिक् ईत । ३ सामि सर्वमात्रं सोढुं शक्यते एष पुनरनन्यसाधारणं खलु मोहयति मा चंदमयूतः । ४ कथं हरिणी व्याधेनेव चकोर्याः चंडातपेनेव चंडातपेन संघुक्षितः अस्याः संतापः । ५ संतापस्य तपति प्रतीकारो यदि खलु कौमुदेव सहि भण्यतेऽत्र अन्यः प्रतीकारः कौमुदेव । ६ भट्टिदारिके पश्य एतच्च खलु गगनगंगायाः सुखंतिदंतपरिधायातेनांतरुद्रिने छिद्रवृत्तमिव बिभाति प्रवर्तितकौमुदीनिर्मलजल-प्रवाहविसिन्नसत्रवुद्धजलममृतमयूखनिर्व । ७ इत्य एन चंद्रहदकं निध्यायत्याः चंद्रकातोपलमिव मे लोचनयुगलं बहलजलाविलं । ८ तेव हि मुणालहारपत्रवंच-जलपत्रकं अधिषु कपोलेषु स्तनेषु च समर्पयती अतिवाहव परितापं ।

सीता—(आदाय तथाकृत्वा) हलौ दाणिं सु मे अहिमं उगलंति
अच्छिणीवाहं वाहं च ।

बिनीता—हेहि ।

सीता—सहि तं करेहि मे सीसवेअण्णपाटिकरिमं ।

बिनीता—तेण हि चंदणललाटिअ रचयेमि । (तथा करोति) ।

सीता—सहि सअं विअ सीसवेअणा एस गोसीसलेओ ।

बिनीता—भेड्ढिदारिए एअं विसतंतुडुउलवासिणीं मुणालामरणदारिणीं
विण्णचंदणचच्चर्कीं केसरकिअत्थासअं मालदिमालधारिणीं आमुक्कमल्लि-
आमउलभारं णोमालिआमालिआमेहलं चंदअंतपुत्तिअं आलिंग्गी संदावं
ते डद्धणाहि ।

सीता—हला सुट्टु भणिअं (तथाकृत्वा) सहि चंदअंतपुत्तिए किं मइ-
चोचि अहिअवरं तुह णिइओ एस मम्महहदुओ । जेण तुवं वि एवं णाम
परिकरसिसिरोवआरा एआरिस संदावं उय्वहेसि ।

बिनीता—भेड्ढिदारिए सिसिरोवआरो सु ण वे सिसिरोवआरो मण्णे
सिसिरोवआरमोअणं व दाणि सिसिरोवआरोसि ।

१ हला इदानीं खल्ल मे अधिकं दर्शयति अक्षिणीवादं वाणं च । २ हा धिक् ।
३ सखि तत्पुरु मे शीर्षवेदनाप्रतीक्षया । ४ तेन हि चंदनललाटिको रचयामि ।
५ सखि स्वयमिव शीर्षवेदनेपगोशार्पलेपः । ६ भर्तृदारिके एता विसतंतुडुकुलवासिनी
मृणालामरणधारिणी दत्तचंदनचर्चन्या केसरकृतस्थासकां मालतीमालाधारिणीमा-
मुक्कमल्लिकामुकुलभारं नवमालिकायाल्लिखमेखला चंद्रकातपुत्रिणामालिङ्गती संतारं
ते डद्धंतु । ७ हला सुट्टु भणितं । ८ सखि चंद्रकातपुत्रिके किं मत्तोपि अधिकतरं
त्वयि निर्दयो मन्मथदूतकः येन त्वमपि एवं नाम परिकृतशिशिरोपचारः एतादृशं
संतापमुद्धरति । ९ भर्तृदारिके शिशिरोपचारः खल्ल न ते शिशिरोपचारः मन्ये
शिशिरोपचारमोचनमेवेदानीं शिशिरोपचार इति ।

सीता—हंजे किं करोमि सब्दोवलग्नं मअणसरासरो सरधि विअ खु मे आदा कुसुमाउहस्स ।

चिनीता—को अण्णो एसो आदा सरहि एव्व (इत्यर्थोक्ते)

सीता—(सहर्षं) कहि कहिं अज्जउत्तो ।

चिनीता—भट्टदारिए एवं खु अहं वत्तुकामो को अण्णो एसो आदा सरहि एव्व दे आउंसाणिमग्गपुप्फाउहवाणसहस्सोत्ति ।

सीता—हंतं कुदो मे तारिसा भाअदेआ जेण दाणिं अज्जउत्तो सअं आअइअ अञ्छीणं मे ऊसवं देइ ।

चिनीता—भट्टदारिए मा खु तह संतप्पिअ अवस्सं खु पिअसहि कला-
वई ण दे अण्णहा भण्णइ ता एत्थ पविट्ठ एव्व जाणिहि भट्टिणिआ वइदो
मुहुत्तअं पडिवालेम ।

(ततः प्रविशति रामो विदूषकश्च)

रामः—

तत्तद्व्योमा तपमकिरणैः वासरस्तु प्रकामं
संतापानां भवतु विषयो दुःसहानामभीषाम् ।

सः स्यात्तस्यां निशि च शशिनो ज्योत्स्नया शीतलायां
चित्रं जातो द्विगुणितगुणो हंत संताप एषः ॥ १ ॥

१ हंजे किं करोमि सर्वतोवलग्नं मदनशरासारः शरधिरिव खलु मे आत्मा कुसु-
मायुधस्य । २ कोऽन्यः एष आत्मा शरधिरिव । ३ कस्मिन् कस्मिन् आर्यपुत्रः ।
४ भर्तृदारिके एवं सख्यहं वत्तुकामा कोन्य एष आत्मा शरधिरिव ते आपुंखनि-
मग्गपुण्यायुधबाणसहस्र इति । ५ हंत कुदो मे तादृशानि भागधेयानि येनेदानीमार्य-
पुत्रः स्वयमागत्य अण्णोमे उत्सवं ददाति । ६ भर्तृदारिके मा खलु तथा संतप्य
अवश्यं खलु प्रियराखिकलावती न तेऽन्यथा भणति तस्माच्च प्रविष्ट एव जानीहि
भट्टिन्या वदितो मुहूर्तं प्रतिपालयामः ।

विदूषकः—मो' वअस्स पेम्भ पेक्ख मअरद्धजविजअरज्जाहिसे-
असलिलप्पगहस्स विज सोहमं जोहणापूरस्स ।

रामः—(निर्घण्य) हत शोचनीयाः सलु विरहिणः । ते हि

प्रसर्पतीं ज्योत्स्नां मदनविजयारमरमसा
प्रमदींस्थां धूलिं किल वियसि पश्यति विधुराः ।
किमन्य मन्यते मलयगिरिवांताञ्च पवनान्
सकोपं भोन्मुक्तान्यममहिपशृत्कारमरुतः ॥ २ ॥

विदूषकः—वैअस्स कि ण णिव्वापेदि तुह हिअअ एसा णीहारविद्ध-
कोमला कठाबलविणी हारलदा ।

रामः—वयस्य मेव पश्य ।

न सोऽथ शीतांशुर्जरठतपततो रविरसौ
न चैषा ज्योत्स्नाया शिरि सुहृदसायातपदिखा ।
न चैते हारा यत्तरणिमणिमाला स्फुटमिमा
न चेदंगान्येव प्रियसख तपेयुः कथमिव ॥ ३ ॥

विदूषकः—हंत कह एसो वहेदि सदाव वअस्सस्स वल्लवधुकुमुदिणीवधू ।

रामः—वयस्य आदेश्य मार्गं प्रमद्वनस्य ।

विदूषकः—एअ उत्तरदो माहविषण एसा अ इमस्स वस्तिणदो पुप्प-
वाडिआ जाव इमाणं अतरेण गच्छम्ह ता इदो पिअवअस्सो ।

(परिक्रामत)

१ भो वयस्य पश्य पश्य मकरध्वजविजयराज्यामितेरुसलिलप्रवाहस्यैव गोभाग-
धोत्प्रापूरस्य । २ वयस्य कि न निर्वोपयति तव हृदयं एषा नोहारविद्धकोमला कठा-
बलविनी हारलदा । ३ हंत कथमेष वर्धयते सताप वयस्यस्य मन्मथधुकुमुदिनीवधुः ।
४ एतदुत्तरतो माघवीरर्न एषा चास्य दक्षिणतो पुष्प वाटिका यावदनयोरेत-
रेण गच्छाव तस्मादित प्रियवयस्य ।

रामः—(मदनावस्थां नाटयन्) ।

निःशेषानद्य यूयं पियत विनिपतञ्चद्रपादांश्चकोरा
हे राहो ध्यात्तयक्रः सकलमपि गिल त्वं सुधासूतेरिवम् ।
यातानाबुपतैनान्मलयजफणिमञ्चदनामोदसांद्रान्
गृणहीत ज्या ह्विरेफा मधुपूपिउमुचः कौस्तुमान् कामवाणान् ॥ ४ ॥

(विचिंत्य) अलमनया केवलमशोषितमूलया बहिर्जल्पलीलया ।
तदिदानीं मन्मथमेव मूलमनुशिष्मः । (आकाशे लक्ष्यं बद्धा)

मनसिज विषयांस्तांस्त्वं मनस्विप्रणिद्यान्
अहिहि न हि गुणस्ते तेषु संसर्ग एषः ।
न चरितमथवाहो तेऽन्यथा कर्तुमर्ह
भवति च मधुपानां यद्गुणस्ते गुणाय ॥ ५ ॥

विदूषकः—वअस्स एव पमइवणपच्छिमदुवारगं ।

रामः—यावत्प्रविशावः ।

(प्रविशतः)

विदूषकः—वअस्स णिव्विसेहि एअं जोण्हापूरतरगं मं विअ सुहस्ति-
सिरपरिस्तं पओसाणिलं ।

रामः—

तामिस्र एष पयनो विरहिजनौत्पातपांशुवृष्टिरिव ।
उत्फुल्लकैरयरजो धूसरितस्सत्त्वमपहरति ॥ ६ ॥

विदूषकः—वअस्स एसा खु सा तमालवीहिआ ।

रामः—(निर्वर्ण्य) वयस्य पश्य ।

१ वयस्ये तत्प्रमदयनपश्चिमद्वारं । २ वयस्य निर्विश एत ज्योत्स्नापूरतरगं मामिव
हृत्पाशिरपश्ये प्रदोषानिलं । ३ वयस्य एषा खलु सा तमालवीचिका ।

प्रच्छायरम्यास्तु तमालवास-
यष्टिप्यसौ बहिर्गणः शयानः ।
ज्योत्स्नालवैः पङ्कवरधट्टै-
विभाज्यते मेघकवर्हमारः ॥ ७ ॥

विदूषकः—(निर्दिश्य) वेअस्स एअं खु तं पल्लवकभालिसमतोरण-
रमणिज्जं धाराधरेअदुवारं ।

रामः—(निर्दिश्य सस्पृहं)

शीतः कपोलार्पणवानयोग्य-
अंद्रातपस्यच्छत्रुकूलवासी
प्रियोरुसाम्याद्विददाति रंभा-
स्तंभो ममासी परिरंभवांल्लाम् ॥ ८ ॥

विदूषकः—मां तुवं उवमामेत्ते उक्कंठेहि उवमेअं चेअ वाणि लक्ष्ति ।

रामः—तयास्तु ।

विदूषकः—वेअस्स वयस दाव जोहणीसवण्णं पारिसाण्णमेअं चंद-
अंतणिसंदिपादं ।

रामः—वयस्य सम्यगुपलक्षितं । तथाहि ।

चंद्रोपलानां छुचिचंद्रकांता
निर्याणधारा गृहहर्म्यशृणात् ।
निष्यंदधारा स्रवती प्रणाल्या
सुरस्रवतीव हिमाचलाद्यात् ॥ ९ ॥

विदूषकः—अहो से सिरिअं ।

१ वयस्य एतत्कलु तत् प्रसूतकदलिस्तंमतोरणरमणीयं धारापृष्ठद्वारं । २ मा त्व-
मुपमामात्रे उत्कंठस्य उपमेयमेवेदानीं लभसे । ३ वयस्य पश्य तावद् ज्यात्स्नाल-
वर्णं स्पर्शानुमेयं चंद्रकांतनिष्यंदपादम् । ४ अहो अस्याः स्वैर्यं ।

रामः—वयस्य यावत्प्रविशावः ।

विदूषकः—इंदो दाव ।

(उभौ प्रविशतः)

विदूषकः—(दृष्ट्वा) वैअस्स एसा खु अत्तहोदि सीदा विणीदासहिदा तुमं पडिवालेवि ।

रामः—(विलोक्य निर्वर्ण्य च) ।

समन्मथा मत्प्रतिपालनोत्सुका
मनोरथानां कुरुते परां धृतिम् ।
दिवेष्टयन्ती परित्यापितां तनुं
तनूवरीयं तनुते शुचं च मे ॥ १० ॥

विदूषकः—पिअवअस्स एहि उवसप्पम्म ।

रामः—वयस्य ममेदानीं तव सस्याः सीतायाः मन्निबन्धनं विधित्त-
संजल्पं श्रोतुं च सकीतुकं चेत्तः ।

विदूषकः—तेणं हि एत्थ एव्व मुहुत्तअं बिट्ठेमो ।

रामः—सम्यगाहं भवान् ।

(उभौ तथा कुरुतः)

सीता—(सानिर्वेदं) हलो विणीदे किं इमिणा अलङ्कफलेण
पडिवालणेण ।

विनीता—मार्द्धिदारिए मा तुवं सोइअ जह तुमं माहविवणे समस्सा-

१ इतिस्त्वायत् । २ वयस्य एषा सख्यु अत्रमवती सीता विनीतासहिता त्वा प्रति-
पालयति । ३ प्रियवयस्य एहि उपसर्पायः । ४ तेन हि अत्रैव मुहूर्तं तिष्ठावः ।
५ हला विनीते किमनेनालङ्क्यपलेन प्रतिपालनेन । ६ मार्द्धिदारिके मा त्वं शोचयित्वा
यया त्वं माधवीनेन समाश्रयिता तत्कालसाधितेन मर्त्या यमेण तथेदानीमपि
स त्वा समाश्रययिष्यति ।

सिदा तत्कालसङ्गिहिदेण भट्टिणा रामेण तह दाणिंवि सो तुमं सम
स्तासइस्सिदि ।

सीता—को वा अदोबि परं समस्तासणकालो ।

विनीता—(आत्मगतं) जांव भट्टा आअच्छेदि दाव भट्टिदारिअं
अणुजलेण कल्लावदेसेण विणूदेमि (प्रकाशं) भट्टिदारिए जाव माहवि-
वणउत्तंतं अमिणअंतीए कंपि वेलं अविवाहेमो ।

सीता—हला साहु भणिअं ।

विनीता—तेणे हि अहं भट्टा रामो होमि तुमं पुण भट्टिदारिआ चेअ
होहि ।

सीता—हलं जुत्त आचक्खिअं ।

विदूषकः—कंठं पुष्पगंधिआ पउत्ता ।

रामः—वयस्य निभूतमवलोकयामः ।

विनीता—(रामभूमिकां गृहीत्वा मदनावस्थामभिनीय) अहो मक-
रकैतनस्य रणरणिकशालिता ।

कुसुमवृष्टिरसौ कुसुमेपुना
कुसुमचापधरेण निपातिता
विजयिनः पुनरस्य निपातिता
कुसुमवृष्टिरभूजयजंतिनी ॥ ११ ॥

१ को वा अतोपि परं समास्तासणकाल । २ यावद्भर्तागच्छति तावद्भर्तृदारिकाम-
नुकूलेन मीहापदेसेन विनोदयामि । ३ भर्तृदारिके यावन्माधविवनट्ठातमाभिनयत्यः
कामपि वेलावतिवाहयामः । ४ हला साहु भणितं । ५ तेन हि अहं भर्ता रामो
भवामि त्वं पुनर्भर्तृदारिकैव गव । ६ हला युक्तमारब्धातं । ७ वयं पुष्पगं-
धिका प्रवृत्ता । ८ रणप्राबुर्गेशालिता ।

सीता—(श्रुत्वा ससेदमिव) हतं किं ताए इति मं विहत्येड । हंजे
किं दाणि एत्य थीयदि ता गच्छम्ह अहं कहिं दाणि मए गच्छिअदि ।
(मोह नाटयति) ।

कृतकदाम —(कर्ण दत्त्वा) कथं स्त्रीजनसमाश्वासशब्द ।

रामः—(सहस्रोपसृत्य संशया विनीतां विनिवार्य) प्रिये समाश्वासहि
समाश्वासिहि ।

सीता—(समाश्वास्य दृष्ट्वा च सहर्षं सलज्जं चारुमग्नं) कंरं सअ
ने अज्जउत्तो । (गंतुमिच्छति) ।

ते गृहीत्वा) अयि मुग्धे ।

विदूषकः—कहं इमार कुंमदासोए जोरिओ बगससस सिणिन्दं
धीरो सरो उदार च सचं ।

राम.—संगीतकविदग्धा हि प्रायो राजकुलपरिचिता स्त्रियः ।

सीता—(आकाशे) हला विणीदे आविदिमभावे तस्मिं जणे कहं
ण लजेदि मे उक्कंठा । किं भणासि मा संतप्पिअ तंपि तुमं विअ उक्कंठं
तं चेअ वयिखस्सिस्सिति ।

कृतकरामः—(आकाशे) वयस्य गार्ग्यायण किं ब्रवीषि कियद्वा
तत्कालः प्रतिपालयितव्यः यस्मिन्नेष सतापः शाम्यति इति (सस्मितं)
वयस्य न दुर्जातं ब्रूयतां । शरदुत्सुको न तुष्यति कलहंसः शरादि विप्र-
कृष्टाया सीतार्थिनोपि ननु मे न धृतिस्तस्यामदृष्टायां ।

सीता—हला विणीदे किं भण्णसि दक्ख वाय एसो तु पुरवो भट्ठा
रामोसि तेण हि कियदुं मे चक्खु । (दृष्ट्वा) अंमहो अज्जउत्तो ।

कृतकरामः—(आकाशे) वयस्य किं ब्रवीषि । इदमन्नाभ्यर्थं यद्व-
पहस्तिताखिलशिशिरांपचारस्य भवतस्तत्रभवति शैशिर्यमापादयतीति
(सनिर्वेदं तूष्णीमास्ते) ।

सीता—(आकाशे) हला किं भणासि किं दाणिं तुस्ससिनि ।

कृतकरामः—(आकाशे) वयस्य किं ब्रवीषि अपृष्टेनापि त्वया
सीतां प्रजल्पतः कुतः खलु पृष्टेनापि न सीताप्रसंगे वीर्यते प्रत्युत्तिरोति
(सनिर्वचं) किं तथा ।

१ कयमनया कुमदास्या जोरिओ वयस्यस्य स्निग्धो धैर्य-स्वर उदारं च सत्त्वं ।

२ हला विणीते आविदितभावे तस्मिन् जने कथं ॥ लज्जसे मे उत्कंठा । किं भणासि
मा संतप्य तमपि त्वमियोत्कंठमानमेव द्रक्ष्यसीति । ३ हला विणीते किं भणासि पश्य
तावत् एष खलु पुस्तः भर्ता राम इति तेन खलु कृतार्थं मे चक्षुः । ४ अहो आर्य-
पुत्रः । ५ हला किं भणासि किमिदानीं तुष्यसीति ।

सीता—(श्रुत्वा सखेदमिव) हंतं किं ताए इति मं विहत्थेड । हंजे किं दाणि एत्थ थीयदि ता गच्छम्ह अहव कहिं दाणि मए गच्छिअदि । (मोहं नाटयति) ।

कृतकरामः—(कर्णं दत्त्वा) कथं स्त्रीजनसमाश्वासशब्दः ।

रामः—(सहसोपसृत्य संज्ञया विनीतां विनिवार्य) प्रिये समाश्वाससिहि समाश्वाससिहि ।

सीता—(समाश्वासस्य दृष्ट्वा च सहर्षं सलज्जं चात्मगर्भं) कहं सअं येअ परमत्पदो अज्जउत्तो । (गंतुमिच्छति) ।

रामः—(हस्ते गृहीत्वा) अयि मुग्धे ।

कृतव्यलीके प्रतिकूलया गिरा

मपि त्वया फोपरसोनुभाषितः ।

बिकुञ्चितं भ्रूलतिकं तदीक्षणं

क्षिप स्मरस्येदमपञ्चिमं शरम् ॥ १२ ॥

विनीता—(विलोक्य) कहं एअं बालचंदणतल्लालवालपरिपूरितव-
प्पं विलंघेइ चंदअंतदवपूरो जाव अण्णदो एअं पवट्टेमि ।

बिदूषकः—होदि' सिग्गं संविहेअं खु तं जाव बालासोअमूले पवट्टे-
वन्वं अहं पि दे सहाओ होमि ।

(निष्क्रान्ता विनीता बिदूषकश्च)

सीता—कहं पिअसहिवि एक्काइणिं मं परिच्छिअ गआ ।

१ हंतं किं तयेति मा विहस्तयति । हंजे किमिदानीमत्र स्वीयते तस्मादश्चाव-
अगवा कस्मिन्निदानीं मम्यते । २ कथं स्वयमेव परमार्थतः आर्यपुत्र । ३ कथमेतं
बालचंदनतल्लालवालपीरितवग्रं विलघयति चंद्रमातद्वपूरो यावदन्यतो एत-
त्प्रवर्तयामि । ४ भवति शीघ्रं सविभेगं खलु त्वयाद्राणाशोक्मूले भवतितत्त्वमहमपि
ते राहायो भवामि । ५ कथं प्रियसखी मामेतादृशो परित्यज्य गता ।

रामः—नन्वयमहं ते परिजननिर्विशेषः संनिहितः ।

सीता—(लज्जां नाटयति, अन्यतो गंतुमिच्छति)

रामः—हस्ते गृहीत्वा निवारयन् ।

चिरस्य कालस्य समागते जने

तयाद्य विबोधि समागमोत्सुके ।

प्रसिद्धयुक्तं विनिगूहनं न ते

सुनिर्वयं चंडि कुरुपगूहनम् ॥ १३ ॥

सीता—(अवस्थोचितं नाटयति) ।

रामः—(आत्मगतं) असाधारणरमणीयं सत्तु नववधूविदितं ।

तथाहि ।

कथमपि परिरक्षा यात्यसौ पश्यतो मे

मयि पुनरधरोष्ठं पातुकामे प्रसह्य ।

सकरुणमुपलाल्यं निर्वयं चाशु पेयं

मथयति मुखमंतर्वाप्यजिह्वाकुलाक्षम् ॥ १४ ॥

विनीता विदूषकश्च—(सत्वरं प्रविश्योपसृत्य च) आभच्छह एत्थ
एका इत्थिआ ता किं करिदुं ।

विनीता—भट्टां तुम्हेहि एत्थ अंतरिदेहि होदव्वं ।

रामः—यथाह भवती ।

(तथा तिष्ठत.)

(प्रविश्य)

चंटी—जेडुं गट्टिद्वारिआ ।

सीता—सहि कोमुदिए कुदो आअच्छसि ।

१ आगच्छति अथैका स्त्री तस्मात्किं क्रियताम् । २ हे भर्तः शुष्माभिरप्रा-
तरितैर्भवितव्यं । ३ जयतु मर्तृदारिका । ४ सखि कोमुदिके कुत आगच्छसि ।

चेटी—मट्टिदारिण् पृथ्वं सु मट्टिणिण् वसुहाण् अहं आणत्ता जह होदि
कोमुदीए को कालो पमदवणे विहारत्थं गआए वट्ठाए सीदाए सीसिवे-
अणत्ति अ सुअं मए परिअणादो ता तुमं सिग्घं गहुअ तं इद आणेहि सि
ता जह भट्टिणि ण किलम्मइ तह मट्टिदारिआ सिग्घं गंतव्वं ।

सीता—हं संकटे पडिमहि ।

चिनीता—मट्टिदारिण् तेण ही सिग्घं गंतव्वं ।

सीता—(आरमगतं) हं अविणीदा सु विणीदा (प्रकाशं) जं
पिअंसहि मणादि ।

चेटी—इदो इदो मट्टिदारिआ ।

(परिक्रम्य निष्कांता सीता चिनीता चेटी च)

रामः—(सोत्कण्ठं) अहो दुस्तहता प्रियाविरहस्य । अयं हि ।

अच्छिन्नपङ्क्तिशरसंभिकृताभिसंधि

पुष्पायुधस्य परितोपि विनिःपतन्ति ।

शुजत्फलानि विरहार्तविपत्फलानि

कुर्यन्त्यलं सुमनसो विमनस्कतां नः ॥ १५ ॥

चिद्रूपकः—वअंस समासण्णो दिअहारमो अज्ज तु वारुणिदिसं वो-

१ मट्टिदारिके एतं गलु मट्टिम्या वलुधयाहमाकृता यथा कोमुदिके क कालः
प्रमदनेन विदारार्ये गतायाः सीताया वत्सायाः शीर्षवेदना इति च ध्रुते मया परिज-
नान् तस्मात्सर्वं शीघ्रं गत्या तामित आनयेति तस्यायथा मट्टिनी न हाम्यति तथा
मट्टिदारिक्या शीघ्रं गंतव्यं । २ अहं संकटे पडितास्मि । ३ मट्टिदारिके तेन हि शीघ्रं
गंतव्यं । ४ अहो अविनीता खड्गं विनीता । ५ यत् प्रियसर्पः भणति । ६ इत
इतो मट्टिदारिआ । ७ वयस्य समासप्रो द्विवचनम् अयं खड्गं वारुणिदिशमन्-
संबन्धमानः चक्षुरवारुणानां दिनकरी कृष्णवर्णा ज्योत्स्ना मुच्यन् पञ्चमजलनिधिवेला-
निदारणिक इत्यलं इति सीताशुः ।

लंवंतो चओरवारणाणं दिअरी कसणवण्णां जोहणं मुंचंतो पचिमजलणिहि-
मेलायिहारसिओ विअ वोळंविज्जइ सीअंसु ।

रामः—कथं विभातप्राया विभावरी । संप्रति हि ।

विभातविश्लेषितपद्मबंधान्
मंदं निभिदन्नरविदकोशान् ।
आवाप्ति वायुर्दिवसोत्सुकाना—
माश्यास्तनः कोककुटुंबिनीनाम् ॥ १६ ॥

विदूषकः—वैअस्स जाव वगंपि गच्छेमो ।

रामः—यथा भवानाह (परिक्रामन्)

भयत भयत सर्वे निर्वृताश्चक्रवाका
द्विषत्करकराग्रैस्ता निरस्ता तमिस्राः ।
भजत सह बधूभिः स्वैरसंभोगयोरयान्
यिकचदलकरंडानाशु तान् पद्मखंडान् ॥ १७ ॥

विदूषकः—इंदो पिअवअस्सो ।

(निष्कातो)

इति श्रीगोविंदस्वामिनः सुनुना हस्तिमल्लेन विरचिते
मैथिलीकल्याणनाटके चतुर्थोऽङ्कः ॥ ४ ॥

पंचमोऽङ्कः ॥ ५ ॥

(तत्तः प्रविशति कंचुकी)

कंचुकी—(परिश्रम्य आत्मानं निर्वर्ण्य च) अहो वार्धकं नाम
गुणाय संपद्यते । अहं हि—

वैषम्यदोषमयनीं परित्यज्य यन्ना-
द्वृच्छन् क्रमादविषमे पथि सायधानः ।
वृद्धिं चोचितनिदेशानिदेशितेन
मिश्रत् स्थितिं धरणिपालधुरं दधामि ॥ १ ॥

अथवा का वा तत्र गुणगृह्यतां श्लाघ्या । तपाहि ।

रचयति जरा वार्धकं कंठं महादिव्यं गद्गदां
स्खलति चरणद्वंद्वं मूर्ध्नाप्यदस्खलतः खलु ।
गलयति च वयस्तस्मात्तं मे विधून्यदिव्यं स्वयं
चलति पलितं पाप्मा प्रागर्जितः फलितच्छलात् ॥ २ ॥

(सस्मित) इयं पुनरपहता स्म दौर्जित्यसर्वथा जरत्कंचुकमानधारणं
च न क्षमते तरुणजनसंमोहिनीं जरापण्यांगना । (निर्वर्ण्य)

आगुल्फलंयाकुलवारवाणो
विश्लिष्टनिर्मोक इवास्मि भोगी ।
आश्लिष्टसर्वांग इवान्यहं हि
सुविग्रहिण्या च जरागृहिण्या ॥ ३ ॥

(विचिंत्य) आस्तां तावदियमसंस्तुतकथा आज्ञापितोस्मि महाराज-
जनकेन । यथा—आर्यं गुरुदत्तं यत्तत्रमश्रुत्वापिपलितं दिव्यधनुषो हि नाम
तदधिज्यं कुर्यादविचलत्तस्तेनेव वीर्यशुल्केन तस्मै वत्सा सीता प्रदात-
व्या । आहूताश्च तदर्थमेव सर्वेपि राजपुत्राः । तादृधानीं मदचनादमात्य-

संघ ब्रूहि । यथा अद्य सलु वत्सायाः सीतायाः परिणयनसमयः अथैव
 च राज्ञां धनुर्गुणारोपणपरीक्षणं । तत्सज्जीक्रियतां सभाभूमिः प्रवर्त्यतां च
 राज्ञां सभाभूमिसभासादनाय समुद्घोषणा, नियोज्यतां च धनुरानयनाय
 किंकराः । इत्थं आदिश्यता मवतापि पुनस्तत्रैव निर्वर्त्य वस्तुनि व्यापृता-
 र्त्मना भवितव्यमिति । अनुष्ठितञ्च मया स्वामिनो निदेशः । अद्य हि यथाहं
 संपादितमंगलकर्मतया गृहीतप्रतिकर्मैव कार्मुककर्मउकृत्यदेशभूमिः सभा-
 भूमिः । तथाहि ।

एकांतबलद्रधिर्णं प्रसाधिता सुलभयैव नोत्सेकम् ।

प्रतिपालयतीदानीं भूपालसभं सभाभूमिः ॥ ४ ॥

आनीतं च नमश्चरारक्षितेस्ताद्विज्यं धनुः । अद्य हि ।

मध्यमतिष्ठापितदीर्घचाप—

दंडा सभाभूमिरसौ विभर्ति ।

अंतः समुज्जृम्भितशेषभोग—

भीमस्य शोभां भुजगालयस्य ॥ ५ ॥

(नेपथ्ये)

भो भो प्रौढबलायलेपगुरुताकंहूलवाद्भगला

राजानी नवयौवनोग्रमदिरास्वादप्ररोहन्मदाः ।

यस्माद्यतमिदं धनुर्विधट्यद्वयं खलिक्षमाभूतो

शुष्मानाह्वयते बलस्य निकषभायापरीक्षाक्षमः ॥ ६ ॥

कंचुकी—(कर्णं दत्वा) इयमिदानीं राजपुत्रान् समाजायितुं नगरा-
 ध्यक्ष्येरुद्घोषणा क्रियते । (परितोऽवलोक्य) ।

केचिद्वृद्धमनोरथा रथवरानध्यासिता भूभृतः

केचिद्विकरिद्वस्तककशकराः सेवाकरिन्द्रस्थिताः ।

आरूढाश्चतुरंगजित्वरबलाः केचित्तुरंगोत्तमा—

नासीदंति दुरंतवृद्धममदा भूयस्सभाभूमिकाम् ॥ ७ ॥

बहं तु पुनरित्य समर्थये ।

यस्य स्याद्वाहुरेकोप्यचलपरिवृष्टं मंदरं घर्तमीदृशं

यस्य भृक्षोपमात्रं क्षिपति जगदरिक्षात्रयिब्रासदक्षम् ।

रामेणारोप्यमाणं समयमिव धनुस्तेन तत्स्यादधिष्ठ्यं

नोचेन्न स्यादधिष्ठ्यं ध्रुवमसहनसन्मानिभिर्दधमानैः ॥ ८॥

(विलोक्य) की पुनरिमौ ।

अन्योन्यमन्यूनमनोहाकांती

सह प्रयांतायिय पुष्पदंती ।

इंद्रमतींद्रायिय चायतीणीं

नेत्रे इय द्वे जगतां त्रयस्य ॥ ९ ॥

(निरूप्य) ।

सोऽयं रामः समासन्नः सीतोद्वाहो रघूद्वहः ।

सोऽयं प्रतिनिधिः कांत्या लक्ष्मणः शशलक्षणः ॥ १० ॥

प्यावदिवानीमितस्तावद्दहं महाराजाय निर्वर्तिनं नियोग निवेदयामि ।

(परिक्रम्य निःश्रुत)

शुद्धविष्कंभः

(ततः प्रविशति रामो लक्ष्मणश्च)

रामः—(सीत्सुक्यमा मगतं) अहो प्रिया हि नाम जनस्य संमो-
हिनी विद्या । मम हि ।

तद्विवाधरपानमीप्सितमुखं गात्रं तदाश्लेषणं
श्रोत्रे तद्वचनश्रुता व्यसनिते नेत्रे तदालोकने ।

घ्राणं तद्वदनारविंदसरसा मोदाय चोत्कण्ठते
पंचाक्षव्यसनाय पंच हि शराः पंचेपुणा स्वीकृताः ॥११॥

(प्रकाशं) वत्स लक्ष्मण ।

लक्ष्मणः—आज्ञापयत्वार्यः ।

रामः—

अनर्घ्यरूपामपि यस्ततां मैत्रे
धनुर्गुणारोपणमात्रशुल्कताम् ।
रजतृणेन क्षितिभृत्सु कौस्तुभं
विमुह्य विप्रेतुमना भुवे भुवम् ॥ १२ ॥

लक्ष्मणः—आर्य त्वां प्रत्येतदेवं प्रतिभाति । कुतः ।

अवलुप्तभुजंगलोकनाथ—
मियकांतास्तनपत्रभंगकांतिः ।
गरुडस्य गरोद्वराद्वरीयान्
यद् बलमीकभयः कियान् फणिः स्यात् ॥ १३ ॥

रामः—वत्स कीदृशी वा तद्वनुः ।

लक्ष्मणः—आर्य तत्सलु ।

नभश्चरभुजावलेपहठलुठनातस्करं ।
बलस्य तुलने तुला तुलितभूभृतो भूभृतः ।
निशम्य तदिदं धनुस्तुवहवो निवृत्ता वृषा
विशंति मदकर्कशाः कतिपये समाभूमिकाम् ॥ १४ ॥

रामः—वत्स आदेशाय मार्गं समाभूमिकायाः ।

लक्ष्मणः—आर्य इत इतः ।

(उभौ परिक्रामतः)

लक्ष्मणः—(पुरो विलोक्य सहासं) अहो मौग्ध्यममीषां क्षत्र-
बधूनाम् । कुतः ।

शैलेंद्रप्रतिपंधिबाहुशिखरे पंथानमस्मद्गिरा—

मुह्येव वहिःस्थिते वलयतामार्थे च धुर्ये स्थिते ।

प्राप्ताः कर्तुमधिज्यमद्य तद्वमी चापं वराका वृषाः

के वा धारणकुंभपीठदलने सिंहावृतेऽन्ये मृगाः ॥ १५ ॥

रामः—(पुरो विलोक्य) कथं रथ्यांतरेषु निरुद्धासौ जनसंमर्दः ।

नेच्छा धीरितमध्यसादिनियतैर्वानाशुर्कैर्लभ्यते

नीयंते विदितांतरेषु करिणस्तिर्यग्मुखा यन्मृगिः ।

सुतैस्संहतरस्मिभिर्नियमिता निस्पंदनाः स्पंदनाः

शस्त्राण्यूर्ध्वमुखानि विभ्रति भटा गतुं कृतप्रोचिताः ॥ १६ ॥

लक्ष्मणः—(पुरो निर्विश्य) अयमसौ समाभूमिः ।

रामः—प्रविशामतः ।

लक्ष्मणः—यदाज्ञापयति आर्यः ।

(उभौ प्रविशतः)

लक्ष्मणः—(निर्वर्ण्य) ।

उद्धृता पट्यास्तचूर्णसरणीं निघ्नूत्तरत्नप्रभां

व्यत्यास्ताहितशकचापविभवामाकृष्टभृंगावलीम् ।

विभ्रत्संप्रति लक्ष्यते स्वयमपि व्यक्तं समामंडपः

संरंभव्यसगीथ किंचन धनुज्यारोपणाडंबर ॥ १७ ॥

(हस्तेन निर्विश्य) आर्यं परिकल्पितपूर्वोऽयं यथोचितमंधः यावदलं-
क्रियताम् ।

रामः—यथाह वत्सः । (उपविश्य) वत्स उपविश्यताम् ।

लक्ष्मणः—यथाज्ञापत्यार्यः । (उपविशति)

रामः—(आत्मागतं) ।

वपुर्दूरे यात्रामिदमयमनर्घ्योदरमणि—

न मूल्यं त्रैलोक्यं क्व च मम मुघोत्कण्ठितमिति ।

मयि प्राक् प्रेयस्याः प्रणयघटनोपायकृपणे

कृपालुः प्राप्तोसौ सपदि धनुरारोपणपणः ॥ १८ ॥

अतश्च पाणो कृतोमेव मन्ये विदेहराजात्मजां । येन मे—

शिशिला मिथिलाधियात्मजायां

प्रणयालाभजडा मनोरथाः प्राक् ।

अधुना नु विशुखलं प्रवृत्ता—

श्रुत्यत्रा घटिता रथा यथैव ॥ १९ ॥

आश्लेष्यैव भुजद्वयेन दयितामुत्सर्गरेणं बला—

दारोप्यैव समर्प्य तत्करतलं दत्त्वैव शैत्यं दृशीः ।

आघादैव कुचात्कुचं गतघूणं पीत्यैव विबाधरं

संपूर्यैव मनोरथांश्च शतशः सोच्छ्वासमस्मन्मनः ॥ २० ॥

(प्रकाशं) क्त लक्ष्मण किमत्र धनुर्गुणारोपणाय राजन्यकैः प्रतिपाल्यते ।

लक्ष्मणः—आर्य प्रेक्षकागमनं ।

रामः—कोतौ प्रेक्षकः ।

लक्ष्मणः—आर्य मिथिलेश्वरः ।

(प्रविश्य पद्मभेपेण)

विदूषकः—जेतु पिगबअस्तो ।

रामः—कृतः सलु भवानियतीं वेलां चिरायितः ।

विदूषकः—किं अवरं संशोवासणपसंगेण ।

रामः—(सरितं) जाने तादृशी हि भवतो नित्यामानुष्ठानचुचुंता ।

विदूषकः—जदै जाणासि कुदो मं पुच्छसि ।

रामः—तिष्ठत्वेतत् । कृतो भवान् कुपितमुजंगोच्छ्वासपर्यतानाया-

मिनस्तरंगितोपकीतसूत्राभिर्मुचति श्रमशंसिनो निश्वासान् ।

१ जयत्र प्रियवयस्यः । २ किमपरं मध्योपासनप्रसंगेन । ३ यदि जानासि कृतः पच्छसि ।

विदूषकः—वेअस्स अहं सु एत्थ एव्व आआच्छंत महाराअजणअ
दम्मिअ असवादेण पविसिद्धं तरिअ आहिडिओ ।

रामः—किमागच्छति विदेहेश्वरः ।

विदूषकः—आम ।

लक्ष्मणः—(पुरो निर्दिश्य) आर्य एष विदेहेश्वरः । योसी—

उत्सारणासंभ्रमसत्परेण

परिष्कृतः कथुकिमां गणेन ।

आयाति गंधद्विपखेलगामी

समां हरिः शैलशुहां यथैव ॥ २१ ॥

रामः—(दृष्ट्वा आत्मगतं) ।

हिमरानिध गगाया लक्ष्म्या इव पयोनिधिः ।

स एष खलु सीताया जन्मको जनको नृपः ॥ २२ ॥

(ततः प्रविशति जनकः कथुकी च)

कंठुकी—इत इतो महाराज ।

(उभौ परिणामतः)

सूरावम्बरचारिभिः परिहृत यद्वीर्यशौण्डैर्धनु—

मर्त्यैः कर्तुमधिज्यमय तदिदं की वा क्षमः स्यादिति ।

दिष्ट्या ज्यामधिरोपयेद्धनुषि यस्तस्मै महायाहये

दातव्या दुहितेत्यनेन च मनः क्लिप्तं च हृष्टं च नः ॥ २३ ॥

इयं च मे समर्थना ।

घन्विप्रवीरानवधीर्य सर्वा—

नानम्रभावा च न जातु याति ।

क्वेदं धनुस्तत्कं च यत्रकादं

शार्ङ्गं पिनाकं च धनुष्कया नु ॥ २४ ॥

कंचुकी—एतद्भद्रासनं । यावदलंकरोतु महाराजः ।

जनकः—(उपविश्य) आर्यं गुरुदत्तं का वात्र संप्रति निर्वर्त्यध्वेन चापाधिज्यकरणाय प्रतिपालयति ह्माभुजो भुजसारद्विणानिदं धनुः ।

कंचुकी—अधुना प्रतिपालयंस्वमी नृपसिंहा अपि भर्तृदारिका ।

जनकः—आर्यं गुरुदत्तं तेन हि समानीयतामिहैव वत्सा सीता ।

कंचुकी—यथाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रान्तः) ।

विदूषकः—(जनांतिकं) वंअस्स इदो एव्व आअमिस्सिदि तत्तहोदी चाणि सफलो अम्हाणं पअंतो जेण लोउत्तरपरक्कम्मविहवस्स अत्तहोदो ण किंपि तेलोक्के दुक्कं णाम किं पुण एत्तिअमेत्तं चावाधिजीकरणं कम्मं ।

(ततः प्रविशति सीता विनीता कंचुकी च)

कंचुकी—इत इतो भर्तृदारिका ।

सीता—(परिक्रामंती जनांतिकं) हंजें विनीदे किं सअं अजउत्तो तहिं आअच्छइ ।

विनीता—(जनांतिकं) सो दांव अण्णूसहअतारुणविक्रमो अगग-दो पविसई अण्णो पुण आअच्छेदि वा ण वा ।

सीता—हंजि अवि णाम अम्हाणं मणोरहो सफलो भवे ।

विनीता—भाईदारिए किं तुबं साहारणमणस्समन्सीए लहूकरेसि भट्ठिणंपि रामं । सो खु सव्वहा माणुसरूपमेत्तधारि देवोत्ति समत्थेहि ता ण खु तस्स एअंपि चावजीवारोपणं विक्रमसिल्लाहाए पज्जति ।

१ वयस्य इत एवागमिष्यति तत्रभवतीरानी खलु सकललोभार्कं प्रयत्नः येन लोकोत्तरपराक्रमविभक्तस्यात्रभवतः न किमपि श्रेतोभवे दुष्करं मानं हि पुनः एताव-न्मात्रं चापाधिज्यकरणं कर्म । २ हंजे विनीते हि सत्यमर्यदुपलसिन्नप्रागप्यति । ३ ॥ तावदन्गुनसहजतारुणविक्रमोऽयमः प्रविशति अन्यः पुनरागच्छति वा न या । ४ हंजे अपि नामास्माकं मनोरथः सकल्यो भवेत् । ५ भर्तृदारिके हि स्व साधारणमनुष्यमध्ये लघूकरोषि कर्मात्म्यपि रामं । न खलु सर्वथा मनुष्यस्वभावपारो देव इति समर्थयस्य तन्मात्रं खलु तस्मैतदपि चापजीवालोपणं विक्रमभाषायाः पर्यायः ।

विदूषकः—(दृष्ट्वा जनान्तिकं) वञ्छेत्स एसा सु अत्तहोदी ।

रामः—(दृष्ट्वा आत्मगतं) ।

अस्या मदनधनुर्ज्या गुंजितमिव हंसखेलगमनायाः ।

मंजरिस्संजितमिदं गाढोत्कण्ठं मनः कुरुते ॥ २५ ॥

इत्थं मनोत्प्रेक्ष्य ।

अनन्यतुल्योज्ज्वलरूपयामया

कृता तुलाकोटिरसोत्कृतेः पदम् ।

इति स्फुटं घोषयितुं तु बुध्यते

निजे तुलाकोटिरसौ पदद्वये ॥ २६ ॥

विनीता—(रामं दृष्ट्वा जनान्तिकं) भ्रिट्टिदारिण एसा सु भट्टा रामो ।

सीता—(सहर्षं आत्मनि) कहेँ आसदो एव्व ।

कुंयुकी—एष महाराजः यावदुपसर्पतु भर्तृदारिका ।

सीता—(उपसर्पति)

जनकः—वत्से इहोपविश्यतां ।

(सीता विनीता च यथोचितमुपविशतः)

जनकः—आर्य गुरुदत्त चापाधिज्यकरणाय भूमिपालमुख्यानावेद्य ।

कंचुकी—यथाशापयति महाराजः (हस्तमुत्क्षिप्य)

समायाता यूयं क्षितिपतिसुता विक्रमधना

धनुर्जाग्रजेच्छेन्दृपवरभुजैर्जित्यविधये ।

स्थितः प्रेक्षापेक्षाः परिपदि महाराजजनको

बलकप्या प्राप्ता स्वयमापि विदेहेद्वरसुता ॥ २७ ॥

तदिदानीं ।

१ वयस्य एसा सुत्तु अत्तभवती । २ भर्तृदारिके एष कत्तु भर्ता रामः ।

३ यथमागत एव ।

यस्य स्मृत्वापि सद्यश्चकितविगलितैः खेचराधेसराणां
 भ्रातं कांताकपोले लिखितुमपि करैस्सत्रपं पत्रभंगान् ।
 तस्मिन्नारोप्य जीवां धनुषि नृपतयश्चापाविद्याभियुक्ता
 लोकांतं लोककांतं निजमपि च यशः स्वैरमारोपयंतु ॥ २८ ॥
 लक्ष्मणः—(पुरो विलोक्य) अये कस्यचिद्वाहुशालिता नृपशार्ङ्ग-
 लस्य । तथाहि ।

आरोप्याग्रप्रकोष्ठात्कटकमशिशिलं गाढमावद्धकक्षो
 मध्ये चारोप्य जानु क्षितिमपि चरणेनापरेणाधितिष्ठन् ।
 आरोप्य ज्यां निवृत्तः कथमपि विकटं चापदंडस्य कोटि-
 नीसौ वाच्यः प्रकृत्या कश्चिद् हि विगुणः स्याद्गुणाधाननम्रः ॥ २९ ॥
 जनकः—(निर्वर्ण्य) अहो नु खल्वस्य धनुष्कस्येमा । तथाहि ।

गुणव्ययाध्रया वृत्तिर्गणिति विगणव्यताम् ।
 स्थेयसा धनुषा वृत्तिरन्यद्भूतैव यतते ॥ ३० ॥

लक्ष्मणः—आर्य पश्य पश्य ।

कश्चित्प्राप्य निरुद्यमो धनुरिदं दृष्ट्वा परो निरुद्धः
 सृष्ट्वा न्योन्यवृत्तपतदानि कतिचिद्विन्यस्य कोवि स्थितः ।
 उद्धृत्याप्यमुचत्सहैव गलता मामेन मामीतरः
 प्रोत्थायैव परः स्थितो नृपपलुर्नवोत्थितः कश्चन ॥ ३१ ॥
 विवृणुष्वः—वअंत्स किं अवरं सज्जहा तुह सज्जे थेअ एअं सज्जे
 होइ धरुं ।

लक्ष्मणः—आर्य किमपरं विलंब्यते । यावदिदानीं ।

आरोप्य मीर्वाग्वरोप्य रूढान्
 मानशृहान्मानवतां नृपाणाम् ।

समं क्षिरोभिर्नमयत्वमीषां
कोदण्डकाण्डं पुरुषप्रकांडः ॥ ३२ ॥

रामः—यदाह वत्सः (उत्पापोपसृत्य च धनुर्धम्य आत्मगतं) ।

नमयति यदनंगः कौसुमीं चापयष्टिं
नमयति च यक्षेपा भ्रूधनुः पक्ष्मलाक्षी
तद्वभयमपि विमुखा दृष्टसाफल्यमेत—
नमयति मयि कामं चापमारोपितज्यम् ॥ ३३ ॥

(ज्यामारोप्य धनुर्नमयति) ।

सर्वे—आश्चर्य्य आश्चर्य्यम् ।

सीता—(सहर्षमात्मगतं) संपुंज्जा मे मनोरहा ।

विनीता—(जनांतिकं) महिदूर्णिए दिदृशा वहेम ।

लक्ष्मणः—आर्य स्थीयतां मुहूर्तमनेनेव बिभ्रमेण ।

निर्निमिषमिमां शोभां विलोचनविलोभनीम् ।

पर्यतस्थैरमार्यस्य प्रेक्षकास्संतु निर्वृताः ॥ ३४ ॥

जनकः—

अधुना धनुर्भुजवतां भुजसारग्लानिशंसिमंढलितम् ।

बहति परिवेशकांतिं कांत्या क्षितांशुरिय रामः ॥ ३५ ॥

रामः—(ज्यामाकर्ष्य धनुर्मनक्ति आकाशे पुष्पवृष्टिः क्रियते)

चिदूषकः—(ससंभ्रमं) किं एअं (दृष्ट्वा) कंहं ममां धनु वअस्सेण ।

सर्वे—आश्चर्य्यम् ।

सीता—(ससंभ्रमं जनांतिकं) हेला किं एअं ।

विनीता—महदूर्णिए मार्गं सु धणं महिणा ।

१ संपूर्णो मे मनोरथाः । २ मर्तृदारिके दिष्ट्या वर्षागद्दे । ३ किमेतत् । ४ क-
थं भग्नं धनुर्वयस्येन । ५ हला किमेतेत् । ६ मर्तृदारिके मार्गं खलु धनुर्भर्ता ।

सीता—अहो लोउत्तरकोसलो उत्तरकोसलेसरो ।

लक्ष्मणः—अहो श्रुतिपथोन्मादी निर्घातनिर्घोषगंभीरो बिह्वलित-
हरिद्रह्वरो धनुर्भगघोषः ।

दिव्यानां भयपूर्णमानशिरसां नो साधुकारध्वनिः

निर्यात्याननतो हनुष्ककरुणं संताडितानामिव ।

नाद्यापि प्रभवन्ति मूर्छितधियः पुष्पाणि ते वपितुं

तेषां आसयिधूनितेषु गलितं हस्तेषु पुष्पैः स्वयम् ॥ ३६ ॥

जनकः—

विन्नागा दृढमीलितेक्षणपुटाः शुष्यन्मवांभःप्लवा

यिस्मृत्येव च कर्णतालनमपि आसान्मुहूर्तं स्थिताः ।

प्रत्याश्रयस्य च कर्णपल्लवयुगं संताडयन्तः पुनः

मन्ये श्रोतुमनीश्वराः कडुमिमं प्रोत्सारयन्ति ध्वनिम् ॥ ३७ ॥

आर्य गुरुवत् प्रवर्त्यतां सीतापरिणयनोत्सव इति मद्बचनाभिपुज्यतां
प्रकृतिः ।

कंचुकी—यथाज्ञापयति महाराजः । (प्रणम्य निष्क्रान्तः) ।

(नेष्ट्ये कलकलान्तरं)

सज्जास्ते समराय युद्धरसिकाः सखद्वसैन्या वृषा

येषां चापयदेव संगरकथा पाष्णिगृहा पाङ्कजैः ।

किं भूयोपि विकथितैर्लघुतरैरेक्ष्याकु शक्तापि चे-

त्सीतायाः प्रथरो वरो भवरणं कृत्वा च जित्वा च नः ॥ ३८ ॥

सीता—(श्रुत्वा समयमपवार्य) हठां किं एतं ।

चिनीता—(जनांतिकं) मुञ्चे मा हआहि जारिसो तेसं धनुगुणारो-
पणसंरंभो तारिसं चंग आहो पुरिसिआमेत्तं एअपि अ समरसोदिरं जाण ।

१ अहो लोउत्तरकोसलः कौसलेक्षरः । २ इत्य ध्वनिम् । ३ मुन्ये मा विभेदि
मारसस्तेषां धनुसरोपणसंरंभः तावतामेवाहो पुरुषिभ्यमात्रं एतदपि च समरशीटिर्य
जानीदि ।

रामः—(श्रुत्वा सकीर्णं) । •

श्रुतं श्रवणयोः प्रियं किमपरं मया स्वीयते
प्रिया वस्तु वक्षसि स्वयमसौ सीता मम ।
मदस्त्रहलकर्पणोपजनितां च सीताममी
नृपास्त्यरितमीप्सितां युधि वहंतु यक्षःस्थलैः ॥ ३९ ॥
इति संरमते ।

लक्ष्मणः—अलमलं संरमेण

नमयति धनुस्तच्चैवार्ये भयभुमितं जग-
न्नमयसि यदि ह्युच्चार्य त्वं नृपा विवशीकृतः ।
न कुलगिरयो न त्रैलोक्यं न चाम्बुधयः क्षणा-
त्सकुलविभुतः कोपस्तस्मात्प्रसीद विभूयताम् ॥ ४० ॥
किं चान्यत् । न चेते क्षुद्राः क्षत्रिया शत्रो भवतः कोपस्य पर्याप्ताः ।

पश्य ।

कक्षारकक्षं विविधं शशशिमुमशनैरप्लुतं विप्लुताक्षं
किं हृष्टा हंत हंतं कलुषयति युधा मानसं राजसिंहः ।
यस्य कोभाभगंधद्विरवरदनद्वंद्वकंठंतराल-
स्थाली निर्मुक्तमुक्ताफलशकलशिलादंतुरा दंतपंक्तिः ॥ ४१ ॥
जमकः—(सस्मितं) ।

यैः स्पृष्टुं च न च क्षमे नृपसखैश्चापं निवृत्तं तदा
जीवारोपणचापला नृपतिमिर्वैलक्ष्यलक्ष्मीकृतैः ।
ते सूर्यं क इवाधुना युधि परं रामेण वद्धः कुधा
युष्मास्येव मिषत्सु येन च धनुर्धुस्तं च भक्षं च तद् ॥ ४२ ॥

किंच । उपालंभभूमिश्च भवतामयमारमः । कुतः ।

पर्जन्यं प्रति गर्जतां मदनदस्तोतोमुचां दंतिनां
संधर्पेण मुधैव यत्किल मुहुः प्रागर्जितं गर्जितम् ।

तर्किक कर्तुमलं बलाद्भजरिपौ दंतापितांघ्रिद्वये
मस्तिष्काहरणाय मस्तकतटं स्वच्छंदमुच्छिदति ॥ ४३ ॥

[आकाशे]

श्लाघाभूमेर्वलस्य क्षपितरिपुबलं पश्यतास्यामुभायं
स्थैर्यारूढा हि सप्तक्षितिधरपतयश्चाष्टमश्चैव रामः ।

पश्यन्ति ज्ञाननेत्रा यदनघमृषयश्चात्तचारित्रनिष्ठाः

कैवल्यं प्राप्तुकामा हितमिह तदिहामुत्र च ब्रह्मदृष्टम् ॥ ४४ ॥

लक्ष्मणो जनकश्च—(श्रुत्वा) कथमसौ चरमदेहधारी पुरुषोत्तमः ।

(सर्वे प्रणमन्ति)

लक्ष्मणः—आर्यं पश्य पश्य ।

श्रुत्वा जगद्विस्मयनीयकीर्तिः

कीर्तिं सुरेन्द्रैस्तय कीर्त्यमानाम् ।

भक्त्या भयंतं परितः स्तुवंतो

नमन्ति बद्धांजलयो नरेन्द्राः ॥ ४५ ॥

जनकः—भृंगारस्तावत् ।

विनीता—(उत्थाय नाट्येनादाय) ईदो सण्णिहिदो रअणभिंणारओ ।

(उपनयति)

जनकः—(उत्थाय नाट्येन गृहीत्वा राममुपमृश्य) भद्रे विनति
भद्रां सीतामिहेवानय ।

विनीता—जं मैहारओ आणवेदि । (तथाकरोति)

जनकः—

उर्या पालयितुं गुर्या सरत्ताकरमेखलाम् ।

राम प्रभवते दत्ता सीतासौ भवतं मया ॥ ४६ ॥

रामस्य हस्ते चारामावर्जयति ।

विद्वपकः—[सहर्षं] सोहृणं सोहृणं ।

रामः—(आत्मगतं) संपूर्णा मे मनोरथाः ।

सीता—(आत्मगतं) किमर्थं मे जन्म ।

(नेत्रे वेतालिकौ)

वेतालिकौ—अहो नु सखे भो सीतापत्नियनोत्सवस्य वरा लक्ष्मीः ।

प्रथमः—

जगदतितरां कीर्णः पिष्टातकैरनुरजितं

मरुदपि कृतो यन्त्रोन्मुक्तैर्जलैः सुखशीतलः ।

समभिलषितानथानिते समाददतेऽर्थिनो

न कृपणकथा क्वापि प्राप्तावकाशमिहोत्सवे ॥ ४७ ॥

द्वितीयः—

जगति कृतिनी सीता श्लाघ्या भृशं कुलयोपिता

रघुपतिरमूयस्या लोकोत्तरः सहशः पतिः ।

किमकृत तपस्तस्या माता बधूवरमीक्षितुं

तदिति च मुदा पीरखीणां भवंति मियः कथाः ॥ ४८ ॥

जनकः—महाभाग किं ते भूयः प्रियमुपहरामि ।

रामः—

त्वया बांधवमस्माभिलब्धमद्य सुदुर्लभम् ।

भूपेन्द्र प्रियमस्माकमाशास्यं किमतः परम् ॥ ४९ ॥

तथाप्येतद्भवतु ।

श्रोतुं मां समुपाश्रितं सुकृतिनः स्वीकुर्वतां दर्शनं

क्षानं व्याभियतां सतामविहितं ज्ञेयेषु सर्वेष्वपि ।

१ शोभनं शोभनं । २ कृतार्थं मे जन्म ।

साधूनां समतावलं विभवताद्वृत्तं निवृत्ताक्षर्य
सूक्तिस्सज्जतशंसनैकशरणा स्थेयात्कर्षीनां चिरम् ॥ ५० ॥

जनकः—एवमस्तु ।

(निष्कांता. सर्वे) ।

इति श्री गोविंदस्वामिनः सुनुना हस्तिमह्येन विरचिते
मैथिलीकल्याणनामनाटके पंचमोऽङ्कः ॥ ५ ॥

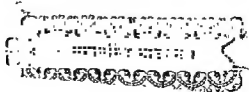
ग्रंथकर्तुः प्रशस्तिः ।

कुतिरियमभिपुक्तैः स्वैरमास्वाद्नीया
रसमपरमपि स्यायतेनैवाद्धाना ।
यिजितभिषणबुद्धेर्हस्तिमह्यस्य विभु
प्रथितविमलकीर्तिः सूक्तिरत्नाकरस्य ॥ १ ॥

एतच्चाटकस्त्वमुत्तमगुणं विभ्राजते मैथिली-
कल्याणं भूशमद्वितीयमपि सत्तेषु द्वितीयं मतम् ।
सर्वत्र प्रथिताः प्रबंधमणयः श्रीसूक्तिरत्नाकर-
प्रख्यातापरनामधेयमहतः श्रीहस्तिमह्यस्य ये ॥ २ ॥

इति प्रशस्तिः ।

Not to be Issued

Bharatya Vidya Bhavan's Granthagar

Not to be Issued

BOOK CARD

Call No. *SA.8N/HAS/5502* Title *Maitihala*

Kalyana Ed. by *Manoharlal*

Author *Hastinalla*

Sastri

Date of
issue

Borrower's
No

Date of
issue

Borrower's
No

Not to be Issued